

SAYI : NUMBER : 107
OCAK - ŞUBAT - MART
JANUARY - FEBRUARY - MARCH

95

OOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK
KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı 107

Ocak - Şubat - Mart 1995

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 50.000.-TL.
Yıllık Abone: 200.000.-TL.
Yurtdışı: 3 \$

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 431 61 25 - 431 61 26 Faks: 434 06 46

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Prof.Dr. Celâl ER
Teknik Sorumlu
İrfan GÜNDOĞDU

YAYIN KURULU

Başkan : Prof. Dr. Celâl ER
Raportör : Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Üye : Doç. Dr. Kadir ARICI
Üye : Prof. Dr. Orhan ARSLAN
Üye : Alâattin KORKMAZ
Üye : Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı.....	3
Kamu Çalışanlarına Sendikal Hakların Verilmesinin Personel Rejimine Etkileri (Doç.Dr.Burhan AYKAÇ).....	6
Türk Tütüncülüğü ve Sigara Sanayiinin Genel Durumu ve Muhtemel Gelişmeler (Prof. Dr. Celâl ER).....	17
Türkiye'de Durum Buğdayı Üretim ve Tüketiminin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi (Doç.Dr.Ahmet ÖZÇELİK).....	29
Türkiye'de 1980-1990 Döneminde Tarımsal Üretim Değeri ve Tarımsal Kredi Miktarlarının Bölgeler İtibarıyla Karşılaştırılması (Araş.Gör.Erdemir GÜNDOĞMUŞ).....	47
Türkiye'de Araştırma, Geliştirme ve Teknoloji Üretiminin Genel Durumu ve Temel Sorunları (Araş.Gör. Harun TANRIVERMİŞ).....	71
Tarımsal Krediler ve Uygulaması (Dr. Rafet ÇEVİKBAŞ).....	105
Türkiye'nin AT'na Tam Üyeliği Üzerine Bir Değerlendirme (Yrd. Doç.Dr.Nevzat AYPEK - Demet AYPEK).....	131

CO-OPERATION

A QUARTELY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

Number 107

January - February - March 1995

Correspondence Address:

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA

Tel: 431 61 25 - 431 61 26 Faks: 434 06 46

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Responsible Editor

Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ

(The opinions expressed in the article belong to te authors)

CONTENTS

EDITORIAL	3
Impact of Trade Union Rights to Public Employees on Personnel Regime (Assoc. Prof. Dr.Burlan AYKAC).....	6
Turkish Tobacco Production and General Status of Cigarette Industry and Possible Developments (Prof. Dr. Celâl ER).....	17
Economic Evaluation of Wheat Production and Consumption in Türkiye (Assoc.Prof. Dr.Ahmet ÖZÇELİK).....	29
Comparison of Agricultural Production Values and Amount of Agricultural Credits During 1980-1990 Period According to Regions (Erdemir Güngörmüş, <i>Researcher</i>).....	47
General Status and Basic Problems of Research, Development and Technology Production in Türkiye (Harun TANRIVERMİŞ, <i>Researcher</i>).....	71
Agricultural Credits and Implementation (Dr. Rafet ÇEVİKBAŞ).....	105
An Evaluation on Full Membership of Türkiye in the European Community (Ass. Prof. Nevzat AYPEK - Demet AYPEK).....	131

BAŞYAZI

BAĞIMSIZLIK VE DEMOKRASİ

Prof.Dr. Rasih Demirci

Bugün dünyanın her yerinde "kooperatifler" ekonomik ve sosyal birimler olarak genel ekonomik sistem içerisinde önemli bir yer işgal etmektedirler. Kooperatifçilik hareketi, temel davranışlarda ve amaca yönelmede birbirinden büyük farklılıklar gösterebilirler. Buldukları ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına uygun olarak belirli bir yapı da gösterirler. Diğer bir ifade ile, kooperatifler, ortaya çıkışları, bünyeleri, etkileri vb. yönlerden faaliyetlerini sürdürdükleri çevre şartlarına göre değişim gösterirler ve içinde buldukları toplum ve ekonomik düzeninden büyük ölçüde etkilenirler.

Sosyalist sistemlerde kooperatifler, sosyalist siyasi yapılaşma gereği, yönetimin amaçlarını gerçekleştirmede bir araç görevi üstlenmişler ve devlet yönetimi ve siyasi iktidarın kontrolü altında olagelmışlerdir. Sistemleri daha çok kapitalist ve pazar ekonomisine dayalı batı ülkelerinde ise kooperatifleri; demokratik kurallara göre işleyen kendi kendine yardım kuruluşları olarak uğraşlarını etkili bir şekilde sürdürmekte ve bu ülkelerin ekonomileri içerisinde bir sektör ölçüsünde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu ülkelerde amaca ulaşmada siyasi iradenin bir aracı değil pazar ekonomisinin bir pazar aracı durumundadırlar. Her iki sistemin veya yapı arasında geçişlerin ve değişikliklerin bulunmasından dolayı, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda ekonomik sistemler tam yerini alamamış ve sınırları açık bir şekilde çizilememiştir. Bu ülkelerde kooperatifler belirli fonksiyon ifa etmekte ise de, bu ülkelerin çoğunda kooperatifler üzerindeki devlet vesayeti büyük ölçüde ağırlığını hissettirmektedir.

Dünya üzerindeki son gelişmeler gözden geçirilirse özellikle totaliter sosyalist idarelerin yıkılması ve parçalanmasıyla yeni yönelimler ortaya çıktığına şahit oluruz. Bunların bariz olan orta ve doğu ülkeleri örneklerinde görüldüğü gibi, ekonomik hayattan yavaş yavaş elini çekmesi ve devletin küçülmesi için yeni tedbirler alınmasıdır. Bu yönelişi durdurmak mümkün değildir. Ülkeler kaynaklarından rasyonel bir şekilde istifade edebilmek için ekonominin kurallarına göre hareket etmenin faydasına inanmışlardır.

Bu bilgilerin ışığında Türk kooperatifçilik hareketine bir göz atarsak; bugün Türkiye'de kooperatifçilik harekete yön veren dört ayrı kanuni düzenleme bulunmaktadır. Bunlar, Tarım Satış, Tarım Kredi ve Tütün Tarım Satış Kooperatiflerinin

kuruluş, işleyiş ve çalışmalarını düzenleyen özel kanunlar ile 1163 sayılı Kooperatifler Kanunudur. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan kooperatifler dışındaki kooperatiflerde, yönetime devletin doğrudan müdahale ettiği, özellikle devleti temsilen birliklerin bağlı bulunduğu bakanlıkların denetim ve koruma yetkisini aşarak karar ve uygulamaları üzerinde vesayet ilişkisinin geçerli olduğunu görüyoruz. Tabii bu ilişki, tabii oldukları kanunlarda verilen yetkiden doğmaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, demokratik esaslara göre kurulup işleyebilen devlet müdahalesinin en az olduğu kooperatiflerin varlığına imkan vermiştir.

24 - 25 Ocak 1995 tarihlerinde Kuşadası'nda toplanan üretici kurultayının gündemi "Özerk ve Demokratik Kooperatifçilik" idi. Öyle anlaşılıyor ki, özelleştirme kanununu çıkararak, kamu iktisadi kuruluşlarını satarak bunların devlet bütçesi üzerindeki yükünü azaltmayı amaçlayan hükümet, kooperatif birliklerinin ortaya çıkardığı yükten de kurtulmaya çalışmaktadır. Kooperatiflerin bağımsız ve demokratik olması bütün kooperatifçileri mutlu eder. Şimdiye kadar bir gecikme içerisinde olunmasını aslında yadırgıyoruz. Hükümetin bu yönelişini takdirle karşılıyoruz. Ancak, bu konudaki endişelerimizi zikretmeden geçemeyeceğiz.

Bilindiği gibi devlet Tarım Satış Kooperatifleri ve birliklerini tarımsal destekleme politikasının bir aracı olarak kullanmıştır. Tarım satış kooperatifleri devletin bir alım ofisi gibi hizmet görmüşlerdir. Hükümetin tarım satış kooperatiflerini bağımsız hale sokarken tarıma bu kooperatifler kanalıyla yapılan sübvansiyonların ortadan kalkması üreticileri ve dolayısıyla kooperatif ortaklarını güç duruma sokacaktır. Kooperatifçilik bir taban hareketidir ve üreticinin teşkilatlanmasıdır. Yıllarca devletin tarıma yönlendirme aracı olarak kullanılmıştır. Kooperatifler asli görev ve fonksiyonlarını takdirle karşılıyoruz, istiyoruz, savunuyoruz. Ancak üretici kooperatif ortaklarının bundan zarar görmesini istemiyoruz. Üretici kurultayın bir ortağın veciz ifadesi ile "Devlet bizi boşuyor, ancak nafaka vermeden mümkün değildir". Devlet hem tarım satış kooperatifleri ve hem de tarım kredi kooperatifleri için Dünya Bankasının finans desteği ile bu kooperatifler yeniden yapılanma projeleri hazırlamıştır. Bu çalışmalarda devletin bu kooperatifleri nasıl bağımsız ve demokratik kooperatifler haline getireceği ayrıntılı bir şekilde mevcuttur. Devletin burada öngörülen tedbirleri almadan yeni yapılanmaya gitmesi hele kooperatif ve birliklerini devletin sırtında yük gördüğü için bırakması uygun değildir. Bundan ülke ekonomisi zarar görecektir. Binlerce üretici mağdur duruma düşecektir. Kooperatiflerin kendi ayakları üzerinde durabilen, kendi yağıyla kavrulabilecek bir yapıya kavuşturularak bağımsız ekonomik birimlerin oluşturulması gerekir. Tabii bu da öncelikle yasal bir düzenleme ile mümkün olabilecektir.

İkinci endişemiz de, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin tesisleri ile ilgili yapılacak tasarruflardır. Bu tesisler hukuken ve fiilen kooperatiflerin malıdır. Eğer bunlardan bazıları zarar eder duruma gelmişse, bunun suçu kooperatifleri kurarak, ilişkilerini devam ettiren ortakların değildir. Yıllarca siyasi iktidarlar bu işletmelerin ihtiyacının üzerinde işçi istihdam ederek, bu işletmeleri işletmecilik kurallarına göre işletilen ekonomik birimler olarak görmemişler, partilerinin birer işyeri olarak

görmüşlerdir. Cari harcamaların fazlalığı yüzünden bu işletmeler teknolojiyi takip edememişler yani yatırım yapamamışlardır. Devlet kooperatifleri bağımsız hale getirirken particilik sebebiyle zarar verdiği işletmelerin piyasa şartlarına ayak uydurabilmesi için işten çıkarılacak işçileri için kıdem tazminatını üstlendiği gibi tesislerin modernizasyonu içinde gerekli desteği sağlamalıdır.

Bağımsızlık doğu blokunun dağıtılmasından sonra artık sağlanması gereken bir ilke olarak görülmeye başlanmış ve devlet vesayetini azaltmaya yönelik bir çağrı olarak orta ve doğu Avrupa ülke kooperatiflerinin yeniden yapılanması tartışmalarından en çok üzerinde durulan bir kavram olmuştur. Bu ilke 1995 Eylül'ünde Manchester'de yapılacak Milletlerarası kooperatifler Birliği Kongresinde kararlaştırılacak kooperatifçilik prensipleri arasındadır. Öyle anlaşılıyor ki bu konu Türkiye'de kooperatifçilik kamu oyunun gündemini devamlı işgal edecektir.

peçya

KAMU ÇALIŞANLARINA SENDİKAL HAKLARIN VERİLMESİNİN PERSONEL REJİMİNE ETKİLERİ

Doç.Dr. Burhan AYKAÇ (*)

GİRİŞ

Kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesi son yıllarda kamuoyunun gündeminde en çok tutulan konuların başında gelmektedir. Bir konunun kamuoyunun ilgi odağı haline getirilmesinde, 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimlerinde siyasal partilerin kamu çalışanlarının oylarını toplayabilmek için yapmış oldukları "Vaadler Zinciri"nin bir halkasını kamu personeline sendika kurma hakkının oluşturması etkili olmuştur. Öyle ki; siyasal yelpazenin sağında ve solunda yer alan bütün partilerin konuya olumlu baktıklarını açıklama yarışına girmeleri son derece ilginç olarak kabul edilebilir.

OECD'ye üye 24 ülke arasında, kamu çalışanlarına sendika kurma hakkı tanımayan tek ülkenin Türkiye olması, Avrupa Konseyine üye 35 ülke arasında, ILO'ya üye 150 ülke arasında, NATO'ya üye 16 ülke arasında, AGİK'e üye 48 ülke arasında, kamu görevlilerine sendika kurma hakkının tanınmadığı tek ülkenin Türkiye olması, konuya ilgiyi artıran bir başka etken olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca, ILO'nun çalışanların sendikal hakları ile ilgili olarak kabul ettiği sözleşmelerden, "İşletmelerde İşçi Temsilcilerinin Korunması ve Onlara Sağlanacak Kolaylıklar Hakkında 135 Sayılı Sözleşme", "Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşme", "Kamu Hizmetinde Örgütlenme Hakkının Korunmasına ve İstihdam Koşullarının Belirlenmesi Yöntemlerine İlişkin 151 Sayılı Sözleşme", "Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 Sayılı Sözleşme", "İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yerine İlişkin 142 Sayılı Sözleşme", "Uluslararası Çalışma Normları Uygulamasının Çeşitlendirilmesinde Üçlü Danışma Hakkında 144 Sayılı Sözleşme" kabul edilerek, 25 Şubat 1993 tarih ve 21507 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, daha önceden "Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkına İlişkin 98 Sayılı Sözleşmeyi ilk onaylayan ülkeler arasında yer almış olmasına karşılık, 87 sayılı sözleşmeyi onaylamakta bu kadar geç kalmış olması çelişkili bir tutum olarak değerlendirilebilir. (1)

(*) Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

(1) GÜLMEZ, Mesut: Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye, TODAİE Yayını, Ankara, 1988, s. 56

Bugün koalisyon iktidarını meydana getiren her iki siyasi parti gerek muhalefette iken, gerek seçim beyannamelerinde, gerek koalisyon protokolünde, gerekse hükümet programında açık bir biçimde, kamu personeline sendika kurma hakkının verilebileceğini ifade etmişlerdir. Hükümet yetkilileri de her fırsatta bu vaatlerini yerine getireceklerini tekrarlamaktadırlar. Ancak, burada açık olmayan bir konu, memurlara tanınacak sendika kurma hakkının toplu sözleşme yapma ve grev hakkını kapsayıp kapsamadığıdır. Kamuoyuna verilen izlenim sendika kurma, toplu sözleşme yapma ve grev hakkının verileceği şeklinde olmakla birlikte, yapılan bazı açıklamaların satır aralarında, sadece sendika kurma hakkının verileceği, toplu sözleşme ve grev hakkının verilmesinin ileriki bir tarihe erteleneceği düşüncesinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Toplu sözleşme ve grev hakkı tanınmadan verilecek olan bir sendika kurma hakkının kamu çalışanlarının beklentilerine cevap vermeyeceği gibi, şimdiye kadar yaratılan izlenimle çelişeceğinden, iktidarın böyle bir yola girmesi, kamu çalışanlarının büyük tepkilerine yol açacak bir mahiyet arz etmektedir. Bu yüzden hükümetin konuyu ciddi bir biçimde değerlendirmesi ve yarattığı izlenim doğrultusunda icraatta bulunması gerekmektedir. Ayrıca, toplu sözleşme ve grev hakkı olmadan verilecek bir sendika kurma hakkının, mevcut dernek kurma hakkının genişletilmesinden başka bir anlam taşımayacağı da bir gerçektir. (2)

I - SENDİKAL HAKLARIN MAHIYETİ

Çalışanların emeklerinin hakkını alabilmeleri için örgütlü bir mücadele içinde bulunmaları zorunludur. Çalışanların bu amaçla kurdukları örgütler sendikalar olup, geçmişten günümüze bütün ülkelerde bu örgütler sayesinde, sendika kurma hakkının tanındığı bütün ülkelerde çalışanlar önemli sayılabilecek haklar almışlar ve daha huzurlu bir çalışma hayatına kavuşmuşlardır. Başka bir ifade ile bir ülkenin çalışma hayatında sağlam dengelerin kurulması, çalışanların hakkaniyet ölçüsünde emeklerinin karşılığını almaları, refahın toplumun bütün kesimlerine yaygınlaştırılması, adil bir gelir dağılımının sağlanması, bütün çalışanlara gerçek anlamda sendikal hakların verilmiş olmasıyla yakından ilgilidir. (3)

Sendikal hakların işçi kesimine verilmesi konusunda da geçmişte bazı engellerle karşılaşmış olmasına karşılık, bu engeller kamu çalışanlarına bu hakların verilmesinde karşılaşılan engellere göre çok az denilebilecek bir düzeydedir. Bunun nedeni, kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesinin bazı sakıncalar doğuracağı endişesinin bulunmasıdır. Genellikle, kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesinin doğurabileceği sakıncalar şu şekilde belirtilmektedir:

- (2) GÜLMEZ, Mesut: Memurlar ve Sendikal Haklar, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, S. 159; GÜLMEZ, Mesut: "İşçi ve Memur Statüleri Arasında Yakınlaşma Olgusu: Dünyadaki Gelişmeler ve Ülkemizdeki Durum", Prof. Dr. İbrahim YASA'ya Armağan, AÜSBF Yayını, Ankara, 1983, S. 247
- (3) ŞAYLAN, Gencay: "Memur Sendikaları Üzerine Bazı Notlar", AİD, C.3, S.4, Aralık 1970, S. 136; TALAS, Cahit: "Türkiye'de ve Dünyada Devlet-Memur İlişkileri", AÜSBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu, Yıllık 1974/1976, Ankara, 1977, s. 7

A - DEVLET OTORİTESİNİN SARSILMASI

Bu görüşü öne sürülenlere göre, devlet ile memur arasındaki ilişkinin, işveren ile işçi arasındaki ilişkiden çok farklı bir özellik taşıdığı kabul edilerek; devletin en üstün otorite kaynağı olduğu, buna başka hiçbir unsurun ortak olamayacağı, devlet otoritesinin bir bütün olduğu öne sürülerek, bu otoritenin hiçbir gerekçe ile parçalanamayacağı, aksi takdirde devletin zaafa düşeceği ifade edilmektedir. (4)

Bu görüş değişik boyutlar alarak, kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesinin sakıncalı olacağını öne süren en eski görüşlerden biri olarak belirtilebilir.

Oysa günümüzde Hegel'ci bir devlet anlayışı hemen hemen hiçbir ülkede mevcut değildir. Zaten demokratik bir toplumda devlet kendiliğinden bir amaç olmayıp, toplumsal yararı en geniş anlamda sağlamanın en etkili aracıdır. Bu yüzden, nasıl ki, kamu çalışanlarına sendikal hakların verildiği ülkelerde devlet otoritesinin sarsılması söz konusu değilse, ülkemizde de aynı doğrultuda adımların atılmasının devlet otoritesini sarsması söz konusu olmayacaktır.

B - HİYERARŞİNİN BOZULMASI

Kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesinin Kamu Yönetiminin temelini meydana getiren hiyerarşik ilişkileri bozacağı öne sürülmektedir. Memurların hak ve yükümlülükleri yasayla belirlenmiş olup, yasanın teminatı altında bulunmaktadır. Bu yüzden, memurların yasanın vermediği bir hakkı almaları zaten mümkün olmadığından, bu hakkın kendilerine verilmesini, kendi amirlerinden isteyeceklerdir. Yasanın vermediği bir hakkı, amirin vermesi söz konusu olamayacağından, ast ve üst ilişkilerinde bir bozulma meydana geleceği ifade edilmektedir. (5)

Memurlar kamu otoritesini temsil eden, buldukları göreve göre kamu kudretini kullanan kişilerdir. Bu kişiler arasında hiyerarşik ilişkilerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunun zedelenmesi kamu hizmetlerinin aksamasına neden olacağından bundan toplumun bütün kesimleri zarar görebilir. Bu yüzden kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesinin sakıncalı olabileceği kabul edilmektedir. (6)

C - KAMU HİZMETLERİNİN AKSAMASI

Sendikal haklardan, özellikle grev hakkının kullanımının kamu hizmetlerinin aksamasına yol açacağı endişesi yaygındır. Grev hakkı konusundaki bu görüşte önemli yumuşamalar olmakla birlikte, temel eğilim korunmaktadır (7). Kamu hizmeti tanımı gereği sürekli ve düzenli hizmet olma durumundadır. Grev ile kamu hizmetlerinin sürekliliği ve düzenliliği çelişmektedir. Hatta bazı kamu hizmetlerinin sunulmaması

(4) TUTUM, Cahit; "Türkiye'de Memur Sendikaları", AİD, C.1, S.2, Eylül 1968, S. 29

(5) TUTUM, Cahit; a.g.m., s. 31

(6) TÖRTÖP, Nuri; Personel Yönetimi, Ankara, 1989, S. 158

(7) GÜRAN, Sait; "Avrupa'da ve Türkiye'de Memurların Sendikalaşması ve Yönetime Katılması", AİD, C. 11, S. 4, Aralık 1978, s. 18

devletin varlığını ortadan kaldıracabilecek bir nitelik taşımaktadır. Nitekim, sendikal hakların en geniş biçimde tanındığı ülkelerde bile, güvenlik kuvvetleri, silahlı kuvvetler ve yargı mensuplarına bu hak tanınmamaktadır.

Kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesinin eğitim, sağlık, ulaşım ve haberleşme gibi devletin etkin olduğu alanlarda, bu hizmetlerin büyük ölçüde aksamasına yol açabileceği öne sürülen görüşler arasında yer almaktadır. (8)

Bütün bunlara ek olarak, kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesi halinde, bu haklarını kötüye kullanabilecekleri de öne sürülmektedir. (9)

Bu sakıncalar, geçmişte pek çok ülkede de dile getirilmiştir. İlk Memur sendikasının Posta Memurları tarafından 1890 yılında kurulduğu ABD'de; buna çarpıcı bir örnek olarak ABD Başkanlarından Franklin D. ROOSEVELT'in 1937'de söylediklerini gösterebiliriz: "Kamu görevlilerinin adil ve yeterli bir ücret, makul iş saatleri, uygun istihdam şartları, ilerleme imkanları, şikayetlerin tarafsız ve adil bir şekilde ele alınması ve benzeri diğer haklar istemeleri konusunda durumları, esas itibariyle, özel kesimde çalışan personelin durumundan farklı değildir. Bu meseleler üzerinde görüşlerini bildirmek üzere örgütlenmeleri hem normal hem de mantıktır. Ancak kamu görevlilerinin halka ve hükümete karşı olan görev ve ilişkilerindeki özelliğe son derece dikkat etmelidir... Memur örgütlerinin faaliyetlerinde "Militan" taktiklerinin bir yeri olmadığı hususundaki kanaatimi özellikle belirtmek isterim... Madem ki gördükleri hizmetler hükümet görevleridir; o halde kamu görevlilerinin greve teşebbüs etmeleri, en azından, istekleri karşılanıncaya kadar hükümet faaliyetlerinin yerine getirilmesine engel olmaları anlamını taşır. Sadakat yemini ile bağlı buldukları hükümeti felce uğratacak bu kabil hareketlerin düşünülmesi ve müsamaha görmesi imkansızdır". (10)

Fransa'da 1901 yılında memurlara dernek kurma hakkı tanınmıştır. Ancak memurların büyük çaba göstermelerine rağmen 1946 yılına gelinceye kadar memurlara sendika kurma hakkı tanınmamıştır. Memurlar sendika kurma hakkını elde edebilmek için "Memurların Sendika Hakkını Savunma Komitesi" adıyla bir komite kurarak, bu alanda hak arama mücadelesine girişmişlerdir. Bu komitenin 22 Mart 1907'de, CLEMENCEAU'ya yazdığı açık mektupta; "Siz bize devletin varlık nedeni politikadan söz ediyorsunuz, Sayın Başbakan. Biz ise size sanayi diyoruz. Bize göre devlet de diğer patronlar gibi bir patrondur. O bakımdan devletle bizim aramızda sadece basit bir hizmet değişimi söz konusudur. Başka bir şey değil. Devlet bize bir ücret ödüyor, biz de ona emeğimizi satıyoruz. Fakat biz bunu yaparken özgürlüğümüzü muhafaza etmek istiyoruz. Devleti yıkmak istemediğimiz gibi, onun kölesi de olmak istemiyoruz" (11). şeklinde görüşlerini dile getirmişlerdir.

Bizdeki durum Fransa'da 94 yıl önce varolan duruma çok benziyor. Yalnız tek farkla. O zamanki Fransız Devlet Adamları, memurlara sendikal hakları vermeyeceğiz diyorlardı, vermiyorlardı. Bizde bütün Devlet Adamları memurlara sendikal hakları ve-

(8) GÜLMEZ, Mesut: Memurlar ve Sendikal Haklar, a.g.e., s. 193

(9) Cumhuriyet Senatosu Tutanaklar Dergisi, C. 26, s. 7

(10) STERLING, D.Spero: Government as Employer, New York, 1948, p. 2 naklen TUTUM, Cahit: a.g.m., s. 30

(11) FOUGERE, Louis; La Fonction Publique, Institut International des Sciences Administratives, Bruxelles, 1966, p.292

receğiz diyorlar, vermiyorlar. Fransa'da kamu çalışanlarının, sendika kurma hakkını 45 yıllık bir mücadele sonunda elde ettiklerini özellikle vurgulamak gerekir. Bizde ise, kamu çalışanlarının aynı boyutta bir hak mücadelesi yaptıkları söylenemez.

II - SENDİKAL HAKLARIN KAPSAMI

Türkiye'de bütün kamu çalışanlarında, kendilerine sendikal hakların verilmesi halinde, bütün sorunların kendiliğinden çözümleneceği inancı son derece yaygındır. Oysa, daha henüz verilmesi düşünülen sendikal hakların kapsamı belli olmadığı gibi, sendika kurma hakkıyla birlikte, toplu sözleşme ve grev hakkının verilmeyeceği izlenimini yaratan açıklamaların yapılması, bu alanda bir hayal kırıklığının doğabileceğini göstermektedir. Kaldı ki, kamu çalışanlarına sendikal hakların verildiği pek çok ülkede grev hakkının kapsamının, işçilere tanınan grev hakkıyla karşılaştırıldığında, çok dar tutulduğu görülmektedir. (12) Öte yandan, kamu çalışanlarına toplu sözleşme hakkının tanınmasının, Devlet Bütçesi tekniği bakımından bazı sakıncalar içerdiği de öne sürülmektedir. (13) Memur sendikasının ilk kurulduğu ülke olan ABD'de, memurlara toplu sözleşme yapma hakkı 1962 yılına gelinceye kadar tanınmamıştır. (14)

Grev hakkı ise ABD'nin 50 Eyaletinin sadece 8'inde tanınmış olup, kamu çalışanlarına grev hakkı tanıyan ülkelerin sayısı henüz 23'tür (15). ABD'de kamu çalışanları grev hakkı elde etmek için, mahkemeler nezdinde sürekli olarak girişimlerini sürdürmektedirler. (16)

Ayrıca, ILO'nun 87 sayılı sözleşmesinin Fransızca ve İngilizce metinleri arasında bulunan farklılık, ülkemizde bazı bilim adamları ve üst düzey yöneticilerinin bu sözleşme kapsamına kamu çalışanlarının girmediği şeklinde yorumların yapılmasına yol açmıştır. Ancak, ne varki daha sonra bu alanda yapılan bir başvuruyu esas alan ILO, 30 Ocak 1989 tarihinde 87 sayılı sözleşmeye açıklık getirilerek, hiç bir ayırım yapılmaksızın, kamu ve özel kesimde çalışan bütün herkese, kamu çalışanları da dahil, sendika kurma hakkının verilmesi gerektiğini kabul etmiştir. (17)

Ancak, silahlı kuvvetler mensuplarının ve polislerin bu haktan yararlandırılıp yararlandırılmayacağı, her ülkenin kendi iç mevzuatına bırakılmıştır. Fakat, silahlı kuvvetler ve polis kapsamına bunlara ait tesislerde çalışanların dahil olup olmadığı konusunda tartışmalar devam etmektedir. (18)

Bir başka tartışma konusu da Türkiye'de mevcut duruma göre kamu çalışanlarının yasal olarak sendika kurup kuramayacaklarıdır. Bazı bilim adamları, İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi, ILO'nun temel normları ve AİİK sözleşmelerine dayanarak, 1982

(12) GAZIER, François : La Fonction Publique Publique Dans Le Monde, Edition Cujas, Paris, 1972, p. 175

(13) CAYER, N. Joseph; Public Personnel Administration in The United States, St. Martin's Press, New York, 1975, p. 117

(14) NIGRO, Felix A. and NIGRO, Lloyd G.: The New Public Personnel Administration, Third Printing, Illinois, 1978, p. 302

(15) GÜLMEZ, Mesut; Memurlar ve Sendikal Haklar, a.g.e., s. 189

(16) STAHL, O. Glenn; Public Personnel Administration, Fifth Edition, New York, 1962, p. 250

(17) HODGES-AEBERHARD, Jane: "Le Droit Syndical Selon l'Article de la Convention No 87", Revue Internationale du Travail, 1989/62, p. 198

(18) HODGES - AEBERHARD, Jane: a.g.m., s. 205

Anayasasında da yasaklayıcı bir hükmün bulunmadığını öne sürerek Türkiye'de kamu çalışanlarının yasal olarak sendika kurma haklarının bulunduğunu kabul etmektedirler. (19)

1961 anayasası memurlara sendika kurma hakkı tanıyordu. Nitekim, buna dayanılarak 17 Haziran 1965'te 624 Sayılı "Devlet Personeli Sendikalar Kanunu" adıyla bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemenin yapılmasından 3 yıl 16 gün sonra, yani 3 Temmuz 1968'de Türkiye'de 453 memur sendikası, 18 Federasyon ve 3 Konfederasyon kurulduğunu görüyoruz (20). Başka bir ifadeyle her 5 günde 2 memur sendikası kurulmuştur. Kanunun çıktığı yıl içerisindeki 5 ay 13 gün içerisinde kurulan memur sendika sayısının 200 olduğuna dikkat edilecek olursa, kamu çalışanlarının kendilerine verilen sendikal hakkın bilincinde oldukları söylenemez. Öte yandan, bu memur sendikalarının 149'unun Ankara'da, 67'sinin İstanbul'da, 15'inin İzmir'de kurulduğu dikkate alınacak olursa, en ilginç olanının, bu memur sendikalarından 88'inin üye sayısının 100'den az, 93'ünün üye sayısının 500'den az olduğu görüldüğünde bu sendikaların sendikal mücadele amacının dışındaki etkenlerden dolayı kuruldukları söylenebilir.

453 memur sendikasının 364'ü kurumsal düzeyde (% 80.4), 89'u da kurumlar arası düzeydedir. Millî Eğitim Bakanlığı Bünyesinde kurulan memur sendikası sayısının 83 olması, en çok memur sendikasının öğretmenler tarafından kurulduğunu göstermektedir. Bunu Devlet Demir Yolları Personeli 35, Sümerbank 26 ve Etibank 11 sendika ile izlemektedir. (21)

1968 yılında Türkiye'de toplam kamu görevlisi sayısının 800.000 civarında olduğu; 624 sayılı kanun uyarınca, bu personelin 185.000'inin sendikalara üye olmalarının yasak olduğu, 453 sendikanın toplam üye sayısının 180.000 civarında olduğu düşünülecek olursa (22), memurların bu hakkı iyi kullanamadıkları açıkça ortaya çıkacaktır.

Bu kadar çok sendika kurulmasının nedenleri üzerinde dikkatle durulmalıdır. Bize göre bunun iki nedeninin olduğu söylenebilir.

A - SİYASAL NEDENLER

Kamu çalışanları sendika kurarken, konuyu daha çok ideolojik bir boyutta değerlendirenler, aynı siyasal eğilimi taşıyan personelin yönetici kademelerde görev aldığı bir sendika kurma arzusuyla hareket ettikleri söylenebilir. Hatta, o dönemde mevcut her siyasal partinin paralelinde bir sendika kurma arzusu ister istemez memur sendikası sayısının artmasında etken olmuş olabilir. Ancak memur sendikası sayısının

(19) GÜLMEZ, Mesut: Memurlar ve Sendikal Haklar, a.g.e., s. 254; GÜLMEZ, Mesut: "87 Türkiye'yi Üye Devlet Olarak Bağlar", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S. 105, Mart 1989, s.11; IŞIKLI, Alpaslan: "Memurların Sendikal Hakkı Vardır", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, s. 121, Temmuz 1989, s. 3; TANINLI, Server: "Memurlar, Çağdaş Hak ve Özgürlüklerini Söke Söke Alacak", Türkiye'de Memur Sendikacılığı Sempozyumu 13-14 Eylül 1990, Ankara, 1991, s. 113

(20) MIHÇIOĞLU, Cemal: Türkiye'de Kamu Personeli Sendikaları, Ankara, 1968, s. 11

(21) MIHÇIOĞLU, Cemal; a.g.e., s. 29

(22) TUTUM, Cahit; a.g.m., s. 40

453 olması, böyle bir etkenin tek başına bunu açıklamaya elverişli olmadığını ortaya koymaktadır.

Yapılan başka bir araştırmada da aynı sonuçların elde edilmiş olması, bu konuda bulunan eğilimin çok güçlü olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. (23)

Bununla birlikte, siyasal partilerin kendi güdülerinde veya kendi paralelinde kitle örgütlerinin kurulmasını desteklemeleri, bu alanda yasaklar konulsa bile bunu dolaylı yollardan sağladıkları bilinmektedir. Aynı tür bir yapılanmanın günümüzde de mevcut olduğunu ve daha henüz bu alanda yasal bir düzenleme yapılmamış olmasına rağmen, sendika kurma girişiminde bulunan farklı grup sayısının 14'e ulaştığını, yasal düzenleme yapıldıktan sonra, 1965 dönemindeki sayı kadar olmasa bile, daha da artacağını söyleyebiliriz. Ayrıca, zamanla bu alanda başarılı olamayacak olan memur sendikalarının kendiliğinden ortadan kalkacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

B - YAPISAL NEDENLER

Demokratik kitle örgütlerinin yapılarından kaynaklanan bazı zaafların bulunması, kamu çalışanlarını çok sayıda sendika kurmaya iten temel neden olarak kabul edilebilir.

Robert MICHELS tarafından ABD'de yapılan, siyasal partileri ve sendikaları kapsayan bir araştırmaya göre demokratik zamanla, örgütün amaçlarını gerçekleştirme eğilim yerine, kendilerinin yeniden seçilmelerini sağlayacak yöntemler geliştirme eğilimine girdiklerini ortaya koymuştur (24). Demokratik kitle örgütlerinde, yöneticilerin böyle bir oligarşik eğilime girmelerini "Oligarşinin Tunç Kanunu" (25) olarak nitelendiren MICHELS, bütün demokratik ülkelerdeki siyasal partilerin ve sendikaların yöneticilerinin kolay kolay değişmediğine dikkat çekmektedir.

Gerçekten ülkemizde de siyasal partilerin ve sendikaların yöneticilerinin, diğer Batılı ülkelerin tamamında görüldüğü gibi çok uzun süre görevde kaldıkları, başarısızlıklarının bile bu gerçeği değiştirmedikleri görülmektedir.

Nitekim 12 Eylül'de bu durum "Sendika Ağalığı" olarak nitelendirilerek, hem siyasal partilere, hem de sendikalara, bir kişinin iki defadan fazla üst üste genel başkan seçilemeyeceği şeklinde bir kısıtlama getirilmesine neden olmuştur. Böyle bir kısıtlamanın getirilmesinin temel nedeni "Oligarşinin Tunç Kanununun" etkisini ortadan kaldırmaktır. Ancak, bu kısıtlama uzun ömürlü olmamıştır. MICHELS'in görüşleri geçerliliğini tam olarak korumaktadır.

Çok sayıda sendika kurulmasının en gerçekçi açıklaması, sendika yönetimini ele geçiren yöneticilerin, gerekli mekanizmaları kurarak, sürekli kendilerinin yönetimde kalmalarını sağlamak amacıyla yönelmiş olmalarıdır. Aynı amacı taşıyan, aynı kuruluşta birlikte çalışan, aynı siyasal görüşleri paylaşan kişilerin, farklı adlar altında,

(23) ŞAYLAN, Gencay: a.g.m., s. 142

(24) MICHELS, Robert: Political Parties, Collier Books, New York, 1962, p. 222

(25) MICHELS, Robert: a.g.e., s. 221

farklı memur sendikası kurmalarının, mantıklı başka bir açıklamasını yapmak oldukça güçtür.

1965'teki aynı eğilimin devam ettiğini, aynı meslek grubuna mensup kişilerin farklı memur sendikaları kurma girişiminde bulunmaları, göstermektedir. Elbette, sendika kurma hakkı verildiğinde, bu hak sendika kurma özgürlüğünü de kapsamak zorundadır. Yukarıda ifade ettiklerimizden, tek bir memur sendikası kurulması gerektiği görüşünü savunduğumuz sonucu çıkarılmamalıdır. Burada bizim vurgulamak istediğimiz, makul sayıları fazlasıyla aşan, güçsüz sendikacılığa yol açacak kadar çok sayıda memur sendikasının gereksiz yere ortaya çıkmasıdır. Böyle bir durumda, kamu çalışanlarının istedikleri ve bekledikleri hakları elde etmeleri mümkün olmayacaktır.

Ayrıca, hem 1961 Anayasasının, hem de 1982 Anayasasının hazırlanması sırasında, Anayasa Komisyonunda yapılan tartışmalar arasındaki büyük benzerlik son derece dikkat çekicidir. (26)

III - SENDİKAL HAKLARIN PERSONEL REJİMİNE ETKİSİ

Farklı siyasi sistemlere sahip ülkelerde, farklı personel rejimleri benimsenmekle birlikte; aynı siyasi rejimi kabul eden ülkeler arasında da, kamu personel rejiminin esasları bakımından çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar daha çok kamu personeline tanınan haklar alanında yoğunlaşmaktadır. Kamu personelinin örgütlenme hakkı ve boyutları, memurların fikirsiz bağlılığı, siyasal partilerle ilişkileri, siyasal nitelikli üst kademe yöneticilerinin bulunup bulunmaması, kamu personelinin seçimlerde aday olmalarının bağlandığı esaslar; farklılıkların belli başlı alanları olarak belirtilebilir.

Bütün bu alanlar içerisinde, kamu çalışanlarına örgütlenme hakkı verilip verilmemesi ve bu hak verilmiş ise, bu hakkın kapsamı, personel rejimini önemli ölçüde etkilemektedir. Kamu çalışanlarına örgütlenme hakkının verilmesi, diğer hakların elde edilmesi için örgütlü mücadeleye zemin hazırlaması bakımından da önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, örgütlenme hakkının verilmiş olması, diğer hakların alınmasını kolaylaştıran bir niteliğe sahip bulunmaktadır.

Çalışanlarla çalıştıran kurum arasındaki ilişkiler iki farklı görüşe göre açıklanmaktadır.

A - SÖZLEŞMEYE DAYANAN GÖRÜŞ

Çalışan personelle, çalıştıran kurum arasındaki ilişkinin bir sözleşmeye dayandığı, tarafların hak ve yükümlülüklerini bir sözleşmeye göre belirledikleri öne sürülmektedir (27). Bu görüşün, özel kesimde çalışanlar için geçerli olduğu tartışmasız kabul edilmekle birlikte; özel kesimde bile gerçek anlamda bir sözleşmenin yapıldığı

(26) GÜLMEZ, Mesut: "1961 Anayasası'ndaki Sendikal Hakların Oluşumu", AİD, C.18, S. 3, Eylül 1985, s. 90-100;

GÜLMEZ, Mesut: "Anayasa Tasarısında Çalışma İlişkileri", AİD, C.19, S.1, Mart 1986, s. 63-85

(27) GÜLMEZ, Mesut: "İşçi ve Memur...", a.g.m., s. 242

söylenemez. Ancak, hukuki yönden bakıldığında, özel kesimde çalışan personelle çalıştıran kuruluş veya kişi arasındaki ilişkinin, bir özel hukuk sözleşmesinin bütün unsurlarını taşıdığını söyleyebiliriz. Anglosakson ülkelerinde sözleşmeye dayanan görüş genel kabul görmekle birlikte, Fransa'da bu görüşün bazı alanlarla sınırlı olduğu kabul edilmektedir (28). Ancak bazı bilim adamları, idare ile memur arasındaki ilişkinin sözleşmenin unsurlarını taşımadığı gerekçesiyle sözleşmeye dayanan görüşü reddetmektedirler. (29)

Öne sürülen gerekçelere bakıldığında, ülkemizdeki kamu çalışanları bakımından geçerli olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir.

B - STATÜ GÖRÜŞÜ

Bu görüş Fransız idare hukukçuları tarafından geçmişte çok ciddi bir biçimde savunulan bir görüş olup, Fransız Danıştay içtihatlarıyla da benimsenmiştir. Son yıllarda, statü görüşünden vazgeçme eğiliminin arttığı görülmekle birlikte, idare rejimi benimseyen, diğer ülkelerde de statü görüşünü savunanların kamu personeli ile devlet arasındaki ilişkinin, olsa olsa bir idari sözleşme niteliği taşıdığını, bunun bir özel hukuk sözleşmesi olmasının mümkün olmadığı görüşünün yaygın olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Ülkemizdeki yaygın olan görüş ise, statü görüşü olup, memurların bir sözleşmenin tarafı olmayıp, tek taraflı olarak önceden belirlenmiş bir statüye idari bir işlemle intisar ettikleri, ortada bir sözleşme bulunmadığı gibi, sözleşme yaptığını kabul edebileceğimiz, eşit durumda iki tarafın olduğunu dahi söylemenin mümkün olmadığı öne sürülmektedir. (30)

Gerçekten, gerek 1982 Anayasası, gerek 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, gerekse danıştay kararları incelendiğinde, ülkemizde statü görüşünün tam anlamıyla benimsendiğini söyleyebiliriz. Hatta, 657 sayılı DMK'ü sözleşmeli personel, geçici personel ve işçileri de tanımlayarak, bunların bu statü içerisindeki yerlerini belirleme amacı güttüğü ifade edilmektedir. (31)

Türkiye'de kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesi halinde, çalışan personel ile çalıştıran kurum arasındaki ilişkinin bir statü ilişkisi olduğunu savunmak kolay olmayacaktır. Bu alanda personel rejiminin hukuki dayanağı teşkil eden temel düşüncelerin değişmesi zorunlu olacaktır. (32)

Sendikal hakların tanınmasının en belirgin etkisinin çalışanların yönetime daha aktif katılımı yönünde olacağı söylenebilir. Merkezîyetçi eğilimlerin hakim olduğu Türk Kamu Yönetiminde, yönetime katılma alışkanlığının yok denecek kadar az olması, sendikal hakların tanınmasıyla birlikte bu alanda bazı sorunların ortaya

(28) TORTOP, Nuri, a.g.e., s. 44

(29) EROĞLU, Hamza: İdare Hukuku, Ankara, 1988, s. 234

(30) EROĞLU, Hamza: a.g.e., s. 235

(31) EROĞLU, Hamza: a.g.e., s. 235

(32) GÜLMEZ, Mesut: "İşçi ve Memur...", a.g.m., s. 263

çıkabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca, merkeziyetçi yönetim anlayışının bir sonucu olarak, çok güçlü olan katı hiyerarşi anlayışının yerini daha ılımlı ast-üst ilişkilerine dönüşmek zorunda olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, merkeziyetçi bürokratik yönetim geleneği, yerini yavaş yavaş demokratik yönetim anlayışına bırakacaktır. Ancak, arzu edilen demokratik yönetim geleneğinin oluşması için uzunca bir zaman diliminin geçmesinin gerekeceğini de gözönünde bulundurmamak gerekir. (33)

İşsizlik oranının yüksek olduğu ve kamu çalışanlarının milli gelirden aldıkları payın giderek azaldığı ülkemizde; kamu kesiminde çok yüksek oranlarda olduğu kabul edilen gizli işsizlik, iş analizi iş ve görev tanımlarının bulunması, yapılan iş ile görülen eğitim arasında sıkı bir ilişkinin bulunmaması, hizmet içi eğitimin istenen düzeyde olmaması, memur güvenliği bulunmakla birlikte görev güvenliğinin bulunmaması, sınıflandırma, kariyer ve liyakat ilkeleri temel ilke olarak kabul edilmiş olmasına karşılık, bu ilkelerin uygulamaya yeterince yansıtılmamış olması, Türk personel rejiminin en önde gelen, acil çözüm bekleyen sorunlarıdır. Sendikal hakların verilmesiyle birlikte, yapılacak yeni düzenlemelerde, bu sorunlara da eğilme zorunluluğu bulunmaktadır. Zaten bu sorunların bazıları **çözüm**lenmeden, sendikal hakların etkili bir biçimde kullanılması mümkün değildir. Bu bakımdan, kamu çalışanlarına sendikal hakların verilmesiyle birlikte, kamu personel rejiminde yapılacak yeni düzenlemeler, demokratik yönetim geleneğinin oluşması için gerekli olan uygun ortamı yaratacak bir başlangıç teşkil edecektir.

SONUÇ

2000'li yıllara yaklaştığımız şu günlerde, dünyada görülen yeniden yapılanma ve demokratikleşme süreci içerisinde ülkemizin de yer alabilmesi için, Kamu Yönetimi alanında hızlı ve köklü değişikliklerin yapılması zorunludur. Bu değişikliklere, yönetimin ve üretimin en önemli unsuru olan insan unsurunu doğrudan ilgilendiren Kamu Personel Rejiminden başlanması en isabetli ve akılcı bir yaklaşım olacaktır.

1965'te çıkarılan, 1970'te yürürlüğe giren, üzerinde 150'den fazla değişiklik yapılarak tam bir karmaşa haline dönüştürülen, dünyanın hiçbir ülkesinde bütün kamu çalışanlarını kapsayan bir kanun bulunmadığı için, dünyanın en kapsamlı kanunu olarak nitelendirebileceğimiz 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu kaldırılarak, yerine günümüz şartlarına uygun, farklı meslek gruplarının özelliğine göre bir düzenleme yapılması kaçınılmazdır.

Bütün siyasal partiler seçim beyannamelerinde bu konuda köklü düzenlemeler yapacaklarını vadetmişlerdir. Bu alanda acil bir düzenleme yapılması gerektiğini hem iktidar partileri, hem muhalefet partileri, hem de bütün kamu çalışanları kabul ettiğine

(33) GÜLMEZ, Mesut: "ILO Sözleşmelerinin Neresindeyiz?", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S. 132, Haziran 1991, s. 17; GÜLMEZ, Mesut: "Uluslararası Sözleşmeler ve Memurların Sendika Hakkı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S1 92, Şubat 1988, s. 27; ÖZDEMİR, Musa: "Memurların Örgütlenme Sorunu", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, s. 86, Nisan 1987, s. 17; GÜRAN, Sait: a.g.m., s. 29

göre, bu alanda yapılacak düzenlemeler geciktirilmemelidir. Ancak, personel rejiminde yapılacak köklü değişikliklerin, çağdaş ve demokratik nitelikler taşıması yanında, modern yönetim anlayışının temel unsur olarak kabul ettiği insan unsurunu temel alması, çalışanların sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerini geliştirici nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.

Kamu çalışanlarından nitelikli hizmet üretmelerini isteyebilmek için, herşeyden önce, kendilerine nitelikli hizmet üretebilecekleri bir ortamın sağlanması gerekir. Böyle bir ortam sağlanmadan, çalışanlardan yasaklayıcı ve cezalandırıcı yöntemler kullanılarak, nitelikli hizmet üretmelerini istemek, aşırı bir iyimserlik olacaktır. Yıllardan beri, kamu bürokrasisinden, kırtasiyecilikten ve diğer olumsuz uygulamalardan şikayet etmemizin en önde gelen nedenlerinden biri olarak, kamu çalışanlarına, istediğimiz nitelikte hizmet üretmelerini sağlayacak ortamı sağlamadan, kendilerinden nitelikli hizmet üretmelerini beklememizdir. Batılı ülkelerin kamu çalışanlarına sağladıkları hakları, ülkemizde de kamu çalışanlarına sağlamadan, sunulan hizmetler arasında karşılaştırma yapmak sağlıklı sonuç vermeyecektir.

Sendikal haklar konusunda da, Batılı ülkelerde memurlara sağlanan haklar Türk Memuruna da sağlanması halinde, Türk Memurunun bu hakları kötüye kullanabileceği önyargısını taşıyanların yanıldıklarını göreceklarini söyleyebiliriz. Çünkü, bunun böyle olması için hiçbir neden bulunmadığı gibi, aksini savunmamıza yardımcı olabilecek hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

TÜRK TÜTÜNCÜLÜĞÜ VE SİGARA SANAYİNİN GENEL DURUMU VE MUHTEMEL GELİŞMELER*

*Celal ER 1, Ahmet USTURALI 2, Bilal GÜRBÜZ 1,
Betül BÜRÜN 3, Özbay DEDE 3*

ÖZET

Dünyada keyf bitkileri içerisinde en fazla üretilen ve kullanım alanına sahip olan bitki tütündür. Tütün, yeni dünya orijinli bir bitki olup, kısa sayılabilecek bir sürede başta Batı Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Bugün için dünyada 100 kadar ülkede ziraatı yapılmaktadır. Son istatistiki rakamlara göre, dünyada toplam yaprak tütün üretimi 7 milyon tonun üzerindedir. Tütünün değişik kullanma yönleri olmakla beraber, en fazla sigara olarak tüketilmektedir.

Türkiye ekonomisi açısından da tütün önemli bir bitkidir. Türk tütünleri dünyada, oriental tipi tütünler olarak bilinmekte ve özellikle Amerikan Blend tipi tütünlerin harmanlarına belli oranlarda katılmaktadır. Bu nedenle önemli ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de son yıllarda, 300 bin ha'lık bir alanda tütün yetiştirilmekte ve üretim ortalama 300 bin ton civarındadır. Üretilen yaprak tütünlerin yaklaşık olarak yarısı ihraç edilmekte ve önemli ölçüde döviz sağlanmaktadır. Dünyada toplam tütün üretimi içerisinde, Türkiye yaklaşık % 4'lük bir pay ile önemli bir yere sahiptir.

GİRİŞ

Türkiye ve dünyada büyük bir ekonomik öneme sahip olan tütün bitkisi, anavatanı olan Amerika'dan 1492 yılında Christopher Columbus tarafından, bu kıtanın keşfi ile beraber Avrupa ülkelerinden tüm dünyaya yayılmıştır (İncekara 1979, Collins ve Hawks 1993). Keyf bitkileri içerisinde dünyada en fazla kullanılanıdır. Tütün orijin itibariyle tropikal bir bitki olmasına rağmen, bugün dünyada 56° kuzey ve 38° güney paralelleri arasında yetiştirilmektedir. Bugün için dünyada 100 kadar ülkede, yaklaşık 5 milyon hektarlık alanda tütün üretimi yapılmaktadır.

Yıldan yıla değişmekle beraber, bugün dünyada en fazla tütün yetiştiren ülkeler olarak Çin, A.B.D., Hindistan, Brezilya, Türkiye, Bağımsız Devletler Topluluğu, İtalya,

(1) Prof.Dr., A.Ü.Zir.Fak.Tarla Bitkileri Böl. Dışkapı/Ankara
(2) Uzman, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Menemen-İzmir
(1) Dr., A.Ü.Zir.Fak. Tarla Bitkileri Böl. Dışkapı-Ankara
(3) Yard.Doç.Dr., 100.Yıl Üniversitesi Zir.Fak. Tarla Bit.Böl. - Van
(3) Araş.Gör. 100. Yıl Üniversitesi Zir.Fak. Tarla Bit. Böl. - Van
(*) Türkiye Ziraat Müh.Odası IV. Teknik Kongresinde (9-13 Ocak 1995) tebliğ olarak sunulmuştur.

Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Zimbabve, Pakistan, Endonezya ve daha birçok ülkeyi sayabiliriz (Tablo 1). Bu ülkelerden özellikle Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya gibi ülkelerde yetiştirilen tütünler şark tipi (oriental) tütünler olarak bilinmekte olup, sigara harmanlarına sigaraların vasıflarını iyileştirmek için belirli oranlarda katılmaktadır. Diğer ülkelerde üretilen tütünler ise genellikle dolgu tipi olup, sigara harmanlarının büyük bir kısmını oluşturmaktadırlar.

Tablo 1 - Dünyada Önemli Tütün Üreticisi Ülkelerin Üretim Miktarları (000 ton)

Ülkeler	1988	1989	1990	1991	1992
Çin	2.702	2.830	2.628	2.940	3.057
A.B.D.	621	620	738	755	756
Hindistan	367	493	564	472	539.
Brezilya	419	462	435	422	523
Türkiye	219	270	296	241	322
B.D.T.	242	239	250	257	257
Zimbabve	124	135	140	178	195
İtalya	184	197	215	200	170
Yunanistan	135	116	134	170	155
Endonezya	138	147	159	171	144
Diğerleri	1.667	1.601	1.498	1.621	1.683
Toplam	6.848	7.110	7.057	7.427	7.801

Kaynak: Tütün Enformasyon Bülteni, 1992, Sayı 75, TEKEL Yayınları.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, Türkiye dünya tütün üretiminde yaklaşık % 4'lük bir payla 5. sırada yer almaktadır.

Dünya tütün üretiminin 1/5 inden biraz fazla olan 1.700 bin ton tütün, uluslararası yaprak tütün ticaretine konu olmaktadır. Sigara halinde uluslararası ticarete giren miktar ise, dünya tütün üretiminin % 9'unu oluşturmaktadır. (Anonim 1992).

Dünyada başlıca tütün ihraç eden ülkeler, genellikle tütün üreticisi olan ülkelerdir. Bu ülkelerin tütün satışları yıldan yıla değişmekle beraber, bunlar genellikle dünya tütün piyasalarını ellerinde tutmaktadırlar. Tütün alıcısı ülkelerin başında İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İsveç, Danimarka, Polonya, B.D.T., Romanya İspanya, Portekiz, Japonya, Avusturya ve Avustralya gibi ülkeler sayılabilir. A.B.D. başlıca tütün üreticisi ülkeler arasında yer almakla beraber, aynı zamanda önemli ölçüde tütün ithal eden bir ülkedir (ER 1994).

Dünya sigara ve diğer tütün mamülleri sanayinin en ileri olduğu ülkeler başta A.B.D. olmak üzere İngiltere, Belçika, Hollanda, Almanya, İsviçre, Danimarka, Ja-

ponya, Fransa, İtalya, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Mısır gibi ülkelerdir. Dünya sigara piyasasını elinde tutan ülkeler başta A.B.D. olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'dır.

Yaprak tütünlerin çok değişik kullanım şekilleri vardır. Tütünler çiğneme tütünü, enfiye, kıyılmış tütün, tömbeki tütünü, pipo tütünü, puro ve sigara olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber, dünyada üretilen tütünlerin % 80'inden fazlası sigara olarak tüketilmektedir. (Anonim 1992.a). Sigara sanayi açısından önemli olan tütünler Flue-cured (Virginia), Burley, Oriental tütünlerdir. Bu tütünlerin son beş yıllık dünya üretimleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 - Flue-cured, Burley ve Oriental Tütünlerin Dünya Üretim Miktarları

Tütün Tipleri	1988		1989		1990		1991		1992	
	000 ton	%	000 ton	%	000 ton	%	000 ton	%	000 ton	%
Flue-cured	3 942	57.6	4.099	57.7	4 002	56.7	4 524	60.9	4 766	61.1
Burley	666	9.7	712	10.0	730	10.4	815	11.0	889	11.4
Oriental	790	11.5	807	11.3	814	11.5	784	10.5	855	10.9
Diğerleri	1 450	21.2	1 492	21.0	1 510	21.4	1 304	17.6	1 290	16.6
Toplam	6 848	100	7 110	100	7 056	100	7 427	100	7 800	100

Kaynak: Tütün Enformasyon Bülteni, 1992, Sayı 75, TEKEL Yayınları.

Tablo 2 de görüldüğü gibi, dünya yaprak tütün üretiminin yarısından fazlasını (% 60) Virginia tütünleri oluşturmaktadır. Bunu ortalama % 10'luk bir payla Burley ve Oriental tütünler izlemektedir. Yaklaşık % 20'lik paya sahip olan ve diğerleri olarak adlandırılan gruba ise puroluk tütünler ile üretimi çok az olan Maryland tütünleri ayrıca enfiye, pipoluk tütün ve çiğneme tütünleri girmektedir (Sekin 1990).

En önemli tütün mamülü olan sigara, güncelliğini kaybetmeyen önemli sağlık kollarından birisidir. Sigara içmenin insanı rahatlattığı, streslerden uzaklaştırdığı, sakinleştirerek kendini daha iyi hissederek duruma getirdiği yolundaki görüşler, bıraktığı zararlar dikkate alındığında önemini tamamen yitirmektedir. Bununla beraber, insanlar, özellikle genç yaşlarda gösteriş merakı, kendini ispat etme duygusu ve bu sebeplerin yanında yoğun bir şekilde yapılan reklamların etkisi altında kalmakta, sigara üreticisi dev şirketlerin propagandaları sonucunda sigaraya başlamakta ve hatta giderek tiryaki olmaktadır.

Tütün bitkisinin kurutulmuş yapraklarında, tütünün tür ve çeşidi ile yetiştiği ekolojik şartlara göre değişmekle beraber % 0.5-8 oranında nikotin bulunmaktadır. Bu oran yapraklarda bulunan toplam alkaloidin % 95'ini oluşturmaktadır. Yaprakta nikotinden başka narnikotin, anabasin ve kotinin gibi alkaloidler de bulunmaktadır. Sigara dumanının bileşimi tütünün bileşiminden oldukça farklıdır. Bu farkın nedeni, tütünün yanması sonucu içindeki kimyasal bileşiklerin kısmen veya tamamen yeni

bileşiklere dönüşmesidir. Bu nedenle, sigara kullanmanın zararlı etkileri sadece nikotine değil, aynı zamanda duman içindeki çeşitli maddelere ve yanma sonucu ortaya çıkan 4000'i aşkın yeni bileşiklere de bağlıdır (Anonim 1988).

Sigara tüketimi ve alışkanlık oranları incelendiğinde uluslara ve gelişmişlik seviyesine göre farklılıklar görülmektedir. Gelişmişlik seviyesi ile sigara içme oranı arasında ters bir ilişkinin bulunduğu, yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Gerek kişi, gerekse toplum olarak gelişmişlik arttıkça, sigara içme oranında azalma olmaktadır (Anonim 1988).

A.B.D.'de sigara içenlerde, sigara ile ilgili olarak ortaya çıkan hastalıkların tedavisi için her yıl ortalama 50 milyar dolar harcadığı bildirilmektedir. 1993 yılı itibarıyla bu ülkede 24 milyar paket sigara satılmış ve paket başına sağlık için 2.06 dolar harcanmıştır. Bu nedenle, A.B.D.'de bazı sağlık kuruluşları, halen paket başına 24 sent olan verginin, 2 dolara yükseltilmesi ve böylece sigara içme oranının azaltılması yönünde kampanyalar başlatmışlardır.

Sigaraya karşı kampanyalar pekçok ülkede yapılmaktadır. Bu amaçla, umuma açık yerlerde sigara içme yasağı uygulanması, radyo ve televizyonlarda sigara reklamının yapılmaması, sigara paketleri üzerindeki "sigara sağlığa zararlıdır" uyarısının konması gibi çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu kampanyaların beklenen sonucu verdiğini söylemek zordur. Örneğin, Avrupa Topluluğu'nda sigara içmemenin kanserden korunmaya yardımcı olacağına inananlar 1988'de % 75 oranında iken, 1990'da bu oran % 74'e düşmüştür. Özellikle Almanya ve Danimarka'da sigara tüketimi yeniden artmaya başlamıştır (Anonim 1990). Bütün bunlara rağmen, Avrupa Komisyonu sigara aleyhindeki kampanyalarına devam etmekte ve sigarayı bırakırma gayretlerinden ziyade, eğitime ağırlık vererek henüz sigaraya başlamamış olanları, bu alışkanlıktan uzak tutmaya çalışmaktadır.

Sigaranın sağlık açısından temel bir risk faktörü olduğu kabul edilmekte ve sigarayı bırakmak, kişinin kendi irade gücüne bağlı olmasına rağmen, bugün dünya nüfusunun yaklaşık 1/4'ü sigara içmektedir. Diğer bir ifade ile 1.5 milyar insan sigara tiryakisidir. Tütün ve mamülleri, yaygın bir şekilde kullanılması, ekimden fabrikasyona kadar olan safhalarda geniş bir istihdam alanına sahip olması, ülkelerin finans politikalarında vazgeçilmez ve önemli bir gelir kaynağını teşkil etmesi gibi sebeplerden dolayı daha uzunca bir süre önemini muhafaza edecektir. Bugün dünya ekonomik değerler toplamının % 10'u tütün ve tütün mamülleri ile ticareti, istihdamı ve devletin temin ettiği gelirlere aittir.

ÜLKEMİZDEKİ MEVCUT DURUM

Türkiye, dünyada tütün üreticisi ülkeler arasında Oriental tipi (şark tipi) tütünleri yetiştirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Gerçek Oriental tütünler, 100 kadar tütün üreticisi ülke arasında sadece Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve eski adıyla Yugoslavya'da yetiştirilmektedir. Bu dört ülke arasında Türkiye birinci sırada yer almaktadır. Oriental tipi tütün yetiştiren ülkelerin, dünya genel tütün üretimi içerisindeki payları son beş yıl itibarıyla Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3 - Oriental Tütün Üreten Ülkelerin Üretim Miktarları (000 ton) ve Dünya Toplam Tütün Üretimi İçindeki Payları (%)

Ülkeler	1988		1989		1990		1991		1992	
	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%	Üretim	%
Türkiye	219	3.2	270	3.8	296	4.2	241	3.3	313	4.1
Yunanistan	135	2.0	116	1.6	135	1.9	170	2.3	155	2.0
Bulgaristan	116	1.7	76	1.1	67	0.9	74	1.0	90	1.2
Yugoslavya	57	0.8	63	0.9	47	0.7	62	0.8	56	0.7
Dünya (Genel)	6 848	100	7 200	100	7 057	100	7 427	100	7 801	100

Kaynak: Tütün Enformasyon Bülteni, 1992, Sayı 75, TEKEL Yayınları.

Tablo 3'de de görüldüğü gibi, dünya toplam tütün üretimi içinde ortalama olarak Türkiye'nin payı % 4, Yunanistan'ın % 2, Bulgaristan'ın % 1 ve Yugoslavya'nın % 0.8'dir. 1988 yılı dikkate alındığında, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın üretim miktarlarında az da olsa düşüşler olurken, Yunanistan'da çok az bir artış olmuş, buna karşılık Türkiye'nin üretimi 1992 yılı itibariyle % 45'lik bir artış göstermiştir.

Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın tütün üretimleri içerisinde Oriental tütünler dışında diğer tütünler (Virginia ve Burley) de yer alırken, Türkiye'de 1992 yılında gerçekleştirilen 321 bin tonluk üretimin, 318 bin tonu (% 99) Oriental tütünüdür. Oriental tütün üretim oranı Yunanistan'da % 70, Bulgaristan'da % 83 ve Yugoslavya'da % 63'dür.

Türkiye'de dört farklı tütün bölgesinden söz etmek mümkündür. Bunlar sırasıyla Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Bu bölgelerin uzun yıllara ait ekim alanı ve üretim değerleri Tablo 4'te verilmiştir (Anonim 1993).

Tablo 4 - Türkiye'nin Bölgelere Göre Tütün Ekim Alanı (000 ha), Üretim Miktarı (000 ton ve Verimi (kg/da)

Bölgeler		1955	1960	1970	1980	1990	1991	1992
Ege	E	110	119	224	129	186	175	203
	Ü	71	86	102	133	166	130	186
	V	65	72	42	103	89	74	92
Marmara	E	18	20	14	10	8	3	6
	Ü	18	22	11	10	8	3	6
	V	100	110	79	100	100	100	100
Karadeniz	E	44	45	58	53	60	43	43
	Ü	28	28	21	40	47	30	33
	V	64	62	36	75	78	70	77
Doğu - Güneydoğu Anadolu	E	3	3	12	30	65	60	75
	Ü	3	3	14	44	74	76	103
	V	100	100	117	147	114	127	137
Diğer	E	1	0.5	1	1	1	1	3
	Ü	1	0.5	0.1	1	2	2	4
	V	100	100	10	100	200	200	133
Türkiye Geneli	E	176	188	328	223	320	282	331
	Ü	120	139	147	228	296	241	332
	V	68	74	44	102	92	85	100

Kaynak: Tütün Yıllığı 1993, Ege İhracatçı Birlikleri Yayınları.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, Türkiye'de en fazla tütün üretimi Ege Bölgesinde gerçekleştirilmektedir. Bunu sırasıyla Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi takip etmektedir. Ege Bölgesi'nde tütün ekim alanı uzun yıllar dikkate alındığında genelde bir artış göstermiştir. Bu yönüyle Marmara Bölgesi'nde bir azalma görülmektedir. Tütün ekim alanı ve üretimi yönünden en istikrarlı bölge Karadeniz Bölgesidir. Ortalama olarak 50 bin hektarlık ekim alanını 1960'lı yıllardan günümüze muhafaza etmiştir. Doğu - Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1950'lerde 3 bin hektar olan tütün ekim alanı, 1970'lerden sonra artmaya başlamış 1990'da 65 bin, 1992 'de ise 75 bin hektara kadar çıkmıştır. 1970'lerden sonra bu bölgede tütün ekim alanlarının hızlı bir şekilde artması hükümetlerce ilan edilen tütün baş fiyatları ile haşhaş ekim alanlarının bu bölgeden kaldırılmasına bağlanabilir.

Tütün, Türkiye'nin ekonomisinde ve sosyal hayatında önemli yeri olan bir kültür bitkisidir. Gerek yetiştirilmesi, gerekse sanayisi ile yaklaşık 3 milyon kişiye geçim imkanı sağlamaktadır. (Gürbüz 1994).

Her yıl üretilen tütünlerin önemli bir kısmı ihraç edilmekte ve Türkiye'ye önemli miktarda döviz girdisi sağlamaktadır. Türkiye'den 1990-91 ihracat döneminde 128 bin ton, 1991-92 döneminde 123 bin ton yaprak tütün ihracatı gerçekleştirilmiştir (Anonim 1992). Tablo 5'te Türkiye tütün ihracatının genel ve tarım ürünleri ihracatı içindeki payları gösterilmiştir.

Tablo 5. Türkiye Tütün İhracatının Son 10 Yılda Genel ve Tarım Ürünleri İhracatındaki Miktarı ve Payı

Yıllar	Genel İhracat (milyon \$)	Tarım Ürünleri İhracatı (milyon \$)	Tütün İhracatı (Milyon \$)	Genel ihracata Oranı (%)	Tarım Ürünlerine Oranı (%)
1983	5.728	1.881	195	3	10
1984	7.134	1.749	157	2	9
1985	7.958	1.719	301	4	18
1986	7.457	1.886	274	4	15
1987	10.190	1.853	276	3	15
1988	11.662	2.341	256	2	11
1989	11.627	2.127	488	4	23
1990	12.960	2.347	447	3	19
1991	13.597	2.683	569	4	21
1992	14.715	2.203	305	2	14

Kaynak: Tütün Yıllığı 1993, Ege İhracatçı Birlikleri Yayınları.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, tütün ihracatının genel ihracat içindeki payı % 2-4, tarım ürünleri ihracatındaki payı ise % 9-23 arasında değişmektedir. Son yıllarda en fazla tütün ihracatı 569 milyon dolar ile 1991 yılında gerçekleştirilmiştir.

1984 yılına kadar, yasal olmayan yollardan Türkiye'ye giren yabancı sigaranın dışında tamamıyla Oriental tütünlerden yapılmış sigaralar tüketilirken, sigara ithalatının yasal hale getirilmesiyle tütün ihracatında sağlanan dövizin büyük bir kısmı sigara ithalatına aktarılmıştır. 1984 yılından itibaren ithal edilen sigara miktarı ve ödenen döviz geliri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'nin Sigara İthalatı ve Ödenen Döviz Miktarı

Yıllar	İthalat Miktarı (ton)	Ödenen Değer (USA doları)
1984	1.800	28.146.600
1985	3.890	59.322.048
1986	7.050	118.256.523
1987	9.670	174.109.691
1988	8.900	151.270.652
1989	12.100	233.959.978
1990	15.700	321.719.384
1991	12.400	264.280.581
1992	9.300	178.200.000

Kaynak: Tütün Yıllığı 1993, Ege İhracatçı Birlikleri Yayınları.

Son yıllarda TEKEL 2000 sigarası imal etmek için ithal edilmekte olan ve 1992 yılı itibariyle 20.348 ton gerçekleşen Amerikan tipi yaprak tütün ithalatına ödenen döviz miktarı da 200 milyon dolar dolayında olduğuna göre Tablo 6'da sigara için verilen ithalat değerlerine bu da ilave edildiğinde sigara + tütün ithalat faturası 380 milyon dolara ulaşmaktadır. Aynı yıl Türkiye'nin tütün ihracatı 305 milyon dolar olup, 75 milyon dolar aleyhte bir durum söz konusudur. TEKEL 2000 sigarası, Amerikan blend sigaralarının benzerini tüketiciye sunmak iddiasıyla piyasaya çıkartılmış bir ürün olup, hemen hemen o tip sigaralara benzemektedir.

1992 yılında TEKEL tarafından 70 bin ton sigara üretilmiştir. Aynı yıl 9.300 ton sigara ve 20 bin ton Amerikan tipi yaprak tütün ithal edilmiştir. İthal edilen 20 bin ton Amerikan tipi tütünden, buna yakın miktarda TEKEL 2000 sigarası imal edildiği düşünülürse, yıllık sigara tüketiminin yaklaşık olarak % 37'sini Amerikan blend tipi sigaralarının oluşturduğu söylenebilir. Yıllık tütün üretiminin % 99'u Oriental tütün olan bir ülkede, yıllık sigara tüketiminin % 37'sini Amerikan blend sigaralarının oluşturması, üzerinde önemle düşünülmesi ve durulması gereken bir konudur.

ALINAN ÖNLEMLER

Yılda 100 bin ton iç tüketim ve 100 bin ton ihracat olmak üzere yıllık 200 bin ton üretimi planlamayı amaçlayan tütüncülük sektörü, son yıllardaki aşırı üretim sebebiyle büyük ölçüde ekonomiye yük olmaya başlamıştır. Diğer taraftan tüketicinin Amerikan sigaralarına meyilli olması bir başka olumsuz gelişme olarak ortada durmaktadır.

Uzun yıllar ortalaması dikkate alındığında, 1989 yılına kadarki yıllık tütün üretimi 200 bin ton civarında gerçekleşirken, bu yıldan itibaren hızlı bir artış göstermiştir. Bu artıştaki en büyük pay Doğu-Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne aittir (Tablo 4). Bu bölgede, son yıllardaki hızlı üretim artışının en önemli sebebi ilan edilen baş fiyatların bir sonraki yıla ait rekolteyi etkilemesidir. 1985 yılından sonra, ilan edilen baş fiyatın tütün rekoltesini artırdığı rakamsal değerlerden de net olarak görülmektedir. 1985 yılında 3.07 dolar olarak ilan edilen baş fiyat, 1986 yılında 3.70 dolar olarak ilan edilmiş, böylece 1986 yılında 158 bin ton olan üretim, 1987 yılında 185 bin tona çıkmıştır. Bu artış 1990 yılı baş fiyatı ve buna bağlı olarak 1991 yılı tütün üretimi hariç tutulursa, bugüne kadar devam etmiştir.

Üretimin, ekonomik baskılara yol açacak boyutlarda artmış olması, sektörde bazı düzenlemeleri gündeme getirmiştir. 26 Kasım 1993 gün ve 21770 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 93/4988 sayılı kararname ve bu kararnameye bağlı diğer kararlar ve tebliğler bu düzenlemelerin bir sonucudur. Kararnamede görülen ilkeler ve hedefler özetle şunlardır:

1. 1994 yılı tütün üretim kontenjanı 180 bin ton olarak belirlenmiştir.
2. Taban arazilerde tütün tarımı yasaklanmış olup, kontenjanın dağılımı özellikle kır araziler dikkate alınarak yapılacaktır. Kontenjan tamamlandığı takdirde açık, kır-taban arazilerle kapatılacaktır.
3. Üretici bazında kontenjan belirlenmesinde, son üç yılda TEKEL ya da tüccara sattığı tütün miktarının ortalaması alınacak, bu rakam TEKEL'ce belirlenecek bir katsayıyla çarpılarak üretici bazında bir sonraki yılın tütün üretim miktarı belirlenecektir.
4. 1994 yılı kontenjanı ile hesapla bulunan kontenjan arasındaki fark için tazminat ödenecektir.
5. Kontenjan miktarının % 10'unu aşmayan fazla üretim, ertesi yılın kontenjanından düşülmek suretiyle satın alınacaktır.
6. Üretim kontenjanlarının belirlenmesinde, arazinin yapısı konusunda ortaya çıkan uyumsuzluklar TEKEL Yaprak Tütün İşletmesi Merkez Müdürü ile İl Tarım Müdürü tarafından, müştereken ve kesin olarak karara bağlanacaktır.
7. Tütün üretimine izin verilmeyen taban arazilerde alternatif ürün çalışmaları ile mümkün olan yerlerde Virginia ve Burley tütünü üretiminin teşviki için çalışmalar yapılacaktır.
8. Destekleme alım sistemi ile hedef fiyat ve müdahale fiyatları belirlenerek, aradaki fark üreticiye destekleme primi olarak ödenecektir.

Genel hatlarıyla yukarıda zikredilmiş olan kararname, daha sonra bakanlıklararası Tütün Kurulu'nun 1994/1 sayılı kararıyla; kır, kır-taban ve taban ifadelerinin değiştirilmiş olması ve evvelce yapılmış olan arazi etüdlerinin güncelliğini yitirmesi sebebiyle kontenjan uygulamasının sağlıklı bir şekilde yapılamayacağı gerekçesi ile 180 bin tonluk üretim hedefinden vazgeçilerek; her üreticiye, son üç yıla ait üretim miktarlarının ortalamasını geçmeyecek şekilde üretim izni verilmiştir.

YENİ YÖNELİŞLER VE ÖNERİLER

93/4988 sayılı kararname, bir bütün olarak getirdiği kural ve kaidelerle, Oriental tütün üretimini disipline edebilecek bir belgedir. Ancak, pratikte bazı düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu hususlar aşağıda açıklanmıştır.

1790'li yıllarda yapılmış olan arazi sınıflandırılmasına (düzenlenmesine) göre, yaklaşık olarak 3.750 bin hektar arazi yasal olarak tütün tarımına açıktır. Bu arazinin 1.500 bin hektarı kır, 1.700 bin hektarı kır-taban ve 550 bin hektarı da taban arazidir. Son yıllarda 300 bin hektarı geçmiş olan tütün ekim alanı, mevcut kır arazinin 1/5'i kadardır. Bir yandan kararnamede 1.500 bin hektarlık alan kastedilerek, kır alanda tütün üretimine izin verilir denirken, diğer yandan kontenjanın 180.000 hektarla sınırlandırılması hükmü konulmaktadır. Bu iki nokta birbiriyle tezat halindedir. Bu nedenle, tütün tarımına izin verilecek alanların kaba bir tasnifle değil, gerektiğinde detaylı toprak analizleri yapılarak ve yıllık 200 bin ton üretim hedefi dikkate alınarak yeniden belirlenmelidir. Aksi halde, seçim zamanları tütün üreticisine verilen sözler yönünden alınmak zorunda kalınan ve ihtiyaç fazlası trilyonlarca liralık tütünün devlet tarafından yakılmasına devam edilecektir.

Üretici bazında kontenjan belirlenmesinde, tüm ülke bir bütün olarak ele alınmalıdır. Çünkü ülkemizde çok değişik menşey ve tipte tütünler yetiştirilmektedir. Dolayısıyla bunların yetiştirme ekolojileri de önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bazı yörelerde yetiştirilen tütünlerin tüketim açısından önemi olmasına rağmen, bazı tütünlere ise hem iç, hem de dış pazarlarda alıcı bulunmaktadır. Bu tütünlerin yetiştirildiği bölgeler kontenjan belirlenmesinde dikkate alınmalıdır.

Kararnameye göre kontenjanın % 10'unu aşmayan miktardaki fazla üretim, ertesi yılın kontenjanından düşülmek kaydıyla, asıl tütüne ödenen primden de yararlandırılarak satın alınacaktır. "Kontenjanın % 10'unu aşan miktardaki üretim ile üretim izni verilmeyen tütün yetiştiricilerinin ürettikleri tütün için prim ödenmez" denmektedir. Bu madde bir anlamda, prim talep edilmezse "herkes istediği kadar tütün ekilebilir" şeklinde açık bir kapı bırakmaktadır. Bu madde "kontenjanın % 10'unu aşan tütünler ile üretim izni verilmeyen yetiştiricilerin ürettikleri tütünler kesinlikle alınmaz" şeklinde bir netlik ortaya konulacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Özellikle son yıllarda tütün üretiminin hızla arttığı bölgelerde, alternatif ürün konusu üzerinde durulmalı, bölgenin ekolojik şartlarına uygun ürünler bu yörelere sokulmalıdır. Bu amaçla, belirli bir geçiş döneminde bu alternatif ürünlere farklı fiyat uygulaması yapılarak çiftçi özendirilmeli; yeni ürünün tarımının gerektirdiği alet, ekipman ve girdilerin uzun vadeli uygun kredilerle alınması sağlanmalıdır.

Kararnamede yer almayan ancak Oriental tip tütüncülüğün geleceği açısından aşağıdaki hususların da üzerinde durulmalıdır.

1. Birçok bölgede popülasyon halinde sürdürülen tütün üretimine son verilmeli, çeşit tescil çalışmaları hızlandırılarak tescilli çeşitleri üretimine geçilmelidir.

2. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca geliştirilip tescil edilmiş ve mavi küfe dayanıklı 13 çeşit ile Ziraat Fakülteleri ve Tekel tarafından tescil ettirilmiş diğer dayanıklı çeşitlerin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

3. Tütünle ilgili birimler biraraya gelerek, tütün tohumculuğu ve fide üretimine yönelik bir organizasyon oluşturulmalı ve tüm üreticilerin mutlaka sertifikalı tohumluk ve girdi kullanmaları sağlanmalıdır.

4. Yüksek maliyet tütünlerin ihraç şansını azaltmaktadır. Bu nedenle, en azından mevcut kaliteyi muhafaza ederek, birim maliyeti düşürecek araştırmalar yapılmalıdır.

5. Günlük politikalarla ve oy hesapları yapılarak üreticilere yüksek fiyat vererek üretim artışı ihtiyaç fazlasına çıkartılmamalı; buna bağlı olarak yine aynı sebeplerle, üreticiden bu ihtiyaç fazlası tütünlerin alınarak yakılmasından vazgeçilmeli ve milletin milli serveti hükümetler tarafından heba edilmemelidir.

6. Tüm dünyada tabii olan herşeyin ön plâna çıktığı günümüzde, "Tarladan Pakete" diye sloganlaştırılabilecek kadar katıksız bir ürün olan Türk tütün ve sigaralarının, katkı maddeli yabancı sigaralara olan üstünlükleri kamu oyuna anlatılmalı ve bu konuda gerekli araştırmalar yapılmalıdır.

7. Tütün ve sigara sanayii gerek dünya gerekse Türkiye ekonomisi açısından son derece önemli bir konumdadır. Diğer yandan, sigaranın insan sağlığına zararlı olduğu ve ileride telifisi güç hastalıklara yol açtığı da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, bir yandan Türk tütüncülüğü ve sigara sanayiini geliştirici tedbirler alınırken, diğer yandan sigara içenlerin sigarayı bırakmaları, içmeyenlerin ise hiç başlamamaları yönünden gerekli önlemlerin de alınması herşeyden önce insana olan saygının bir gereğidir.

SONUÇ

Tütün yetiştiriciliği ve sigara sanayii Türkiye açısından çok önemli bir sektör olmasına rağmen, bugünkü durumu itibarıyla önemli darboğazları vardır. Son yıllarda hızlı bir artış gösteren tütün üretimi, iç tüketim ve ihraç edilen toplam miktarın üzerine çıkmıştır. Politik mülahazalar neticesinde, ihtiyaç fazlası bu üretim devlet tarafından yakılmaktadır. Bir yandan Türk tütüncülüğü, diğer bir ifade ile Oriental tipi tütün üretiminin genel durumu korunmak istenirken, diğer yandan genel bir değerlendirme ile her 10 sigara tiryakisinden 4'ünün Amerikan sigarası bağımlısı olduğu gerçeği ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'de Amerikan sigarasının hammaddesini oluşturan Virginia, Burley, Maryland ve Kentucky tipi tütün yetiştirilmesini gündeme getirmektedir. Zaten Türkiye'de bu konunun tartışılmaya başlaması çok uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Farklı zamanlarda çıkarılan karamame ve tebliğlerle konunun yasal yönü tamamlanmıştır. Son birkaç yıldır 4 ayrı uluslararası firma, yerli tütün şirketleri ile işbirliği yaparak sözleşmeli üreticilerle Virginia ve Burley tütünlerini Manyas, Hendek, Düzce ve Kırklareli'nde yetiştirmektedirler. Yaklaşık 10 bin dekara ulaşan üretim alanından elde edilen tütünler, bu firmaların yurt dışındaki fabrikalarında kullanıldığı gibi, son yıllarda aynı firmaların İzmir-Torbalı'daki sigara fabrikalarında da değerlendirilmeye başlanmıştır.

Türkiye'de Virginia ve Burley tütünlerinin yetiştirme ilkeleri ve ekolojilerini belirlemek amacıyla geniş çaplı bir araştırma projesi başlatılmıştır. 1991 yılında Devlet

Planlama Teşkilatı desteği ile, TÜBİTAK'ın koordinatörlüğünde Ziraat Fakülteleri, Tekel ve Tarım Bakanlığı'nın ilgili birimlerinin biraraya gelmesi ile yürütülmeye başlanan bu proje çerçevesinde, Ormanköy ve Düzce dışında Boyabat, Bafra, Çarşamba, Erba, Niksar, Tokat, Tarsus ve Osmaniye'de denemeler kurulmuş ise de, 3 yıl olarak plânlanan bu önemli çalışma tam olarak anlaşılmayan bir sebeple, birinci yılın sonunda durdurulmuştur.

Bugün Tekel tarafından üretilen, Tekel 2000 sigaralarının yapımında Amerika'dan ithal edilen tütünler kullanılmaktadır. Amerikan sigaralarına talebin olduğu günümüz şartlarında, bu sigaraların hammaddesini oluşturan Virginia ve Burley tütünlerinin Türkiye'de yetiştirilmesi de kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu yöndeki çalışmaların engellenmesi değil bilakis desteklenmesi gerekmektedir. Projede görev alan Ziraat Fakültelerinin ve Tekel Genel Müdürlüğünün bütün ısrarlarına ve Tekel'in finansman ihtiyacını karşılayacağını bildirmesine rağmen, araştırma çalışmalarının devamına, araştırmalardan müsbet veya menfi bir netice alınmasına TÜBİTAK ve DPT ikna edilememiştir. Böyle olunca da proje akamete uğramıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Anonim, 1988, İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi, Cilt:3, Kadınca Matbaacılık, 452. sok. No: 11 Konak/İzmir.

Anonim, 1990. Tobacco. International-November 1990. 130 West 42nd Street, N.Y. 10036, Newyork.

Anonim, 1992a. Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı: 75, Tekel Yayınları No Tekel: 419, YTTM-AGM-23, İstanbul.

Anonim, 1992b. Tütün Yıllığı, Sayı: 35. Ege İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Yayınları, Alsancak-İzmir.

Collins, W.K., S.N. Hawks. 1993. Principles of Flue-Cured Tobacco Production. First Edit. N.C. State Üniv. Box 7620. Raleigh, NC. 27695-7620, USA.

Er, C. 1994. Tütün, İlaç ve Baharat Bitkileri Ders Kitabı, (Basımda), Ankara.

Gürbüz, B. 1994. Tütün Tarımından Fideliklerin Hazırlanması ve Fide Yetiştiriciliği. Karınca Dergisi, Sayı 689, S. 37-37, Ankara

İncekara, F. 1979. Endüstri Bitkileri ve Islahı, Keyf Bitkileri ve Islahı, EÜZF. Yay. No: 84, S. 180 Bornova/İzmir.

Sekin, S. 1990. Tütüncülüğümüz ve Yabancı Sigaralar. EÜ Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın Bülteni-4, Bornova/İzmir

TÜRKİYE'DE DURUM BUĞDAYI ÜRETİM VE TÜKETİMİNİN EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK

1 - GİRİŞ

Türkiye'de ekili tarla alanının (nadas hariç) % 50'si civarındaki kısmını buğday ekim alanları oluşturmaktadır. 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre 4.068.432 adet tarım işletmesinin yaklaşık % 75'ini oluşturan 3 milyon adet kadar tarım işletmesinde buğday üretimi yapılmaktadır. Tarımsal üretim değerinin % 10'unu da sadece buğday oluşturmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de tahıl üretimine bakılacak olursa, en çok üretilen ve tüketilen hububatın buğday olduğu görülebilir. Türkiye'de toplam tahıl ekim alanının % 65'ini, tahıl üretiminin ise % 67'sini buğday oluşturmaktadır. Türkiye yıllık tahıl üretim düzeyi bakımından dünyanın önde gelen ülkelerindedir. Tahıl üreten başlıca ülkelerin yıllık üretimlerine göre sıralanmasında Türkiye tahıllarda onuncu, buğdayda yedinci sırada yer almaktadır. Türkiye genellikle buğdayda kendine yeten hatta ihraç edebilen bir yapıya sahiptir. Hava şartlarının iyi geçtiği bol ürün yıllarında birkaç milyon ton buğday üretim fazlası olan Türkiye, özellikle ilkbahar yağışlarının yetersiz olduğu yıllarda önemli miktarda buğday dış alımı yapmaktadır. Rekoltede yıldan yıla geniş dalgalanmalar görülürken, ürün maliyetleri yüksek olduğundan, üretim fazla olduğu yıllarda ihracat zorlaşmakta, uzun stoklama süreleri ve giderleri ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki yıllık % 20 civarındaki nüfus artış hızıyla, nüfusun 2000 yılında 75 milyon kişi civarına çıkması beklenmektedir. Bu durumda Türkiye'deki tahıl üretiminin her yıl 350-400 bin ton artırılmasıyla, bu nüfusun ihtiyacına cevap vermek mümkün olabilecektir.

Türkiye'de serin iklim tahılları toplam ekim alanında 1970'li yıllardan itibaren ciddi artışlar olmamıştır ve beklenmemektedir. 1971 yılında 13.3 milyon ha olan tahıl ekim alanı 1990 yılında 13.7 milyon hektardır. Toplam tahıl ekim alanı artırılmamakla birlikte, özellikle sulanan alanların gerektirdiği nöbetleme sistemi içinde belli tahıl cinslerinde ekim alanı kaydırmaları ortaya çıkabilecektir. Tarım tekniğinin geliştirilmesiyle verimde artış sağlamak, üretim faktörleri potansiyeline göre halihazırda alınan verimler karşı karşıya getirilince mümkün görülmektedir. Verimdeki küçük artışlar bile üretimi milyonlarca ton artırabilecek, maliyeti düşürecek ve tahıl üretiminin ekonomik etkinliğini arttırabilecektir.

Türkiye'de ortalama buğday verimi 2-2,5 kat artırılabilmiştir. 1950 yılında 86 kg/da olan verim 1990'lı yıllara gelindiğinde 210 kg/da seviyesine ulaşmıştır.

Buğday üretiminde teknik gereklere yeterince uyulmaması halinde verim önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Çiftçinin uyguladığı eksik ya da hatalı toprak işleme yöntemi, yerel çeşit kullanımı, gübreleme ve ot savaşı yapılmaması durumunda elde edilen buğday verimi 123 kg/da'da kalırken yetiştirme teknikleri paketindeki işlemlerin eksiksiz yerine getirilmesi halinde aynı kuru tarım şartlarında buğday verimi 354 kg/da'a kadar çıkarılabilmektedir. Buğday üreticilerinin araştırma ve yayım kuruluşlarının önerdikleri yetiştirme tekniklerini kullanmaları halinde, buğday üretimlerini birkaç katına çıkarabilmeleri mümkündür.

Dünyada Buğday üretiminin artırılması, artan nüfus dolayısıyla desteklenmektedir. Her yıl ortalama % 2 artan dünya buğday üretimi, üretim alanlarındaki daralmaya rağmen yani verimi artırmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1979-81 döneminde ekiliş alanı 235 milyon hektar iken 1992 yılında 220 milyon hektara düşmüş, bununla beraber dekara verim 186,3 kg'dan 256.2 kg'a yükselmiştir.

Türkiye'de yılda 20 milyon ton civarında buğday üretilirken, kişi başına tüketim 200-250 kg'dır. Bu haliyle ülkemiz, yıllık kişi başına un tüketiminde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında bulunmaktadır.

Buğday daha çok ekmek olarak tüketilirken, gıda sanayinde makarna, irmik, nişasta, bisküvi, bulgur, tarhana vb. yapımında kullanılmakta, bir kısmı da hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir.

Bugün Türkiye'de Rize ili hariç tüm illerimizde yer alan buğday tarımı, en fazla Orta Anadolu bölgesinde yapılmaktadır. Türkiye'nin buğday üretimiyle ilgili en önemli sorunu un ve mamülleri üretim sanayimizin istediği kalite ve kantitede hammadde teminidir. Bu gıda sanayinde verim ve dış pazarlardaki rekabet şansı un, irmik, makarna, bisküvi üretimine uygun niteliklere sahip buğday çeşitlerinin üretilmesiyle ilgilidir.

Buğday politikasında üzerinde durulması gereken en önemli husus, şimdiye kadar yeterli gelişmenin sağlanamadığı, sanayinin ihtiyaçlarına cevap verecek buğday üretimidir. Kaliteli üretimi destekleyici üretim ve fiyat politikası, yeterli araştırmaların yapılarak yöresel şartlara uygun tohumluk dağıtımı, kullanılan tohumluk çeşitlerinin fazla arttırılmaması, modern tarım tekniği bu sorunun çözümünde takip edilecek politikaların temel araçları olacaktır. Bu konudaki araştırmaların devlet ve özel sektöre desteklenmesi kaçınılmazdır.

Aşağıda Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri bulunan gıda sanayinde, unlu gıdalar üreticilerinin hammadde olarak sıkıntısını çektikleri ve ithali yoluna gidilen Durum Buğdayı ekonomisi tartışılacaktır.

Ülkemizde buğday üretimi, geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Buğday yetiştiriciliğinde, Durum Buğdayı üretimi de önemli bir yer işgal etmektedir. Buğday üretimimizin yaklaşık % 25-30'u Durum Buğdayı üretiminden gelmektedir. Ülkemizde Durum Buğdayı üretiminin yapıldığı ekim alanları tam olarak bilinmemektedir.

Türkiye'de tarım işletmelerinin arazi büyüklüklerine göre dağılımı Tarım sayımları

ile tespit edilmektedir. Ancak ürünlerin tarım işletmelerinde yetiştirildikleri alanların miktarı hakkında ürün bazında veriler bulunamamaktadır. Birde bu durum çeşit bazında ele alınırsa, veri bulmak daha da güçleşmektedir. 1991 Tarım Sayımı sonuçlarına göre işletme büyüklüğü olarak arazilerin dağılımında yoğunluk 1-100 dekar arasındadır. İşlenen alanların (19.452.000 ha) dağılımına göre işletmelerin % 34,91'i 1-19 dekar, % 32,13'ü 20-49 dekar, % 17,98'i 50-99 dekar araziye sahiptir (2).

Türkiye'de, Durum Buğdayının dekara ortalama verimi 260 kg olarak kabul edilirse, 1992 yılı itibariyle 19.230.769 dekar alanda üretim yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Genel Olarak işletmelerin büyük bir çoğunluğu, arazi dağılımı bakımından, küçük işletme yapısındadır. Birde buna arazilerin parçalılık durumundaki fazlalık eklenirse, işletmelerin verimli çalışması güçleşmektedir.

İşletmelerin verimli çalışması, kaliteli Durum Buğdayı üretimi teşvik edildiğinde, üretimin ülkemiz ekonomisine katkısı artacaktır. Bu tebliğde dünya Durum Buğdayı üretimi, Türkiye'de Durum Buğdayı ekonomisi konuları incelenmektedir.

2 - DÜNYA DURUM BUĞDAYI ÜRETİMİ

Dünyada Durum Buğdayı üretiminin en fazla olduğu ülkelerin başında, Türkiye, İtalya, Fransa, Kanada ve ABD gelmektedir. Durum Buğdayının belli iklim ve toprak özellikleri gerektirmesi, dünyada her yerde yetiştirilmesine engel olmaktadır. 1992 yılı itibariyle, dünya Durum Buğdayı üretiminin % 58,23'ü yukarıda sayılan ülkelere üretilmiştir. Tablo 1'de dünya Durum Buğdayı üretimi ve dünya üretim miktarı içinde başlıca üretici ülkelerin almış oldukları paylar verilmiştir.

Tablo 1 - Dünya Durum Buğdayı Üretimi (M: Miktar; Milyon Ton)

Ülkeler	1988 (1)		1989 (1)		1990 (2)		1991 (2)		1992 (2)	
	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%
A.B.D.	1.2	5.26	2.5	9.29	3.3	11.34	2.5	8.31	2.2	7.97
Cezayir	0.4	1.75	0.9	3.35	0.6	2.06	1.2	3.56	0.6	2.17
Fas	1.8	7.89	1.8	6.69	1.6	5.50	2.2	6.53	1.2	4.35
Fransa	1.2	5.26	1.4	5.20	2.0	6.57	2.6	7.72	2.2	7.97
İtalya	3.9	17.11	3.1	11.52	3.6	12.37	4.9	14.54	4.4	15.94
Kanada	2.0	8.77	4.1	15.24	4.3	14.75	4.6	13.65	3.1	11.23
Tunus	0.2	0.55	0.3	1.12	0.9	3.09	1.4	4.15	1.0	3.62
Türkiye	4.0	17.54	5.5	20.45	5.5	15.90	5.0	14.54	5.0	15.12
Diğerleri	8.1	35.53	7.3	27.14	7.3	25.09	9.0	26.71	7.9	25.62
Dünya	22.8	100.00	26.9	100.00	29.1	100.00	33.7	100.00	27.6	100.00

Kaynak: 1. Anonymous, Grain Market Report, International Wheat Council, PMR 202, Mayıs 1992

2. Proser, Millins, Flour and Feed European Directory, Publication TURRET Brous, F.L.C., 1993

Dünya Durum Buğdayı üretimi hava şartları, ekim alanları gibi faktörlere bağlı olarak dalgalanma göstermektedir. Nitekim, 1990 yılında 29.1 milyon ton olan üretim, 1991 yılında 33,7 milyon ton olmuş ve 1992 yılında da 27,6 milyon tona düşmüştür. Dünya Durum Buğdayı üretimi 1988-1992 yılları itibariyle 22.8 ile 33.7 milyon ton arasında değişme göstermektedir. Türkiye'nin Durum Buğdayı üretimi ise 4-5,5 milyon ton arasındadır. 1988 yılında Türkiye'nin Durum Buğdayı üretimi 4 milyon ton iken, 1989-1990 yıllarında 5.5 milyon tona çıkmış ve daha sonra da 1991-1992 yıllarında 5 milyon tona düşmüştür. Türkiye, Durum Buğdayı üretimi bakımından dünya ülkeleri arasında önemli bir yere sahiptir. 1992 yılı itibariyle dünya Durum Buğdayı üretiminin % 15.12'si Türkiye'ye aittir (Tablo 1).

1992 yılı dikkate alındığında, dünyada Durum Buğdayı üretim miktarı bakımından Türkiye, İtalyadan sonra gelmekte ve ikinci sırada yer almaktadır.

Durum Buğdayı üretimi yapan başlıca ülkelerin, toplam buğday üretimleri içinde Durum Buğdayı üretiminin payına bakıldığında, Türkiye Dünya ülkeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin 1992 yılı itibariyle toplam buğday üretiminin % 25.88 i Durum Buğdayı üretimidir. Bu oran Fas'da % 76.92, İtalya'da % 49.22, Cezayir'de % 34.29 dur. ABD'de ise toplam buğday üretiminin ancak % 3.29 u Durum Buğdayı üretiminden gelmektedir (Tablo 2). Türkiye'de 1988-1992 yılları dikkate alındığında, toplam buğday üretimi içinde Durum buğdayı üretiminin payı ortalama olarak % 26.27 dir.

Tablo 2 - Dünya ve Bazı Ülkelerde Buğday Üretimi. Durum Buğdayının Üretim İçindeki Yeri (1992)

Ülkeler	Buğday üretimi (Milyon Ton) 1	Durum Buğdayı Üretimi (Milyon Ton) 2	%
A.B.D.	66.92	2.2	3.29
Cezayir	1.75	0.6	34.29
Fas	1.56	1.2	76.92
Fransa	32.60	2.2	6.75
İtalya	8.94	4.4	49.22
Kanada	29.87	3.1	10.38
Türkiye	19.32	5.0	25.88
Dünya	563.65	27.6	4.90

- Kaynak: 1. Froser, Milling, Flour and Feed European Directory, Publication, TURRET Group, P.L.C., 1993
2. Anonymous, Production Yearbook, FAO Yayınları, FAO Statistics Series No: 112, vol. 46, Roma 1993.

Dünya Durum Buğdayı üretiminde yer alan başlıca ülkelerin, Durum Buğdayı üretiminin kişi başına düşen miktarı dikkate alındığında Türkiye, Kanada'dan sonra gelmekte ve ikinci sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen Durum Buğdayı üretimi Kanada'da 112.7 kg, Türkiye'de 85.6 kg, İtalya'da 76.1 kg, Fas'da 45.6 kg, Fransa'da 38.4 kg'dır. (Tablo 3)

Tablo 3 - Dünya ve Bazı Ülkelerde Kişi Başına Düşen Durum Buğdayı Üretimi (1992)

Ülkeler	Buğday üretimi (Milyon Ton) 1	Nüfus (Milyon Kişi) 2	Kişi Başına Üretim %
A.B.D.	2.2	255.0	8.60
Cezayir	0.6	26.3	22.80
Fas	1.2	26.3	45.60
Fransa	2.2	57.3	38.40
İtalya	4.4	57.8	76.10
Kanada	3.1	27.5	112.70
Türkiye	5.0	58.4	85.60
Dünya	27.6	5479.8	5.00

- Kaynak: 1. Froser, Milling, Flour and Feed European Directory, Publication, TURRET Group, P.L.C., 1993
2. Anonymous, Production Yearbook, FAO Yayınları, FAO Statistics Series No: 112, vol. 46, Roma 1993.

Dünyada Durum buğdayı ithal eden ülkelerin başında Almanya, Küba, Venezuela, Japonya, Cezayir, Libya, Tunus ve ABD gelmektedir. Dünyada ihracatçı ülkelerin başında ise AT ülkeleri (İtalya, Fransa), Kanada ve ABD yer almaktadır.

Durum Buğdayı tüketimi, sadece üretim, ihracat, ithalat ve stoklar dikkati alınarak hesaplandığında, tüketim hakkında yaklaşık bir miktar elde edilebilir. Türkiye ve ABD'de Durum Buğdayı tüketim durumu Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4 deki tüketim rakamları, üretimden, ihracat ve stokların çıkarılması ve ithalat miktarının ilave edilerek elde edilen miktarın nüfusa bölünmesi sonucu bulunmuştur. Buna göre ülkemizde kişi başına tüketim 1990 yılında 93.16 kg, 1991 yılında 78.84 kg. ve 1992 yılında 82.10 kg'dır. Ancak tüketimin yalnız insanlar tarafından yapıldığı da düşünülmemelidir. Çünkü Durum Buğdayı aynı zamanda tohum, hayvan yemi olarak da kullanılmaktadır. Aynı zamanda buğdayın ambarlama, muhafaza ve dağıtım esnasında da % 4 civarında kayıp söz konusudur (10). 1992 yılı itibarıyla Durum Buğdayı kaybı 200.000 ton olmaktadır. Bu miktar 1993 yılı Durum Buğdayı destekleme alım fiyatları ile değerlendirildiğinde, kaybın parasal karşılığı 420 milyar TL'dir.

Tablo 4 - Türkiye ve ABD'nde Durum Buğdayı Tüketimi

Ülkeler		1990	1991	1992
Türkiye	(1) Üretim (000 Ton)	5500.0	5000.0	5000.0
	(2) İhracat (000 Ton)	3.5	40.5	122.8
	(2) İthalat (000 Ton)	141.3	57.7	9.6
	(4) Stok (000 Ton)	411.3	497.6	92.1
	Tüketim (kg/kişi)	93.16	78.84	82.10
A.B.D.	(1) Üretim (000 Ton)	3300.0	2800.0	2200.0
	(3) İhracat (000 Ton)	685.0	900.0	600.0
	(3) İthalat (000 Ton)	308.0	200.0	200.0
	(3) Stok (000 Ton)	1700.0	1600.0	1600.0
	Tüketim (kg/kişi)	4.89	1.99	0.78

- Kaynak: 1. Proser, Milling, Flour and Feed European Directory, Publication, Turret Group, P.L.C., 1993
2. DİE Dosyaları 1993.
3. Anonymous, Grain Market Report, International Wheat Council, PMR 202, Mayıs 1992.
4. TMO Dosyaları 1993.

3. TÜRKİYE'DE DURUM BUĞDAYI EKONOMİSİ

3.1. Buğday Üretiminin Yapıldığı Tarım İşletmelerinin Yapısı

Türkiye'deki tarım işletmelerinde genellikle az veya çok miktarda buğday üretimi yapılmaktadır. Ülkemizde 4 milyon civarındaki tarım işletmesinden 3 milyonunda buğday üretimi yapıldığı sanılmaktadır (3). Türkiye'de nüfusun % 41'i tarımsal işlerle uğraşmakta ve kırsal kesimde yaşamaktadır. İşlenen tarım alanlarının da % 71.29'unda hububat üretimi yapılmaktadır (3). Bugüne kadar tarım işletmelerinin ekonomik yapısını ortaya koyan araştırmalarda (işletmelerde buğday üretimine yer verilmiş ise) buğday genel olarak ele alınmıştır. Durum Buğdayı veya ekmeklik buğday olarak bir ayrıma gidilmemiştir. Öte yandan, Durum Buğdayının herhangi bir yörede, ekonomik durumunu ortaya koyan saha çalışmaları da mevcut değildir. Buğdayla ilgili yapılan çalışmalarda buğday üretimi, verimi, ekim alanı gibi donelerin elde edilmesinde ekmeklik ve makarnalık buğday, buğday olarak genel düşünülmüştür. Ancak çeşit bazında mevcut durumu ortaya koyacak çalışmalar gerçekleştirilirse sorunlar tesbit edilir ve bu yönde çözüm araştırılabilir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda çeşitlere kadar inilmesinin gereği ortadadır. Buğday üretimi ile ilgili araştırmalarda en azından Durum Buğdayı veya ekmeklik buğday ayrımına gidilmesi düşünülmelidir.

Orta Anadolu'da buğday üretimine yer veren işletmelerin incelendiği bazı araştırma sonuçlarının ortalamasına (6) (12) (7) (8) (1) göre, işletmelerin % 88,69'u mülk arazileri üzerinde üretim yapmakta, % 11,31'i mülk arazi ile birlikte kira ve ortakçılıkla arazi işlemektedirler. Buğday yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin işlediği tarla arazisinin % 92,40'ı kıraç, % 7,60'ı suludur. İşletmelerin aile nüfusu ortalaması

7.39'dur. Bu nüfusun 3.71'i erkek, 3.68'i kadındır. İşletmelerde 205.04 EİG kullanılmıştır. İşletmelerin aktif sermayesi içinde, toprak sermayesi % 60.83, arazi ıslahı sermayesi % 0.45, bina sermayesi % 7.22, bitki sermayesi % 3.24, hayvan sermayesi % 9.02, alet makina sermayesi % 12.40, malzeme mühimmat sermayesi % 5.35, para sermayesi % 1.49 pay almaktadır. İşletmelerin sahip olduğu sermayenin % 93.24'ü öz sermaye, % 6.76'sı yabancı sermayedir.

3.2. Durum Buğdayı Üretimine Gayrisafi Milli Hasılaya Katkısı

Durum Buğdayı üretiminden dane yanında saman da elde edilmektedir. Durum buğdayı danesi esas itibariyle makarna ve bulgur yapımında kullanılmaktadır.

Durum Buğdayının gayrisafi milli hasılaya katkısı Tablo 5 de verilmiştir. Tablodaki Durum Buğdayı üretim değeri cari fiyatlar ile (TMO alım fiyatları) değerlendirilerek bulunmuştur. Üretim değerleri toplamından inputlar çıkarılarak gayri safi katma değer hesaplanmıştır.

1992 yılı itibariyle GSMH içinde tarım kesiminin payı % 15.24 dür. GSMH içinde Durum Buğdayı üretimi gayri safi katma değerinin payı % 0.26 dır. Tarım kesimi GSMH'sının % 1,72'si ise Durum Buğdayı üretiminden elde edilmektedir. (Tablo 5).

Tablo 5 - Durum Buğday üretimine Gayrisafi Milli Hasılaya Katkısı
(Cari Fiyatlar ile 1992)

	Milyar TL.	G.S.M.H.'ya Oranı (%)	Tarım Kes. G.S.M.H.'na Oranı (%)	T.Durum Buğdayı Toplam Üretim Değerleri içindeki Payı (%)
Gayrisafi Milli Hasıla	1 072 113,8*	-	-	-
Tarım Kesimi G.S.M.H.'sı	163 480,8*	15.24	-	-
Çiftçilik ve hayvancılık G.S.M.H.'sı	149 315,6*	13,93	91,36	-
Durum Buğdayı Üretim Değeri	5 782,0	-	-	89,55
Durum Buğdayı Saman Değeri	675,0	-	-	10,45
Toplam Durum Buğdayı Üretim Değeri	6 457,0	-	-	100,00
Durum Buğdayı Gayri Safi Katma Değeri	2 807,0	0,26	1,72	-

Kaynak: * Anonymous, Ekonomik Göstergeler, DİE Yayını, No: 5846, Mart 1993.

Not: Dane için üretim değeri hesap edilirken, destekleme alım fiyatları kullanılmıştır (TMO Fiyatları).

- Saman değeri hesabında, üretilen ürün kadar (1/1) saman elde edildiği kabul edilmiş ve saman fiyatı ile çarpılmıştır (saman fiyatı T.Z.O.B.'den temin edilmiştir.)

- İnpütlarda işçilik masrafları hariç tutulmuştur.

3.3. Türkiye'de Un ve Mamülleri Üretim, Talep, İhracat ve İthalat Durumu

Ülkemizde sanayinin önemli bir bölümü hammaddesini tarımdan sağlamaktadır. Durum Buğdayı gıda sanayinde genellikle makarna ve bulgur yapımında kullanılmaktadır. Tablo 6 da Un ve Mamüllerinin üretim, talep, ihracat ve ithalat durumu gösterilmiştir. 1990 yılı itibariyle makarna üretimi 5.259.000 ton'dur. Bulgur üretimi ise 2.116.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Makarna ve bulgur yapımında aynı zamanda ekmeklik sert buğday da kullananlar olmaktadır. Bu nedenle makarna ve bulgur üretiminde ne kadar Durum Buğdayı kullanılmış olduğunu kesin olarak belirlemek güçtür.

Un ve mamüllerine olan iç talep artış oranları, genellikle nüfusla sınırlı kalmaktadır. Bisküvi ve makarna tüketiminin yıldan yıla üretimden daha hızlı arttığı bilinmektedir (4). 1987 yılından 1990 yılına kadar makarna üretiminde % 17, bulgur üretiminde % 5,08 artış olduğu halde, makarna talebinde % 21.27, bulgur talebinde % 6.21 artış olmuştur.

İhracata bakıldığında, yıllara göre dalgalanma olmakla birlikte, aynı yıllar arasında makarna ihracatı % 35, bulgur ihracatı % 62 azalmıştır. 1990 yılında da bulgur ithalatına gidilmiştir.

Durum Buğdayının sanayide değerlendirilmesi ile hem katma değer, hemde istihdam imkanı sağlanmaktadır.

Türkiye'de kişi başına makarna tüketimi şehirlerde 6.3 kg, kırsal kesimde 2.1 kg (1988)'dir. İstikrarlı ve kaliteli makarna tüketiminin artması ile tüketim rakamının ortalama 5,5-6 kg olacağı düşünülmektedir. Kaliteli makarna üretimi için en önemli unsur kaliteli hammadde (Durum Buğdayı) teminidir (4). Ülkemizde yeterli Durum Buğdayı üretiminin var olduğu görünmekle birlikte, kalite ve işletmelerce devamlı olarak temini sorun olmaktadır.

Ülkemizdeki irmik üretimi ile makarna üreticilerinin irmik ihtiyacı karşılanmakla birlikte, bir kısım ihraç da edilmektedir. 1990 yılı itibariyle irmik ihracatımız 91,22 ton olarak gerçekleşmiş ve bunun karşılığı olarak 1.514 milyar TL. gelir elde edilmiştir. İrmik ihracatı genellikle Cezayir, Mısır, İran gibi ülkelere yapılmıştır.

Un ve Mamülleri Sanayi	1987 (1)		1988 (2)		1989 (3)		1990 (4)	
	Miktar (000 Ton)	Değer (Milyon TL*)	Miktar (000 Ton)	Değer (Milyon TL*)	Miktar (000 Ton)	Değer (Milyon TL*)	Miktar (000 Ton)	Değer (Milyon TL*)
1. Üretim								
- Un ve Mamül S.		7.053.552		5.175.707		5.271.930		5.335.900
- Buğ. Unu ve İrmik	5.343	2.836.620	8.664	826.339	8.690	775.501	5.515	765.137
- Diğ. Hub. ve Baklagil unu		35.300		38.519		39.700		40.910
- Bulgur	765	367.200	780	374.400	797	382.320	506	386.550
- Kepek	2.002	170.170	2.079	176.715	2.055	177.225	2.116	179.560
- Makarna vb.	242	169.400	243	170.100	277	193.620	295	206.500
- Ekmek	7.722	3.088.800	7.900	3.160.000	8.083	3.233.200	8.259	3.303.600
- Bisküvi	225,5	274.200	240	255.000	283	303.540	260	312.360
2. Talep								
- Un ve Mamül S.		7.043.209		5.072.547		5.219.270		5.355.722
- Buğ. Unu ve İrmik	5.167	2.783.580	8.282	705.760	5.459	715.040	5.716	741.053
- Diğ. Hub. ve Baklagil unu		35.270		35.496		39.670		40.900
- Bulgur	754	361.420	770	369.600	787	377.760	504	355.920
- Kepek	2.002	170.170	2.079	176.715	2.075	176.375	2.116	179.860
- Makarna vb.	222	155.400	228	159.600	261	152.700	282	197.400
- Ekmek	7.722	3.058.800	7.900	3.160.000	5.053	3.233.200	5.259	3.303.600
- Bisküvi	215	256.000	220	264.000	232	278.400	245	294.000
3. İhracat (Miktar Ton)								
- Un ve Mamül S.		62.812		111.952		81.382		59.226
- Buğ. Unu	45.851	6.977	276.277	45.915	173.240	30.766	93.503	16.606
- Diğ. Hububat unları	30	30	21,9	23	28	30	29	30
- İrmik	110.365	25.203	106.406	21.101	27.245	5.419	9.122	1.514
- Bulgur	10.700	3.978	9.936,5	3.420	10.343	3.571	6.573	2.276
- Diğerleri		2.090		1.909		3.175		7.618
- Makarna vb.	16.917	8.089	23.155,6	10.497	16.621	7.557	12.502	5.520
- Ekmek	11	21	0,9	2	100	210	59	124
- Bisküvi	13.450	17.483	20.030,5	25.195	21.250	26.510	15.316	19.324
4. İthalat (Miktar Ton)								
- Un ve Mamül S.		64.559		38.464		89.179		164.400
- Bulgur							4.983	404

Kaynak: (1) Anonymus, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1989 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara, 1989
(2) Anonymus, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), DPT Yayınları, No: 2174, Ankara 1989,
(3) Anonymus, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), 1991 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara.
(4) Anonymus, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), 1992 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara
(*) 1988 yılı fiyatlarıyla

3.4 - Durum Buğdayı Maliyeti

Durum Buğdayı üretim maliyetine ait araştırma ve veriler ülke genelinde mevcut değildir. Ancak bugüne kadar genel olarak buğday üretim maliyetleri ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Yapılan bir araştırmada (11), diğer bitkisel ürünlerin yanında buğdaya ait fiziki ve parasal maliyetler de tespit edilmiştir. Tablo 7'de Buğday üretiminde kullanılan fiziki maliyetlere ait doneler verilmiştir.

Tablo 7 - Buğday üretiminde Fiziki Maliyetler

Üretim İşlemleri ve Sayısı	İşlem Tarihi	Harcanan İşgücü (saat)		Kullanılan Materyal	
		İnsan	Makina	Cinsi	Miktarı (Kg)
Toprak Hazırlığı					
1. Sürüm	Mart,Nis.May.	0.25	0.25		
2. Sürüm	May.Haz.Ekim	0.14	0.14		
3. Sürüm	Eylül-Ekim	0.13	0.13		
Ekim (+Gübre)	Ekim-Kasım	0.35	0.14	Tohum	20
				Kompoze	7
Gübreleme	Mart-Nisan	0.20	0.10	P205	10
				Azotlu	16
İlaçlama	Nisan-Mayıs	0.15	0.09	Yab.Ot	0.05
Hasat Harman	Haziran-Temmuz	0.16	0.09		
Toplam		1.44	0.97		

Kaynak: Turan Güneş ve ark. Başlıca Tarım Ürünleri Maliyetleri Araştırma Projesi II. TMO Alkasan Matbaası, Ankara 1990.

Tablo 7'de görüldüğü gibi dekara 1.44 saat insan işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. 19.230.769 dekar alanda Durum Buğdayı üretildiği kabul edilirse, 27.692.307 saat insan işgücüne gereksinim vardır. Tarımda bir insanın günde 10 saat çalıştığı varsayımından hareket edilirse, yaklaşık Durum Buğdayı üretiminde 2.8 milyon Adam/gün işgücü talebi olduğu ortaya çıkmaktadır.

1993 yılı itibariyle 1 kg buğday maliyeti 1615 TL.dir. Buğday üretiminde üretim masrafları toplamının % 32.38'ini tarla kirası oluşturmaktadır. (tarla üreticinin öz mülkü olsa da kira konulmaktadır). Masraflar toplamının % 24.62'sini toprak işleme masrafları, % 12.95'ini tohum masrafları teşkil etmektedir (Tablo 8). Üretimde kullanılan tohumların kalitesiz ve hastalıklı olmaları, bilinçsiz tohum kullanımı verimi düşürmekte, maliyeti arttırmaktadır.

Tablo 8 - Buğday Maliyeti (1993)

Masraf unsurları	Dekara Gider (TL)	%
1- Tarla Kirası	125.000	32.38
2- İlk Sürüm	35.000	9.07
3- İnkileme	25.000	6.48
4- Üçleme	15.000	3.89
5- Tohum Bedeli	50.000	12.95
6- Ekim	20.000	5.18
7- Gübre ve Gübreleme İşçiliği	55.000	14.25
8- Tarım İlacı ve İlaçlama İşçiliği	20.000	5.18
9- Hasat	30.000	7.77
10- Diğer Masraflar	11.000	2.85
Masraflar Toplamı	386.000	100.00
11- Mas.Top. Faizi % 20	77.200	
12- Genel İdare % 3	12.580	
Masraflar Genel Top.	474.780	
13- Tali ürün (saman 220 kg. Sap 250 TL/kg)	- 55.000	
14- Dane Gider Toplamı	419.780	
15- Dekara Verim (kg)	260	
16- 1 kg Dane Maliyeti (TL/kg)	1.615	
17- Destekleme Alım Fiyatı	2.100	

Kaynak: Anonymous, 1993-1994 Pazarlama Dönemi Hububat Ürünleri Destekleme Alım Fiyatları Hakkında Rapor, TZOB Yayını, Ankara 1993

1993 (28.5 - 18.7.1993) yılı itibariyle Anadolu Durum Buğdayının destekleme alım fiyatı 2100 TL/kg'dır. 1 kg. buğday maliyet 1615 TL/kg olduğuna göre, destekleme alım fiyatları ile maliyet arasındaki fark 485 TL.dir. Bu durumda 1 kg ürün için 485 TL. kar ortaya çıkmaktadır. Ancak üretici devletin destekleme alımı için belirttiği fiyattan ürününü satmakta sorunlarla karşılaşmaktadır. Üreticinin depolama imkanının sınırlı olması ve finansman sıkıntısı çekmesi, ürününü hemen hasattan sonra satmasına neden olmaktadır. Bu şartlar altında üretici ürününü, destekleme alım fiyatının altında bir fiyatla tüccara satabilmektedir. Nitekim 1993 yılı itibariyle, kırmızı sert buğdayın destekleme alım fiyatı 1850 TL. olmasına rağmen, birçok bölgede üretici buğdayını 1500-1600 TL/kg olmasına rağmen, bu fiyatın aydan aya, hatta günden güne değişerek 18.10.1993 tarihine kadar 2450 TL/kg çıkmış olması, daha önceden ürününü satmış

olan üreticilerin aleyhine bir durum olmuştur. Destekleme alım fiyatlarındaki dalgalanmalar ve belirsizlikler tüccarların kazancını arttırmaktadır. Nitekim, hasattan sonra 1600-1800 TL/kg olarak satılan biraz kaliteli ekmeklik buğday, serbest piyasada Ekim 1993 itibariyle 3000 TL/kg'ın üzerine çıkmıştır. Ekim 1993 yılı itibariyle TMO'sinin satışı bile 3100 TL/kg. olmuştur (13).

2.5. Durum Buğdayı Fiyatlarındaki Gelişmeler

Diğer bir çok tarım ürünüde olduğu gibi, Durum Buğdayının arz miktarı, her şeyden önce ürün fiyatlarına bağlı olarak değişmektedir. Durum Buğdayı fiyatlarına ve pazarlamasına devletin müdahalesi olmaktadır. Devlet destekleme alımları ile buğday piyasasına girmektedir. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yapılan destekleme alımlarında, fiyatlar dünya fiyatlarının altında tutulurken, aynı zamanda enflasyon oranının aşağısında da kalmaktadır. 1980-1992 yılları itibariyle Durum Buğdayı fiyatları ve enflasyondaki değişimler Tablo 9 da gösterilmektedir.

1981, 1984, 1990 yılları hariç, destekleme alım fiyatlarındaki bir yıldan, diğer bir yıla değişim oranı enflasyon oranının altında kalmaktadır. 1982 yılında bir önceki yıla göre destekleme alım fiyatlarında % 15.65 artış varken, enflasyon % 27'dir (Tablo 9). 1983 yılında destekleme alım fiyatları bir önceki yıla göre % 29.63 artarken, enflasyon % 30'dur. 1985 yılında destekleme fiyatlarındaki değişim % 35.71 iken, enflasyon % 43'dür. 1992 yılında enflasyon oranı % 62.10 olmasına rağmen, Durum Buğdayı destekleme alım fiyatları bir önceki yıla göre % 56.71 artmıştır. Bu durum üreticinin alım gücünün yıldan yıla düştüğünü göstermektedir.

Tablo 9 -Durum Buğdayı Fiyatları ve Enflasyon (1980-1992)

Yıllar	Des.Al.Fiy. TL/kg 1	% Değişim	Borsa Fiy. TL/kg 2	% Değişim	Maliy.Fiy. TL/kg 3	% Değişim	Top.Eş.Fiyatları Endeksi 4	Enflasyon
1980	12.50	-	13.19	-	9	-	100.00	-
1981	22.75	82.00	22.53	70.81	15	66.67	137.00	37.00
1982	27.00	18.65	25.92	15.05	15	0.00	173.99	27.00
1983	35.00	29.63	33.63	29.75	24	60.00	227.06	30.50
1984	56.00	60.00	53.24	58.31	31	29.17	341.27	50.30
1985	76.00	35.71	59.53	11.51	47	51.61	488.69	43.20
1986	97.00	27.63	77.30	29.55	57	21.28	633.34	29.60
1987	116.00	19.59	103.28	33.61	78	36.84	836.01	32.00
1988	186.00	60.34	183.58	77.75	113	44.87	1407.00	68.30
1989	340.00	82.80	343.79	87.27	243	115.04	2386.27	69.60
1990	550.00	61.76	497.00	44.56	328	34.98	3653.38	53.10
1991	820.00	49.09	744.87	49.57	519	58.23	5673.70	55.30
1992	1285.00	56.71	1073.91	44.17	730	40.66	9197.07	62.10

- Kaynak:** 1. TMO dosyaları (1. Derece Makarnalık Buğday fiyatı)
2. Ankara Ticaret Borsası Dosyaları (Sert Buğday fiyatı)
3. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dosyaları (Türkiye ve Ortalaması, Genel olarak Buğday Maliyeti).
4. Anonymous, Toptan ve Tüketici Fiyatları Endeksi, DİE Yayınları (Çeşitli Yıllar)

Buğday maliyet fiyatlarına bakıldığında, 1982, 1984, 1986, 1988, 1990 ve 1992 yılları dışında, maliyet fiyatı artışları enflasyonun üzerinde seyretmektedir. Genelde maliyet fiyatlarındaki bir yıldan diğer bir yıla artış, ürün fiyatları artışından fazla olmaktadır.

3.6. Durum Buğdayı Pazarlaması

Türkiye'de Durum Buğdayının alımı genellikle Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO), tüccarlar ve özel sektör kuruluşları tarafından yapılmaktadır.

Durum Buğdayı, üreticiler ve Tarım işletmeleri Genel Müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlı tarım işletmeleri tarafından üretilir. TİGEM daha çok tohumluk üretimi yapmaktadır. Üretilen buğdayın bir kısmı, işletmelerde tohumluk, hayvan yemi ve gıda maddesi olarak kullanılabilir. Üretilen buğdayın bir kısmı, işletmelerde tohumluk, hayvan yemi ve gıda maddesi olarak kullanılabilir.

Durum Buğdayı pazarlamasının başlangıcında üreticiler yer almaktadır. Üreticiler ürünlerini toplayıcı, komisyoncu, tüccar, Toprak Mahsülleri Ofisi ve müstahsil satıcılara satabilmektedir. TİGEM üretmiş olduğu buğdayı genellikle Toprak Mahsülleri Ofisine satmaktadır. TMO buğdayın bir kısmını stoklara almakta, bir kısmını ise genellikle irmik üreticilerine satmaktadır. İrmik üreticileri aynı zamanda müstahsil satıcıların yanında, buğday toptancılarından almaktadırlar. Sanayide işlenen Durum Buğdayı makarna, bulgur gibi çeşitli ürünlere dönüştürülerek, gıda toptancısı ve parakendecisi yoluyla tüketicilere sunulmaktadır.

Durum Buğdayı ihracatı ve ithalatında genellikle TMO etkili olmaktadır. Buğday ihracatında tüccarlar da yer almaktadır. TMO'nin 13 yıllık aritmetik ortalamaya göre buğday alımlarının % 6'sını makarnalık buğday oluşturmaktadır. 1992 yılı itibariyle TMO, Türkiye buğday üretiminin yaklaşık % 12.66'sını satın almıştır. Toplam buğday üretimi içinde TMO'nin Durum Buğdayı alımı 1992 yılı itibariyle % 0.34 oranındadır.

3.7. Durum Buğdayı Dış Ticareti

Türkiye'nin Durum Buğdayı dış ticaretinde karşılaştığı sorunların en başında kaliteli üretim gelmektedir. Dış pazarlarda etkili olabilmek için, kaliteli üretim yapmak ve verim artışıyla maliyeti düşürmek, rekabet gücümüzü artırmak gerekir. Türkiye'de üretilen Durum Buğdayının bir kısmı yemlik olarak düşük fiyattan ihraç edilirken, dış pazarlardan kaliteli Durum Buğdayı ithal edilmektedir. 1991 yılında 100.000 ton yemlik makarnalık buğday ihraç edilirken, Kanada'dan iyi kaliteli makarnalık buğday ithal edilmiştir. 1993 yılında da üretilen Durum Buğdayının kalitesiz olması nedeniyle 300.000 ton Durum Buğdayı ithalatına gidilmiştir. Tablo 10 da genel ihracat, toplam buğday ihracatı ve Durum Buğdayı ihracatının değeri verilmiştir. Buna göre 1989 yılında genel ihracat değeri, 1992 yılında % 2.32 ye çıkmıştır. Durum Buğdayı ihracatı değerinin genel ihracat değeri içinde aldığı pay, 1989 yılında % 0.02 iken 1992 yılında % 0.07 olmuştur. Ancak Durum Buğdayı ihracat değerinin toplam ihracat değeri içinde aldığı pay 1990 yılında % 0.003 e kadar düşmüştür.

Tablo 10 - Türkiye Genel İhracatı, Toplam Buğday İhracatı ve Durum Buğdayı İhracatı

Yıllar	Genel ihracat (Milyon TL) (1)	Toplam Buğday İhracatı (Milyon TL) (2)	Toplam Buğ. İhracatının Genel ihracat Payı %	Durum Buğdayı İhracatı (Milyon TL) 3	Durum Buğdayı İhracatının Genel ihracat İçindeki Payı %	Durum Buğdayı Top. Buğ. İhracatı İçindeki Payı %
1989	24.819.332	144.213	0.55	4.517	0.02	3.13
1990	34.070.324	10.430	0.03	977	0.003	9.37
1991	56.682.856	850.649	1.50	15.200	0.03	1.79
1992	101.494.101	2.382.050	2.32	67.441	0.07	2.57

Kaynak: 1. Anonymous, Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Yayınları (1987 - 1993 Yılları), Ankara.
2. Anonymous, Aylık Ekonomik Göstergeler, DIE Yayınları (1987 - 1993 Yılları), Ankara.
3. DIE Dosyaları 1993.

Durum Buğdayı ihracat değerinin, toplam buğday ihracatı değeri içinde almış olduğu pay 1989 yılında % 3.13 ten 1992 yılında % 2.57 ye düşmüştür. En yüksek orana 1990 yılında % 9.37 ile ulaşılmıştır (Tablo 10). Durum Buğdayı ihracatımız yıldan yıla dalgalanma göstermektedir. Bu durum, dünya ticaretinde, Durum Buğdayı pazarlamasında istikrarlı bir yer alamadığımızı ifade etmektedir.

Tablo 11 de genel ithalat, toplam buğday ithalatı ve Durum Buğdayı ithalat değerleri verilmiştir. Toplam buğday ithalatının mutlak olarak en fazla olduğu yıl 1990 yılıdır, Toplam buğday ithalatı değerinin, genel ithalat değeri içinde aldığı pay 1989 yılında % 2.37 iken, 1992 yılında % 0.06 ya düşmüştür. 1990 yılında Durum Buğdayı ithalat değerinin toplam buğday ithalat değeri içinde % 32.83 oranı ile en yüksek seviyesine ulaştığı, 1991 senesinde ise % 10.99 olduğu görülmektedir.

Tablo 110 - Türkiye Genel İthalatı, Toplam Buğday İthalatı ve Durum Buğdayı İthalatı

Yıllar	Genel ithalat (Milyon TL) (1)	Toplam Buğday İthalatı (Milyon TL) (2)	Toplam Buğ. İthalatının Genel İthalat Payı %	Durum Buğdayı İthalatı (Milyon TL) 3	Durum Buğdayı İthalatının Genel İthalat İçindeki Payı %	Durum Buğdayı Top. Buğ. İthalatı İçindeki Payı %
1989	33.491.358	792.745	2.37	46.160	0.14	5.82
1990	58.155.141	1.008.888	1.73	66.731	0.11	6.61
1991	87.762.833	92.571	0.11	30.395	0.03	32.83
1992	157.750.882	95.876	0.06	10.534	0.01	10.99

Kaynak: 1. Anonymous, Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Yayınları (1987 - 1993 Yılları), Ankara.
2. DIE Dosyaları 1993

Yıllar itibariyle Durum buğdayı ihracatımızın ithalatı karşılama durumuna miktar olarak bakıldığında, ithalatın ihracata göre daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak 1992 yılında Durum Buğdayı ihracatı miktarı, ithalatın üzerindedir (Tablo 12). Durum Buğdayı ithalatı genellikle Kanada'dan yapılmakta, ABD ve İtalya gibi ülkelerden de ithalat yoluna gidilmektedir. Dünya ülkelerinin bazılarında Durum buğdayı rekoltesi giderek azalma göstermektedir. Özellikle dünyada Kanada'dan sonra en büyük Durum Buğdayı ihracatçısı olan ABD'nin Durum Buğdayı rekoltesini % 14 oranında azaltması, Kanada'yı rakipsiz bırakmakta ve Kanada sürekli fiyatları artırmaktadır. Bu yüzden makarna fiyatları da yükselmektedir (5). ABD'nin rekoltesini azaltması nedeniyle, ülkemizin 1993 yılı Durum Buğdayı ithalatının tamamına yakın kısmı Kanada'dan olmuştur.

Yıllar	İhracat (000 Ton)	İthalat (000 Ton)	İhracat-İthalat (000 Ton)	İhracat-İthalat
1989	19.85	108.56	-88.71	0.183
1990	3.56	141.25	-137.69	0.025
1991	40.47	57.70	-17.23	0.701
1992	122.82	9.57	+113.25	12.834

Kaynak: DİE Dosyaları 1993.

İhracatımız genellikle buğday danesi olarak ABD, AT ülkelerine yapılmaktadır. İşlenmiş (irmik) olarak ihracatımız ise daha çok Orta Doğu ülkelerine olmaktadır.

3.8. Durum Buğdayı Üretim Politikası

Devletin Durum Buğdayı üretimi politikalarında, kullandığı araçların başında destekleme alımı gelmektedir. Buğday ülkemizde her zaman destekleme kapsamına alınan ürünlerin arasında yer almaktadır. Destekleme alımları ve alım fiyatlarının tespitinde buğdaylar I, II, III gibi derecelere ayrılmaktadırlar. Durum buğdayına yönelik özel bir destekleme politikası mevcut değildir. İzlenen politikalarda da ne hedeflendiği belirsizdir. Çünkü Durum Buğdayının ne ekim alanı, ne talebi tam olarak bilinmemektedir. Bu durumda sadece alım garantisi vererek destekleme alımıyla, özellikle üretim, tüketim, sanayi kullanımı dikkate alınarak planlama yapılmadan hedeflere ulaşılamamaktadır. Sadece destekleme alımı ile bazı hedeflere ulaşılmaya çalışılıyor ise de bu uygulamanın geleceği belirsizdir. Öte yandan fiyat yoluyla desteklemede de dengesizlikler görülmektedir. Örneğin sert ve yumuşak buğday fiyatları arasında Türkiye'de % 8 fark varken, AT'da bu oran % 70 civarındadır (9). Diğer taraftan İspanya, İtalya, Yunanistan dahil 12 Avrupa ülkesinde Durum Buğdayı ekimini teşvik için dekar başına destekleme yapılmaktadır. Aynı zamanda üreticilerin kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında sembolik faiz oranları uygulanmaktadır. Üretici en kaliteli tohumu tarlasına telefonla getirebilmektedir. Dünya piyasalarında düşük olsa da, dev-

let üreticisinin eline geçen fiyatları yüksek tutmaktadır (13). Türkiye'de ise bu tip uygulamalar yoktur. Belirlenen destekleme alım fiyatları da üreticiye tam yansımamaktadır. Uygulanan mevcut politikardan tüccar kazançlı çıkabilmektedir. Durum Buğdayı üretiminin desteklenmesinde, planlama yapılmadan amaçlara ulaşılması güçtür. Öte yandan destekleme alımlarında, ürün bedellerinin zamanında ödenmemesi de üretimi etkileyebilmektedir. Ürün bedellerinin zamanında ödenmesi mali yönden güçsüz olan çiftçiler için büyük önem taşımaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Durum Buğdayı üretiminde, ülkemiz dünya ülkeleri arasında 1992 yılı itibariyle İtalya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ülkemizde buğday üretimi geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Bu nedenle buğday üretimi hem ekonomik hem de sosyal yönden öneme sahiptir. Buğday her zaman destekleme kapsamına konu olan ürünlerin arasında yer almaktadır. Bu destekleme kapsamı içinde de Durum Buğdayı üretimi, ekmeçlik buğdaya nazaran biraz yüksek fiyat verilerek desteklenmektedir. Bunun yanında fiyatlar genel düzeyindeki artışlar karşısında genelde çiftçilerin satın alma gücü azalmaktadır.

Türkiye'de Durum Buğdayı üretiminde desteklemenin hedefi belli değildir. Hedefe ulaşmada gerekli doneleri elde etmek ve değerlendirmelerden sonra sonuçların uygulanması yararlı olabilir. Ancak şu anda dikkate alınması gerekli olan konu, destekleme alımları fiyatlarındaki istikrarın sağlanmasıdır. Bunun için önce avans fiyat ilan edilmeli, daha sonra hasat zamanına kadar geçecek süre içinde ve ondan sonraki alım zamanlarında meydana gelecek değişimler ile girdi fiyatlarındaki artışlar dikkate alınarak kesin destekleme alım fiyatı belirlenmelidir. Destekleme politikalarının uygulanmasında fiyat yoluyla desteklemenin yanında, teknoloji imkanlarının artırılması, subvansiyon ve kredi gibi destekleme araçlarından bir bütün olarak faydalanılmalıdır.

Üretici örgütsüz olduğundan, TMO alım fiyatlarını sınırladığı zaman, ürünler daha düşük fiyatla tüccara satılmaktadır. Bu durumda üreticilerin demokratik kooperatiflerin çatısı altında birleşmeleri ve ekonomik güce kavuşmaları gerekmektedir.

Durum Buğdayı iç ve dış ticaretinde, kalitesizlik sorunu ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle mutlaka kaliteli ürün üretme yoluna gidilmesi gerekli görülmektedir.

Üretim politikalarında, araştırma ve istatistiklerde genellikle konu, buğday olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle de Durum Buğdayı üretimi, tüketimi, sanayi kullanımı gibi hedefler tam olarak ortaya konulamamaktadır. Ülkemizde öncelikle Durum Buğdayı ile ilgili olarak envanter çalışmaları başlatılmalı, envanter çalışmaları ile gerek ekim alanları, gerekse işletme yapıları gibi mevcut durumlar tüm detayları ile ortaya konularak gerekli sorunlar belirlenmelidir. Bundan sonra da yapılacak çalışmalarda en azından doneler Durum Buğdayı ve ekmeçlik buğday bazında sağlanmaya çalışılmalıdır.

Kaliteli Durum Buğdayı üretimi için ıslah çalışmalarının desteklenmesi yanında, iklim ve toprak özellikleri dikkate alınıp, ülkemizin hangi yörelerinde Durum Buğdayının kalite ve miktarda daha iyi sonuç verebileceği belirlenerek, üretim buralarında daha fazla teşvik edilmelidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Açıl, A. Fethi. Tarım Ekonomisi Dersleri, A.Ü.Z.F. Yayınları, No: 330, Ders Kitabı No: 245, Ankara 1994.
- Ankara Ticaret Borsası Dosyaları 1993.
- Anonymous, Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1989 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara 1989.
- Anonymous, VI. Beş yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), DPT Yayınları, No: 2174, Ankara 1989.
- Anonymous, 1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, DİE Yayınları, No: 1550, Ankara 1992
- Anonymous, Grain Market Report, International Wheat Council, PMR 202, Mayıs 1992
- Anonymous, Production Yearbook, FAO Yayınları, FAO Statistics Series No: 112, vol. 46, Roma 1993.
- Anonymous, Ekonomik Göstergeler, DİE Yayını No: 5846, Mart 1993.
- Anonymous, 1993-1994 Pazarlama Dönemi Hububat Ürünleri Destekleme Alım Fiyatları Hakkında Rapor, TZOB Yayını, Ankara 1993.
- Anonymous, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), 1991 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara
- Anonymous, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1990-1994), 1992 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara.
- Anonymous, Toptan ve Tüketici Fiyatları Endeksi, DİE Yayınları (Çeşitli Yıllar)
- Anonymous, Temel Ekonomik Göstergeler, DPT Yayınları (1987-1993 Yılları), Ankara
- Anonymous, Aylık Ekonomik Göstergeler, DİE Yayınları (1987-1993 Yılları) Ankara.
- Anonymous, Tarım Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TOBB Yay. No: 245, Ankara 1992
- Anonymous, Zirai ve İktisadi Rapor 1992-1993, TZOB Yay. No: 174, Ankara 1994

- Bülbul, Mehmet. "Topluluk ve Türkiye'de Hububat ve Bakliyatın İşlenmesi, İşlenmiş ürün Piyasa Düzenleri ve Ticareti", Türkiye ve Dünya Tarım Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye AT İlişkileri Semineri, Abant, Tebliğ, TMO Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı, Eğitim Şube Müdürlüğü Yayınları, No: 4 1988.
- Çerçi, Tamer. "Makarnada Zam Karteli", Hürriyet Gazetesi, 9.11.1993
- Demirci, Rasih. Kırşehir merkez İlçesi Hububat işletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüklerinin Saptanması Üzerine Bir Araştırma, Teksir, Ankara 1978.
- Dernek, Zeynep. Ankara ili Bala İlçesi Tarım İşletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü, TOKB Köy Hizmetleri Gn.Md. Yayınları No: 174, Ankara 1991.
- Dernek, Zeynep. Ankara İli Haymana ilçesi Tarım İşletmelerinde İşletme Büyüklüğü, TOKB Köy Hizmetleri Gn.Md. Yayınları no: 172, Ankara 1991.
- DİE Dosyaları 1993.
- Eraktan, Gülcan. "Başlıca Tarım Ürünleri Fiyatlarının Türkiye ve AT'daki Destekleme Politikaları ve Dünya Borsaları Fiyatları Açısından Analizi", Türkiye ve Dünya Tarım Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye-AT ilişkileri Semineri, Abant, Tebliğ, TMO Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı, Eğitim Şube Müdürlüğü Yayınları, No: 4 1988.
- Güneş, Turan. Türkiye'de Buğdayın Ekonomik Bünye Analizi, Ege Matbaası, Ankara 1966.
- Güneş, Turan. Güneş ve Ark., Başlıca Tarım Ürünleri Maliyetleri Araştırma Projesi II, TMO Yayını, Alkasan Matbaası, Ankara 1990.
- Froser, Milling, Flour and Feed European Directory, Publication TURRET Group, P.L.C., 1993.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dosyaları 1993.
- TMO Dosyaları 1993.
- Uçar, İskender. Konya İli Kadınhanı İlçesi Tarım İşletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü, TOKB Köy Hizmetleri Gn.Md. Yayınları No: 135, Konya 1991,
- Usumi, Sadullah. "Çiftçinin Trilyonları Tüccarın Kasasına Aktı", Sabah Gazetesi, 7.11.1993.

TÜRKİYE'DE 1980-1990 DÖNEMİNDE TARIMSAL ÜRETİM DEĞERİ VE TARIMSAL KREDİ MİKTARLARININ BÖLGELER İTİBARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

*Araş.Gör. Erdemir GÜNDOĞMUŞ**

1. GİRİŞ

Günümüzde tarımda teknolojik gelişmeye paralel olarak işletmelerin nakit ihtiyaçları da artmaktadır. Ancak işletmelerin üretim desenleri ile kredi ihtiyaçları ve dolayısıyla kullandıkları üretim teknikleri birbirleriyle yakından alakalıdır. Tarımda sermayenin emek ve arazi yerine ikame olma sürecini hızlandırmak, ancak yeterli ve etkili bir kredileme programı ile mümkündür.

Tarımın milli ekonomi içindeki önemini belirlemede en fazla kullanılan kriter, tarımın Gayri Safi Milli Hasıla'da almış olduğu paydır. Ancak tarımın sosyal ve ekonomik yapısının bilinmesine de ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla tarımsal gelir bu konuda önemli bir ölçüt olmaktadır. Ülkemizde öteden beri tarımsal hasıla ve gelir, sadece ülke düzeyinde hesaplanmış ve bu verilerden çiftçilerin bireysel gelirlerinin ve çeşitli gelir düzeylerine göre çiftçi gruplarının nispi önemini bilmesi ve bölgesel karşılaştırmalara imkan verecek şekilde ortaya konulması, tarım politikası açısından büyük önem taşımaktadır. Tarımda gelirin oluşum şeklinin bilinmesi ve bunun tarımda yaşayanların yaşam düzeylerini analize imkan vermesi halinde, bu kesimde kalkınmayı gösterebilecek bir çok sonuca ulaşılabilir (Talim 1974).

Tarımsal gelişmenin incelenmesinde, öncelikle tarımsal gelirin bir zaman serisi içindeki değişim ve gelişiminin belirlenmesi ve bölgesel farklılıklar ve nedenlerinin araştırılması gereklidir. Ancak mevcut tarım istatistikleri tarım bölgeleri itibarıyla tarımsal katma değer ve geliri hesaplamak için yeterli olmadığında belirli bir dönemde tarımsal üretim değerinin gelişiminin incelenmesi ile tarımın gelişimi ile ilgili bazı fikirler ileri sürülebilir (Talim 1974).

Tarımsal üretim değeri, tarım ürünleri üretim kıymetlerini yani üretim miktarının işletme avlusu fiyatları ile (çiftçi eline geçen fiyatlar) çarpılmasıyla meydana gelen kıymetlerin toplamını göstermektedir. Burada orman, av ve su ürünleri üretim değerleri ile ot ve saman üretim değerleri ve çiftçi ailelerince işlenerek değerlendirilen ve kıymetlendirmeye dayanan üretim faaliyetleri dikkate alınmamaktadır. Tarımsal üretim değerinin hesaplanmasında üretim miktarlarının pazara arz ediliş oranları dikkate alınmaktadır. Bu nedenle tarımsal üretim değeri satılabilir ürün miktarı ile işletme avlusu fiyatlarının çarpımı olduğundan, bu değere gayrisafi üretim değeri de denilebilir.

(*) Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada 1980-1990 dönemi itibariyle "Tarımsal Üretim Değeri" ve bankaların yıllık faaliyet sonuçlarına ilişkin "Bankalarımız" adlı dokümanlardan faydalanılmıştır. T.C. Ziraat Bankası tarafından yayınlanan Tarımsal Üretim Değeri İstatistikleri'nde 1985-1988 döneminde yalnızca bitkisel üretim değeri verildiğinden söz konusu döneme ait hayvansal üretim değeri Toptan Eşya Fiyatları İndeksi kullanılarak ilgili yılların değeri bulunmuştur. Cari kıymetlerin sabit kıymetlere dönüştürülmesinde kullanılan deflatör;

$$\text{Deflatör} = \frac{\text{Temel Alınan Yılın Toptan Eşya Fiyatları İndeksi}}{t \text{ Yılıının Toptan Eşya Fiyatları İndeksi}}$$

formülünden hesaplanmış ve cari kıymetlerle çarpılarak sabit kıymetler elde edilmiştir. (Sabit Fiyat = Cari Kıymetler x Deflatör) Formüldeki t yılı, deflatör hesaplanacak yılın toptan eşya fiyatları indeksini göstermektedir.

Çalışmada hem T.C. Ziraat Bankası'nın ve hem de Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nin 1990 yılından itibaren henüz herhangi tarımsal üretim değeri istatistiği yayınlanmamış olması neticesinde, 1980-1990 Dönemi incelemeye alınmıştır.

Tarımda çalışan nüfus, tarımsal işletme ve tarım arazisinin dekarına düşen tarımsal üretim değeri ve tarımsal kredi miktarları DİE yayınlarında verilen sayım sonuçları dikkate alınarak hesaplanmıştır. Bu ölçütlere ilişkin 1990 değerleri hesaplanırken, 1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçları esas alınmıştır.

Çalışmada üretim değerlerinin hesaplandığı bölgeler DİE'nce kabul edilen tarım bölgeleridir. 1990 yılında il sayısı 67'den 71'e yükseltilmiştir. Ancak çalışmada karşılaştırma yapabilmek için olanağının sağlanması bakımından 1990 yılı öncesi tarım bölgelerinin idari bölünüşü esas alınmıştır.

3. TARIMSAL KREDİLER

Ülkemizde tarımın yapısal özellikleri ve diğer (doğal, sosyal, ekonomik vb) faktörlerin de etkileri nedeniyle tarım işletmelerinin fiyat ve fiyat dışı araçlarla çeşitli şekillerde desteklenmesi gerekmektedir. İşlenerek tarımsal faaliyete ayrılacak kültür arazisinin marjinal sınırına ulaştığımız şu günlerde, tarımsal üretim miktarının artırılabilmesi, daha fazla modern girdi kullanımına bağlı bulunmaktadır. Tarım işletmelerinin pazara yönelik ve yoğun girdi kullanan entansif tarım işletmeleri şekline dönüşebilmesi, işletmelerin ya yeterli miktarda sermayeye sahip olması veya mevcut sermaye miktarının yeterli kredi ile desteklenmesiyle mümkündür. Dolayısıyla işletmelerde yeni teknik ve teknolojilerin kullanımında sermaye miktarının önemli bir etkisi bulunmaktadır (Gündoğmuş vd. 1993).

Genellikle tarım işletmelerinin ihtiyaç duydukları sermaye iki şekilde temin edilebilmektedir. Birincisi işletmelerin kendi tasarrufları ile işletme içinden sağlanan dış

finansman imkanlarıdır. Tarım işletmelerinde eksik bulunan sermaye, ikincisi ise işletme dışından (akraba, şahıs, kooperatif, banka vb.) sağlanan sermaye unsurlarını tamamlamak amacıyla işletme dışından sağlanan ve vadesi geldiğinde faizi ile birlikte ödenmek üzere temin edilen aynı ve nakdi varlıklara kredi denilmektedir. Tarım işletmelerinde elde edilen gelirin yetersiz olması, işletmelerin özellikle bazı dönemlerde krediye olan ihtiyaçlarını artırmaktadır. Tarım kesiminde üretim masraflarının yapıldığı dönemle, gelirin elde edildiği dönem arasında oldukça uzun zaman aralığı bulunmaktadır. Bu zaman uyumsuzluğu, tarımda kredi ihtiyacını artırmaktadır. Özellikle tek ürün yetiştiren işletmelerde (plantaj işletmeleri) gelir yılın belirli bir ayında ihtiyacı, daha fazla hissedilmektedir. Farklı ürünler yetiştiren işletmelerde gelirler yıl içerisinde görece olarak dengeli şekilde dağılabileceğinden gelir ve giderler arasındaki zaman uyumsuzluğu nedeniyle duyulan dış finansman (kredi) ihtiyacı azalmaktadır.

Tarımda mekanizasyon düzeyinin ve modern girdi kullanımının artması sonucu işletmelerin kredi ihtiyaçları da artmaktadır. Ayrıca tarım işletmelerinin kendi ihtiyaçları için üretimden, diğer bir ifadeyle kapalı aile ekonomisinden pazara yönelik üretimde bulunma aşamasına geçilmesiyle de kredi ihtiyaçları artmaktadır. Bu aşamada tarım işletmesi kendi kendine yeterli olmaktan çıkmakta, ürettiğinin çok az bir kısmını tüketerek, dışardan mal ve hizmet alımlarını finanse etmek amacıyla daha fazla krediye ihtiyaç duymaktadır (Karacan 1991).

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, tarım işletmelerinde sermaye birikimi için gerekli, yeterli tasarrufun yapılabildiğini söylemek oldukça zordur. Araştırma bulgularına göre tarım işletmelerinin ancak % 4.2'sinin gelirinde bir artış görülmekte ve geriye kalan % 95.8'inde ise ya işletme gelirleri ancak yeterli olmakta veya işletme ihtiyaçlarının tamamını karşılayamamaktadır (Çevikbaş 1991). Buna göre Türkiye tarım işletmelerinin ancak % 4.2'si tasarrufta bulunabilirken, geriye kalan kısım tasarrufta bulunamamaktadır. Bu nedenle üretim faaliyeti için gerekli olan sermaye unsurlarının tamamlanmasında krediye başvurma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak tarımsal faaliyette diğer sektörlerle nispeten sermaye devir hızının ve faaliyet kârının düşük, risk ve belirsizliğin fazla oluşu, işletmenin yılın belirli dönemlerinde krediye ihtiyaç göstermesi, örgütlenme düzeyinin düşüklüğü, tarım işletmelerinin çok parçalı ve dağınık olması gibi nedenlerden dolayı tarım dışı sektörlerden tarıma sermaye transfer imkanları oldukça sınırlı kalmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine gelişmesi, tarımdan diğer sektörlerle kaynak transfer edildiğinin bir göstergesidir.

Dünyada ekonomik faaliyetler arasında tarımın ağırlık taşıdığı dönemlerde, tarımsal krediler, ticaret bankaları olarak nitelendirilen bankaların kredi portföyünde önemli yer tutarken, günümüzde ticaret bankalarının tarım kesimine doğrudan vermiş olduğu kredilerin payı büyük ölçüde azalmıştır. Ticari bankaların tarım kesimine açmış oldukları kredilerin payının azalma eğiliminde olması; diğer ekonomik sektörlerin hızla gelişmesi sonucu tarım kesiminin ekonomik faaliyetler içinde görece olarak önemini yitirmesi ve tarımın yapısal özellikleri nedeniyle tarımsal kredilerin

diğer kredilere göre daha riskli olmalarıyla açıklanabilir (Akgüç 1991). Ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sırasında tarım kesimini kredilendiren bankaların yaşamış oldukları acı deneyimler de ticari bankaları bu kesimin finansmanında isteksiz olmaya itmiştir.

Günümüzde halen hemen tüm ülkelerde tarımsal krediler genellikle devlet tarafından desteklenen ve bu tür kredilerin özelliklerini bilen yerel bankalar veya uzmanlaşmış kredi kurumları, kooperatif bankaları tarafından verilmektedir. Diğer ticari bankalar ise tarım kesimini daha ziyade çiftçilere vadeli tarım araç ve gereçleri satan aracıları kredilendirme yoluyla ve kooperatif bankalarını dolaylı bir şekilde finanse etmektedir (Akgüç 1991).

Tarımsal kredilerde riski artıran ve geri ödeme oranını düşüren faktörler şöyle özetlenebilir (Akgüç 1991):

- a- Tarım ürünlerinde maliyet-fiyat ilişkisinin tahmin edilememesi,
- b- Tarımsal üretimin büyük ölçüde hava koşullarına bağlı olması,
- c- Kredi taleplerinin değerlendirilmesi için gerekli bilgilerin eksik oluşu,
- d- Çiftçilerin kredi sözleşmesi şartlarını yerine getirmeye gerekli özeni göstermemeleri,
- e- Politik ve toplumsal nedenler,
- f- Tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının örgütlerinin ve yönetimlerinin yetersiz oluşudur.

Bir çok tarımsal üründe elverişsiz maliyet-fiyat ilişkisi, tarımsal gelirlerde büyük dalgalanmalara neden olmakta, dolayısıyla kredilerin geri ödenmesine olumsuz etki yapmaktadır. Tarımsal ürünlerde maliyet-fiyat ilişkisinin kesin olarak tahmin edilemeyişi, bu ürünlere karşı olan arz ve talep elastikiyetlerinin gayri elastiki oluşundan kaynaklanmaktadır. Tarım ürünleri üretiminin arttığı dönemlerde bu ürünlere karşı talep aynı hızda artmadığından, ürünlerin fiyatı beklenenden daha düşük olabilmektedir. Talep elastikiyeti zayıf olan tarımsal ürünlerin miktarı ile bunların fiyatları arasında bir ilişki sözkonusudur. "King Kanunu" olarak adlandırılan bu ilişkiye göre tarımsal ürün miktarı aritmetik bir dizi takip ederek yükselmektedir (Açıl ve Demirci 1984). Bu durum; çiftçinin, rekoltenin yüksek olduğu yıllarda zarar gördüğünü, rekoltenin düşük olduğu yıllarda ise toplam gelirinin yükseldiğini göstermektedir. Bu ilişki neticesinde ürün fiyatlarının düşmesi, kredilerin geri ödenmesinde büyük sorunlar yaratmaktadır. Diğer taraftan çiftçilerin fiyat düşüşüne karşı tepkileri de diğer sektörlerde faaliyette bulunan işletmelerden farklı olmaktadır. Tarım dışındaki diğer alanlardaki ekonomik birimler, fiyat düşüşü karşısında üretimlerini hemen veya çok kısa bir zaman diliminde kısıldıkları halde, tarım işletmeleri tarımda üretim sürecinin uzun olması nedeniyle, bu esneklikten yoksundurlar. Ayrıca çiftçiler fiyatların düşmesine karşın, aynı gelir seviyesini koruyabilmek amacıyla daha fazla üretme çabası içerisine girmekte, bu durum fiyatların daha da düşmesine yol açarak bir kısır döngü oluşturmaktadır. Özetle tarım ürünlerinin genellikle arz ve talebinin gayri

elastiki oluşunun ortaya çıkardığı gelir dalgalanmaları tarım kredilerinde riski artıran başlıca etmen olmakta, fiyatların düşme eğiliminde olduğu yıllarda üreticilerin mali imkanları da, kredi yükümlülüklerini yerine getirmek için yeterli bulunmamaktadır. Fakat günümüzde devletin, tarımda fiyat ve gelir istikrarı sağlamaya yönelik destekleme politikası uygulamaları, tarımda gelir dalgalanmalarının şiddetini ve dolayısıyla tarım kredilerinin riskini azaltan bir etmen olmaktadır.

Tarım ürünleri fiyatlarındaki belirsizlik; iklim koşulları, kuraklık, hastalık, sel vb. kontrolü çiftçinin elinde olmayan etmenlerin etkisiyle de artmaktadır. Tarımda mekanizasyona geçilmesine, gübre, zirai ilaç gibi girdilerin yaygınca kullanılmasına, sulama olanaklarının artmasına, modern teknolojilerin uygulanmasına karşın, üretim yine de iklim şartlarına bağlı bulunmakta, bolluk ve kıtlık yıllarının birbirini izlemesi, gelir dalgalanmalarına yol açmaktadır. Buraya kadar sayılan faktörler neticesinde tarımsal gelirlerde büyük bir kararsızlık, buna bağlı olarak kredilerde belirsizlik artmaktadır. Bu durum, bankaları kredilendirdikleri çiftçilerin gelirlerini tahmin edebilme imkanından yoksun bırakmaktadır.

Ülkemizdeki tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun küçük aile işletmeleri şeklinde olması, verilen kredilerin tarımsal faaliyetin finansmanında mı, yoksa ailenin tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında mı kullanıldığını ayırmada büyük güçlükler neden olmaktadır. Bu tür işletmelere verilen kredilerin olasılığı oldukça yüksektir. Tarım işletmelerimizin büyük bir bölümünde düzenli muhasebe kaydı tutulmadığından, kredilerin kullanımının izlenmesi de finansman kurumları açısından son derece güçtür. Kredinin gerçek güvencesi, krediyi alan işletmenin üretim kapasitesini ve gelirini yükseltmesidir. Alınan kredinin, kişisel ihtiyaçların veya ailenin yaşam giderlerinin karşılanmasında kullanılması durumunda, işletmenin üretim kapasitesi ve gelir artırma imkanları genişlemeyeceğinden kredinin geri ödenmesi tehlikeye girmektedir.

Tarımsal kredilerde riski artıran bir diğer faktör de sağlıklı bir kredi analizinin yapılamamasıdır. Diğer bir ifadeyle kredi taleplerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için borçlunun ödeme gücüne ve isteğine etki yapan tüm faktörlerin bilinmesi gerekmektedir. Ancak pratikte bu ilkenin tarımsal kredilere uygulanma imkanı zayıftır. Ülkemizde vergi kanunlarındaki muafiyetler veya götürü usûlde vergilendirme yöntemi, çiftçilerin düzenli muhasebe kayıtları tutmamalarında etkili olmuştur. Günümüzde ancak pazara yönelik üretimde bulunan büyük işletmeler, olması gereken şekilde muhasebe kayıtları tutmaktadır. Düzgün muhasebe kayıtları tutmayan, belirli dönemler sonunda sağlıklı mali tablolar düzenlemeyen işletmelerin kredi taleplerinin, gerektiği şekilde incelenmesi, değerlendirilmesi imkanı oldukça zayıftır. Bununla birlikte tarım işletmelerinin sayıca fazla ve dağınık oluşu, finansman kurumlarının diğer kanallar aracılığıyla bu işletmeler hakkında sağlıklı bir kredilendirme kararının ön koşulu olan "kredi incelenmesini" gereği gibi yapma imkanlarını sınırlı kılmaktadır (Akgüç 1991).

Çiftçilerin mali imkanları kredinin geri ödenmesi için elverişli olsa bile, kredi koşullarının yerine getirilmesine gereken önemi vermemeleri tarımsal kredilerde geri

dönüş oranını düşürmektedir. Politik ve toplumsal nedenler sonucu, geri ödenmeyen krediler için hemen kovuşturmaya geçilememesi, yasalarla kredilerin sık sık ertelenmesi, uzun vadeli taksitlere bağlanması da kredilerin geri ödenmesini olumsuz etkilemektedir.

Tarım kesimini finanse eden kredi kuruluşlarının, bu tür kredilerin özelliklerini yeterince bilmemeleri bazen tekdüze ve katı kurallara bağlı kalmaları, kredi taleplerinin incelenmesinde diğer sektör kredilerine uyguladıkları kuralcı ölçüleri uygulamaya kalkışmaları, bazen politik kaygılarla hareket etmeleri ve tüm çiftçilere ulaşabilecek şekilde örgütlenmemiş olmaları, tarımsal kredilerde geri ödeme oranını azaltan faktörlerden biri olmaktadır.

Tarımsal kredileri çeşitli yönlerden sınıflandırmak mümkündür. Örneğin kredinin güvencesine, kredinin amaçlarına, kredinin sağlandığı kaynaklara (kamu veya özel) ve kredinin süresine göre tarımsal krediler tasnif edilebilir (Akgüç 1991, Karacan 1991). Ancak bunların içinde en fazla kullanılan ve analiz için en uygunu, kredinin amaçlarına göre tasnifidir. Çiftçilerin kredi ihtiyaçlarına cevap vermelerine göre, tarımsal krediler genelde dörde ayrılmaktadır (Akgüç 1991):

- a- Çiftçilerin cari üretim giderlerini karşılamaya yönelik işletme kredisi (çevirme kredileri),
- b- Kısa süreli sürüm ve satış kredileri,
- c- Çiftçilerin orta vadeli yatırımlarını finanse etmeye yönelik krediler,
- d- Arazi edindirme kredileri.

Çevirme kredileri, çiftçilerin yıllık üretim masraflarını karşılamaya yönelik, diğer bir ifadeyle tarımsal üretim faaliyeti için gerekli girdilerin (tohum, gübre, mücadele ilacı, yem, akaryakıt, işgücü vb.) sağlanabilmesi için verilen kredilerdir. Çiftçilerin bu tür kredilere ihtiyacı, ürünün yetiştirme döneminde duyulmaktadır. Çevirme kredileri normal olarak, ilgili yılın ürün satış geliri ile geri ödenmelidir. Bu nedenle, çevirme kredileri, nitelikleri ve karşıladıkları finansman ihtiyacı gereği kısa vadeli kredilerdir ve bu tür kredilerin vadesi en fazla 1 yıldır.

Kısa süreli sürüm ve satış kredileri; tarımsal ürünleri işleyerek hazırlamak ve bunların iç ve dış pazarlardaki sürüm ve satışını kolaylaştırmak için üreticilere veya üreticilerin karşılığında veya diğer şekillerde verilen kredilerdir. Söz konusu kredilerin vadesi genellikle güvence olarak gösterilen ürünün dayanma süresine göre saptanmakla beraber, hiç bir şekilde izleyen yılda ürünün tekrar üretileceği mevsime kadar uzamamaktadır (Akgüç 1991).

Orta vadeli krediler ise çiftçilerin, yararı veya ömrü bir yıldan daha uzun olan yatırımlarını (arazi edinmek hariç) finanse etmek için verilmektedir. Özellikle söz konusu krediler, canlı demirbaş, tarım araç ve gereçleri, traktör, diğer taşıt araçları alımı, arazi ıslahı veya binaların ekonomik değerini artırıcı büyük bakım ve onarımlar için kullanılmaktadır. Tarımda mekanisasyon düzeyinin artması, çiftçilerin orta vadeli kredi taleplerini arttırmaktadır. Çiftçilere verilen orta vadeli krediler, genellikle teminatlıdır.

Süre uzadıkça riskin artması, kredi kurumlarını güvence almaya yönelmektedir. Taşınabilir mallar üzerinde rehin hakkı tesisi; kredinin tamamı geri ödeninceye kadar, kredi ile alınan araç ve gereçlerin kredi kurumunca satın alınarak belirli bir süre için çiftçilere kiralaması, söz konusu kredilerin güvencesini oluşturmaktadır. Alınan kredilerin, arazi ıslahı veya bina tamir-bakımı gibi yatırım harcamalarının finansmanında kullanılması durumunda taşınmaz mal ipoteği güvence olarak alınmaktadır. Orta vadeli tarımsal krediler, genellikle periyodik taksitler halinde geri ödenmektedir. Bu geri ödeme şekli, özellikle gelirleri fazla dalgalanma göstermeyen tarım işletmeleri için daha elverişlidir. Ancak tarım sektöründe gelirler istikrarlı olmadığından, eşit taksitlerle geri ödeme, bu sektörün özelliğine uygun düşmemektedir. Tarımsal faaliyetin özellikleri gözönünde tutularak, taksitler değişen tutarlarda saptanmakta ve geri ödeme konusunda bazı esneklikler tanınmaktadır. Ülkemizde verilmekte olan donatma ve verimlendirme kredileri, çiftçilerin orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kredi türlerinin tipik örneklerini oluşturmaktadır. Donatma kredisi, tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaşını oluşturan araçlarla çiftçiyi donatma amacını gütmektedir. Bu kredilerde vade, krediyle elde edilen iktisadi değerlerin hizmet sürelerine göre ve bu hizmet sürelerinin yarısını geçmemek üzere en fazla 5 yıl olup, periyodik taksitlerle geri ödemektedir. Diğer taraftan tarımsal üretimi verimlendirme ve iyileştirme kredileri arazinin ıslah edilmesine, sulamaya açılmasına, kullanım süresi uzun makina ve gereçlerin satın alınmasına imkan sağlamak için açılmakta olup, vadeleri 20 yıla kadar uzayabilmektedir (Akgüç 1991).

Arazi edindirme kredileri ise çiftçileri tarımsal işletmeye sahip kılmak veya mevcut işletmelerini genişletmek amacıyla verilen uzun vadeli krediler olup, ülkemizde vade 20 yıla, ABD'de 40 yıla kadar uzayabilmektedir. Çiftçi tarafından elde edilen taşınmaz mal üzerinde tesis edilen rehin, genellikle kredinin güvencesini oluşturmaktadır. Bu kredilerde de geri ödeme periyodik taksitler halindedir (Akgüç 1991).

Tarımsal kredilerde de finansman kuruluşları, kredi talepleri arasından bir seçim, bir sıralama yapmak ve kredi talebinde bulunan çiftçilerin kredi değerliliğini saptamak durumundadır. Tarımsal kredilerin özelliği nedeniyle kredi değerliliğinin saptanmasındaki ölçütler ve dikkate alınacak faktörler, bankaların diğer kredilerde uyguladıkları olağan ölçütlerden farklıdır. Kredi değerlendirilmesinde dikkate alınacak faktörler şöyle sıralanabilir (Akgüç 1991):

- a- Kredi talep eden çiftçinin kişisel nitelikleri ve moralitesi,
- b- Potansiyel gelir oluşturma kapasitesi,
- c- Toprak verimliliği,
- d- Geçmişe ait finans verileri ve geleceğe ilişkin tahminler,
- e- Kredi talep eden çiftçinin alet ve makina donanımı,
- f- Kredi talep eden çiftçinin öz sermayesi,

Kredi talep eden çiftçinin dürüst olması, borç ödemedeki titizliği, çalışkanlığı, yeni teknolojileri uygulamaya açık oluşu, işletmeyi yönetme yeteneği, deneyimli

oluşu, toplumdaki saygınlığı gibi kişisel nitelikler kredi değerliliğinin saptanmasında ön planda dikkate alınmalıdır.

Kredi, esasında gelecekte oluşturulacak gelirle geri ödeneceğinden kredi talep edenin gelecekte gelir elde etme gücü, kredi kararlarında büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüzde bankalar, tarımsal kredilerde ipotek gibi alınacak maddi güvencelerin, kredinin geri alınması açısından etkili olmadığını saptamışlardır. Bir finans kuruluşunun, kredi geri ödenmediği gerekçesiyle, ipotek edilen tarlayı veya rehin alınan taşınır malları satarak krediyi geri alması, politik ve toplumsal nedenlerle kolay hatta mümkün olmamaktadır. Özellikle çiftçilerin kontrol edemediği ekonomik koşullar neticesinde kredi geri ödenmemişse, maddi güvencelerin paraya çevrilmesi bütünüyle olanaksız hale gelmektedir.

Tarımsal kredilerde değer biçme yapılırken, üzerinde önemle durulması gereken faktörlerden biri de toprak verimliliğidir. Diğer şartlar sabit kalmak şartıyla verimliliği fazla olan toprakların, daha yüksek gelir getirmesi doğaldır. Verimsiz topraklar, verimli topraklar kadar hatta daha fazla işçilik, sermaye gibi üretim faktörlerine ihtiyaç gösterdiği halde, daha az ürün vermektedir. Toprağın verimli olmasının yanısıra, kredi talep eden çiftçinin arazi ıslahına yönelik bir programı, ekim nöbeti ve kullanmaya elverişli teknik ve yöntemler konusunda da bilgisi olmalıdır.

Kredi talepleri değerlendirilirken geçmişe ait mali bilgiler kadar geleceğe ilişkin faaliyet plan ve tahminlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Ekilecek arazi genişliği ve nevi, üretim yöntemleri, yetiştirilecek ürünler, işgücü ihtiyacı gibi konularda çiftçiden bilgi ve tahminler alınmalıdır. Çiftçilerde başarabileceklerinin çok üstünde girişimlerde bulunmamalıdır.

Kredi talep eden çiftçinin alet ve makina donanımının yeterli oluşu, bir taraftan finansman ihtiyacını azalttığı gibi diğer taraftan gelir elde etme kapasitesi üzerinde de olumlu katkısı olmaktadır. Bu nedenle kredi taleplerini değerlendirirken kredi analistleri, çiftçilerin alet ve makina parkını da gözönünde tutmalıdırlar.

Öz sermaye, alacaklılara karşı bir emniyet görevi görmektedir. Ayrıca kredi talep eden çiftçinin öz sermayesinin yeterli oluşu, o kişinin yönetim yetenekleri ve tutumluluğu hakkında bir fikir verebilir.

Kredi değerlendirmesinde dikkat edilecek hususlar aslında ülkemizde pratikte o kadar detaylı olarak uygulanmamaktadır. Tarım kesiminde en büyük finans kuruluşu olan T.C. Ziraat Bankası, kullandığı kısa vadeli işletme kredisinin bir kısmında müşterek borçluluk ve müteselsil kefaleti teminat olarak yeterli saymakta, ama genellikle ve öncelikle orta ve uzun vadeli krediler ile projeye dayalı kredilerde taşınmaz mal ipoteğini teminat kabul etmektedir. Çoğu zaman teminat olarak kabul ettiği arazilerin değeri de, kendisinin belirlediği toprak değer baremine göre hesaplanmaktadır. Kadastro çalışmalarının ülke çapında % 50 yi bulmadığı dikkate alındığında üreticilerin özellikle orta ve uzun vadeli tarımsal kredi kullanımında ne kadar zorlandıkları ve bu durumun kredi talebini kısıtlayıcı bir faktör olduğu unutulmamalıdır (Anonymous 1992). T.C. Ziraat Bankası, üreticilere kredi verirken,

üreticilerin ürettikleri ürünün cinsine göre dekar ve hayvanın cinsine göre hayvan başına açılacak kredi miktarlarını gösterir listeyi (ikraz biimleri), her yıl yeniden düzenlemesine rağmen ,çoğu zaman tarımsal girdi fiyatlarında meydana gelen artışlara göre oldukça yetersiz düzeyde kalmaktadır. Örneğin TZOB tarafından 1991 yılında yürütülen maliyet çalışmaları neticesinde, aynı yıl T.C. Ziraat Bankası'nın bitkisel üretimde dekara ikraz birimlerinin, ürünlerin üretim masraflarını karşılama oranı, buğday, pamuk ve soyada % 24, fındıkta % 25, ayçiçeğinde % 39 ve tütünde ise ancak % 6.2 dolaylarında olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla T.C. Ziraat Bankası'nın ikraz birimlerini günün koşullarına göre düzenlenmesi gerekmektedir.

4. TARIM BÖLGELERİ İTİBARIYLA TARIMSAL KREDİLER

Tarım işletmelerinde nüfus ile arazi arasındaki dengesizlik yanında fiziki ve kurumsal yapı bozuklukları, tarımsal kaynaklardan verimli ve dengeli bir şekilde yararlanmayı güçleştirmekte, tarımda sermaye yetersizliği ve verim düşüklüğü devam etmektedir. Bu yapısal bozukluklar neticesinde tarım işletmeleri ülke kalkınmasında üzerine düşen görevi tam olarak yerine getirmemektedir (Özçelik 1988)

Tarım işletmelerinde yeterli miktarda girdi kullanılabilmesi, modern üretim yöntemlerinin benimsenmesi ve tarım kesiminde çalışanların gelirleriyle diğer sektörlerde çalışanların gelirleri arasındaki farkın azaltılabilmesi için tarımsal üretimde modern bir işletmecilik anlayışı çerçevesinde doğal kaynaklar işgücü ve sermayenin uygun bir kombinasyonunun sağlanması gereklidir. Ülkemiz tarım işletmelerinde doğal kaynaklar ve işgücü yeterli düzeyde bulunmasına rağmen , sermaye varlığı yetersiz durumdadır. Özellikle küçük aile işletmelerinin çoğunlukta olması, elde edilen gelirin yetersizliği nedeniyle , sermaye birikimi ya çok düşük bir düzeyde olmakta veya hiç olmamaktadır. Tarım işletmelerinde sermaye unsurları aktif ve pasif olarak ikiye ayrıldığında sermaye unsurları arasındaki dengesiz dağılım daha açık olarak görülmektedir. Aktif sermaye içinde toprak sermayesi % 61.72 bina sermayesi % 5.74- % 26.6, alet ve makina sermayesi % 0.37-1.81, malzeme ve mühimmat sermayesi % 0.37-1.81, arazi islahı sermayesi % 1'den az ve para sermayesi de en yüksek % 1.64 ve bazı işletmelerde özellikle toprak sermayesinin çok yüksek bir paya sahip olduğu görülmekte ve aktif sermaye içinde işletme sermayesinin oranı düşük düzeyde kalmaktadır. Bu durum, işletmelerin modern teknolojileri uygulamasını sınırlandırdığı gibi arazi sermayesi unsurlarının verimliliğini yani kısmi faktör verimliliğini de olumsuz etkilemektedir (Anonymous 1992). Oysa rasyonel çalışan bir tarım işletmesinde para sermayesinin % 5 dolayında bulunması istenmektedir (Açıl ve Demirci 1984). Ülkemizde tarım işletmelerinde yabancı sermayenin aktif sermayeye oranı diğer bir ifadeyle borçlanma oranının % 10'un altında olması, işletmelerin nakit ihtiyaçlarının düşük düzeyde olmasından ziyade, işletmelerin uygun zaman ve şartlarda yeterli miktarda kredi temin edememesinden kaynaklanmaktadır. Ancak kapalı aile ekonomisinden kurtulup, pazara yönelik üretim yapan tarım işletmelerinin

geliştirilebilmesi ve yeterli seviyede tarımsal yatırımın yapılabilmesi için işletmelerin uygun kredi kaynakları ile desteklenmeleri gereklidir.

Tarım işletmelerinde kredi; organize olmuş (Teşkilatlı) ve organize olmamış (Teşkilatlanmamış) kredi kuruluşlarından sağlanmaktadır. Tarım kesimine kredi veren teşkilatlı kredi kuruluşları; T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Milli Aydın Bankası, Şekerbank vb'dir. Teşkilatlanmamış kredi kuruluşları arasında; kuruluş amaçlarında tarım kesimini kredilendirmek amacı olmayan özel bankalar ve kredi kuruluşları, akrabalar, şahıslar (tüccar), firmalar ve tefeciler bulunmaktadır. Türkiye'de teşkilatlı tarımsal kredi kuruluşlarının gerçek güvence karşılığı (taşınmaz malların ipotek edilmesi) kredileme yapımları, ikraz birimlerinin düşük oluşu kredilerin zamanında ve uygun koşullarda temin edilmemesi gibi nedenlerden dolayı üreticilerin teşkilatlanmamış kredi kuruluşlarına yöneldiği görülmektedir. Genel olarak teşkilatlanmamış kredi piyasasının tarımsal kredideki payı % 5.56 ile % 49.51 arasında değişmektedir (Bülbül vd 1990).

1980-1990 döneminde ülkemizde toplam tarımsal krediler devamlı bir artış eğilimindedir. Tarımsal krediler 1980 yılında yaklaşık 194.8 milyar TL iken 1990 yılında cari fiyatlarla 65 kat artarak 12.8 trilyon TL'ya ulaşmıştır. 1980 yılı itibariyle toplam tarımsal kredilerin, tarım bölgeleri itibariyle dağılımına baktığımızda Ortakuzey bölgesi % 36.77 lik payla birinci sırada yer almaktadır (Çizelge.1). Bu bölgeyi sırasıyla Ege bölgesi (% 18.47), Akdeniz bölgesi (% 16.65), Marmara bölgesi (% 9.94), Karadeniz bölgesi (% 9.37), ve diğer bölgeler (% 8.80) izlemektedir. 1990 yılında ise bu sıralama, Akdeniz bölgesi (% 25.27), Karadeniz bölgesi (% 21.32) marmara bölgesi (% 19.36) , Ege bölgesi (16.34), Ortakuzey bölgesi (% 7.03) ve diğer bölgeler (% 10.68) şeklindedir. Görüldüğü gibi incelenen dönemde Ortakuzey bölgesinde kullanılan tarımsal kredinin toplam krediler içindeki payı büyük oranda düşüş göstermiştir. Diğer taraftan Karadeniz ve Akdeniz bölgesinin incelenen dönemde toplam krediler içindeki payında bir artış söz konusudur. Özetle incelenen dönemde Ortakuzey ve Ege bölgelerinin toplam tarımsal krediler içindeki paylarında bir azalma diğer bölgelerde ise az veya çok bir artış görülmektedir.

İncelenen dönemde tarımsal kredi miktarlarında büyük bir artış görülmekte olup, bu artışın önemli bir kısmı enflasyondan ileri gelmektedir. 1963 yılını temel alan toptan eşya fiyatları indeksindeki artışlar dikkate alınarak tarımsal krediler deflate edilip sabit fiyatlarla ifade edildiğinde farklı bir durum arz etmektedir. 1963 yılı fiyatlarıyla 1980 yılında toplam tarımsal krediler 7.647.0 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Sabit fiyatlarla tarımsal krediler 1984 yılına değin artış göstermiş, 1984 yılında 6.741.9 milyon TL'ya gerilemiştir. Bu yıldan itibaren ise devamlı bir artış eğilimindedir. 1990 yılında toplam tarımsal kredi miktarı 13.734.6 milyon TL. olup, 1980 yılına göre % 79.3'lik bir artış söz konusudur (Çizelge. 2). Tarım bölgeleri itibariyle incelenen dönemde tarımsal kredi miktarı sabit fiyatlarla Ortakuzey, bölgesi haricinde artış göstermemiştir. Ortakuzey bölgesinde kullanılan tarımsal kredi miktarı 1990 yılında sabit fiyatlarla 965.6 milyon TL. olup 1980 yılına göre yaklaşık % 66 oranında azalmıştır. Diğer 8 tarım bölgesindeki tarımsal kredi miktarlarındaki artış oranları ise

% 309.1 ile en fazla Karadeniz bölgesinde olup, bunu sırasıyla % 250.3 ile Marmara, % 219.1 ile Güneydoğu, % 207.1 ile Ortadoğu ve % 59.1 ile % 172.9 ile Akdeniz, Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Ege bölgeleri izlemektedir. İncelenen dönemde toplam tarımsal kredi miktarında sabit fiyatlarla yıllık ortalama artış % 7.98 civarındadır.

Genelde Tarımsal kredi miktarı ve kaynağı ile ikraz birimleri yetersiz, faiz oranları yüksek, kredilemede gerçek güvence sorun olmakta, toplam kredi hamisi içinde orta ve uzun vadeli krediler yetersiz düzeydedir. Ülkemizde toplam tarımsal kredi hacmi içinde en yüksek payı T.C. Ziraat Bankası almaktadır. 1982 yılında toplam tarımsal krediler içindeki payı % 98.1 iken 1990 yılında % 99.3'e yükselmiştir (Gündoğmuş vd 1993) Teşkilatlı keredi kuruluşları içinde en yüksek paya sahip olan T.C. Ziraat Bankası'nın 1982-1990 dönemindeki kredilerin miktar ve dağılımı Çizelge.3'de verilmiştir. İncelenen dönemde T.C. Ziraat Bankası kredileri içinde kısa vadeli tarımsal krediler % 85.45 ile % 100 arasında değişmektedir. Orta ve uzun vadeli kredilerin oranı ise % 3.12 ile % 14.53 arasında değişmektedir. Bu oran, yatırım kredilerinin oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir. Çünkü orta ve uzun vadeli (Anonymous 1992). Diğer taraftan sabit sermaye yatırımlarında da tarımın payı gittikçe azalmakta olup, 1987 yılında bu pay % 7.62, 1988'de % 7.15, 1989'da % 6.71 ve 1990 yılında ise % 6.61 olmuştur (Anonymous 1992). Tarımda teknolojik gelişmeye bağlı olarak yeterli miktarda koruma ve ıslah yatırımlarının yapılması ürünlerin kalitesinin artırılması açısından gereklidir. Ziraat Bankası'nca Tarım Satış Kooperatifleri (TSK) ve Tarım Kredi kooperatifleri (TKK)'ne kullanılan kredilerin oranı 1982 yılında % 60.9 iken, 1990'da % 65.23'e yükselmiştir. Kooperatiflere açılan kredilerin artış göstermesinin bir diğer sebebi de Ziraat Bankası tarafından TSK'ne devlet adına destekleme alımı yapmaları için önemli miktarda kredi açılmasıdır. Ziraat Bankası'nın kaynakları ile üreticilere kredi sağlayan tarımsal nitelikli kamu kuruluşlarına (TZDK, TİGEM vb.) açılan kredilerin payı 1982 yılında, % 5.47 iken, bu pay giderek artmış ve 1990 yılında % 15.46'ya kadar yükselmiştir (Gündoğmuş vd. 1993).

Tarımda mekanizasyona geçilmesi, işletme organizasyonunun ve pazarlama hizmetlerinin iyileştirilmesi ve verimliliğin yükseltilmesi, işletmelerin orta ve uzun vadeli sermaye ile desteklenmesini gerektirmektedir.

5. TARIM BÖLGELERİ İTİBARIYLA TARIMSAL ÜRETİM DEĞERİ

Tarımsal üretim değeri, DİE'nce yayımlanan ve ülkemizde yetişen ürünlerin ekiliş alanları, üretimleri, verimleri ile hayvan sayıları ve hayvansal ürün miktarına ilişkin verilerin derlendiği "Tarımsal Yapı ve Üretim" ile çiftçinin üretim il ve ilçe pazarlarında sattığı ürünlerin ilk el satış fiyatını (çiftlik avlusu fiyatları) saptamak amacıyla derlenen "Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar" adlı istatistiklerdeki verilerden hareket edilerek hayvansal ürünler üretim değeri ve kasaplık canlı hayvanlar üretim değeri olmak üzere 3 ana başlıkta incelenmektedir. Bitkisel üretim değeri; tarla bitkilerinde 39 ürün, meyvecilikte 32 ürün, sebzeçilikte de 32 ürün olmak üzere toplam 103 ürünü kap-

Çizelge 1 - Tarımsal Kredilerin Tarım Bölgeleri İtibariyle Dağılımı (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL)

Tarım Bölgeleri	1980		1981		1982		1983		1984		1985		1986		1987		1988		1989		1990	
	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)
Ortakuzey	71 631	36.77	113 252	33.31	57 543	16.27	110 851	21.67	60 325	11.42	89 971	9.39	137 709	7.77	271 527	9.84	369 905	8.22	755 928	10.27	901 527	7.03
Ege	35 974	18.47	58 998	17.35	76 524	21.63	101 370	19.82	92 770	17.56	178 776	18.67	325 152	18.34	504 131	18.28	802 819	17.85	1 169 359	15.88	2 095 058	16.34
Marmara	19 363	9.94	36 650	10.78	52 051	14.71	68 211	13.33	72 714	13.76	185 134	19.33	354 507	20.00	574 443	20.83	931 833	20.72	1 363 260	18.51	2 482 778	19.36
Akdeniz	32 423	16.65	52 429	15.42	62 566	17.69	68 349	13.36	103 899	19.67	202 805	21.18	402 620	22.71	578 300	20.97	1 055 552	23.47	1 676 419	22.76	3 239 853	25.27
Kuzeydoğu	2 971	1.52	4 680	1.37	7 838	2.21	11 906	2.33	19 073	3.61	33 709	3.52	54 721	3.09	92 449	3.35	100 982	2.24	186 796	2.54	256 674	2.00
Güneydoğu	1 940	1.00	3 328	0.98	6 715	1.90	10 459	2.04	16 958	3.21	29 303	3.06	55 714	3.14	99 744	3.62	114 375	2.54	221 987	3.01	226 669	1.77
Karadeniz	18 260	9.37	50 586	14.88	58 041	16.41	93 208	18.22	95 271	18.03	129 630	13.53	261 133	14.73	369 911	13.41	753 102	16.74	1 374 605	18.67	2 734 589	21.32
Ortadoğu	4 988	2.56	8 103	2.38	13 403	3.79	19 019	3.72	26 217	4.96	40 519	4.23	80 900	4.56	99 222	3.60	141 237	3.14	246 361	3.35	378 316	2.95
Orta Güney	7 240	3.72	12 006	3.53	19 039	5.38	28 197	5.51	41 112	7.78	67 864	7.09	100 435	5.66	168 310	6.10	228 331	5.08	369 368	5.01	507 669	3.96
Toplam	194 790	100.00	340 032	100.00	353 720	100.00	511 590	100.00	528 339	100.00	957 711	100.00	1 772 891	100.00	2 758 037	100.00	4 498 136	100.00	7 364 083	100.00	12 823 133	100.00
Artış Oranı (%)	100.0	-	174.5	-	181.6	-	262.6	-	271.2	-	491.6	-	910.1	-	1415.9	-	2309.2	-	3780.5	-	6583.0	-
	-	74.5	81.6	162.6	171.2	391.6	810.1	1315.9	2209.2	3680.5	6483.0											

Kaynak: Anonymous, Bankalarımız (1980-1990), Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara

Çizelge 2 : Tarımsal Kredilerin Tarım Bölgeleri İtibariyle Dağılımı (Sabit Fiyatlarla) (1963=100) (Milyon TL)

Tarım Bölgeleri	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer
Ortakuzey	2 808.4	3 246.5	1 415.0	2 083.9	769.8	792.5	897.4	1 238.1	989.2	1 233.2	965.6
Ege	1 410.4	1 691.4	1 881.7	1 905.6	1 183.8	1 574.7	2 118.9	2 298.6	2 146.9	1 907.6	2 244.0
Marmara	759.1	1 050.6	1 279.9	1 282.3	927.9	1 630.7	2 310.2	2 619.2	2 492.0	2 223.9	2 659.3
Akdeniz	1 271.2	1 502.9	1 538.5	1 284.9	1 325.8	1 786.4	2 623.8	2 636.8	2 822.8	2 734.8	3 470.1
Kuzeydoğu	116.5	134.1	192.7	223.8	243.4	296.9	356.6	421.5	270.0	304.7	274.9
Güneydoğu	76.1	95.4	165.1	196.6	216.4	258.1	363.1	454.8	305.9	362.1	242.8
Karadeniz	715.9	1 450.1	1 427.2	1 752.2	1 215.7	1 141.8	1 701.8	1 686.7	2 014.0	2 242.5	2 929.0
Ortadoğu	195.6	232.3	329.6	357.6	334.5	356.9	527.2	452.4	377.7	401.9	405.2
Ortagüney	283.8	344.2	468.2	530.1	524.6	597.8	654.5	767.4	610.6	602.6	543.7
Toplam	7 637.0	9 747.5	8 697.9	9 617.0	6 741.9	8 435.8	11 553.5	12 575.5	12 029.1	12 013.3	13 734.6
Artış Oranı (%)	100.0	127.6	113.8	125.9	88.3	110.4	151.3	164.6	157.5	157.3	179.8
	-	27.6	13.8	25.9	-11.7	10.4	51.3	64.6	57.5	57.3	79.8

Kaynak: Anonymous, Bankalarımız (1980-1990), Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, ANKARA

Çizelge - 3: T.C. Ziraat Bankası'nca Tarım Kesimine Açılan Kredi Miktarları (Milyon TL)

Kredi Nevi	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Tarımsal Kredi	69.136	111.273	165.767	215.332	376.042	752.939	1.024.627	1.697.500	2.390.000
Su Ürünleri Kredisi	1.987	3.409	5.940	7.771	11.066	18.783	6.861	9.800	15.000
Özel Tarımsal Krediler	51.891	76.828	117.886	227.715	337.386	520.961	157.519	505.116	400.477
Toplam Tarımsal Krediler(1)	123.014	191.510	289.593	450.818	724.494	1.292.683	1.189.007	2.257.416	2.805.477
T.K.K.'ne Kullandırılan Kr.	50.377	72.494	107.039	168.986	272.409	475.136	798.156	1.246.000	2.400.000
T.S.K.'ne Kullandırılan Kr.	172.449	225.251	89.990	404.069	786.144	1.158.191	2.077.072	3.100.000	8.900.000
Toplam Kooperatif Kredileri (2)	222.826	297.745	297.029	573.055	1.058.553	1.633.327	2.875.228	4.346.000	11.300.000
Tarımsal Nitelikli Kamu Kuruluşları Kredileri (3)	20.011	64.261	65.027	-	-	1.143.632	847.731	1.160.000	2.679.000
Toplam Kısa Vadeli Krediler(4)	365.811	553.516	651.649	1.023.873	1.783.047	4.069.642	4.911.966	7.763.416	16.784.477
Orta ve Uzun Vadeli Krediler (5)	-	-	-	-	-	-	835.317	1.111.584	539.918
Toplam Tarımsal Krediler (6)	365.811	553.516	651.649	1.023.873	1.783.047	4.069.642	5.747.283	8.875.000	17.324.395
Oran (1/6)	33,63	34,60	44,44	44,03	40,63	31,76	27,41	25,44	16,19
Oran (2/6)	60,90	53,79	45,58	55,97	59,37	40,13	50,03	48,97	65,23
Oran (3/6)	5,47	11,61	9,98	-	-	28,11	14,75	13,07	15,46
Oran (4/6)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	85,47	87,47	96,88
Oran (5/6)	-	-	-	-	-	-	14,53	12,53	3,12

Kaynak: E.Gündoğmuş, H.Tanrıvermiş ve O.Kılıç, "Türkiye Tarım İşletmelerinin Sermaye Yapısı, Kredi Kullanımı ve Kooperatif Kredilerinin Rolü ve Önemi", TTK, Kooperatifçilik Sayı: 99, Ocak - Şubat - Mart, 1993, Ankara, S. 15)

samaktadır. Kasaplık canlı hayvanlar üretim değeri ise büyükbaş hayvanlarda 4, küçükbaş hayvanlarda 6 ve kümes hayvanlarında 2 olmak üzere toplam 12 canlı hayvanı kapsamaktadır. Hayvansal ürünlerde ise toplam 8 ürün dikkate alınmıştır. Daha önce de değinildiği üzere tarımsal üretim değeri, tarım ürünleri üretim miktarının işletme avlusu fiyatlarıyla çarpılmasıyla meydana gelen kıymetlerin toplamını göstermektedir. Ancak burada dikkat edilecek husus, üretilen ürünlerin tamamının pazara arz edilmeyişidir. Dolayısıyla üründen ürüne değişmek üzere, belirli oranlardaki miktarlar, geçimlik (yemeklik, yemlik), yeniden üretimde bulunmak (tohumluk) ve benzeri ihtiyaçlar için ayrılmaktadır. Bu kısmın dışında kalan, pazarlanan miktardır. Bu oranlar genelde yıldan yıla fazla bir değişme göstermemektedir. Örneğin tarla bitkilerinden buğdayda pazarlama oranı % 63.89, şekerpancarında % 97.53, patateste % 69.57, meyvelerden elmada % 77.75, zeydinde % 78.01, sebzelerden domateste % 80.93, ıspanakta % 81.40, hayvansal ürünlerden sütte % 19.02, yumurtada % 34.07, balda % 53.04, kasaplık canlı hayvanlardan sığırdan % 28.18, koyunda % 31.34, kıl keçisinde % 34.83, tavuk ve hindide % 59.40 dolaylarındadır (Anonymous 1993).

Pazarlama oranları; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın taşra teşkilatı aracılığıyla derlenen verilerden hesaplanmıştır. Dolayısıyla tarımsal üretim değerinin hesaplanmasında her bir ildeki ilgili ürünün üretim miktarı pazarlama oranı ile çarpılıp, ürünün pazarlanan miktarı bulunmaktadır. Bu miktar da ilgili yörenin çiftçi eline geçen fiyatları ile çarpılıp, söz konusu ürünün üretim değeri bulunmaktadır.

Türkiye'de tarımsal üretim değerinin tarım bölgeleri itibariyle cari fiyatlarla gelişimi Çizelge 4'de gösterilmiştir. Çizelgeden de görüldüğü üzere yıllar itibariyle tarımsal üretim değeri devamlı artmaktadır. 1980 yılında yaklaşık 1 375.7 milyar TL. olan toplam tarımsal üretim değeri, 1990 yılında yaklaşık 61 kat artarak 83 865.2 milyar TL'ya ulaşmıştır. 1980 yılı tarımsal üretim değeri içinde % 17.57'lik payla Ege bölgesi birinci sırada yer almaktadır. Bu bölgeyi sırasıyla % 13.82 ile Ortakuzey, % 13.48 ile Akdeniz, % 11.98 ile Ortaküney, % 14.42 ile Karadeniz, % 10.40 ile Marmara izlemektedir. Toplam tarımsal üretim değeri içinde en düşük payı % 5.69 ile Kuzeydoğu bölgesi almaktadır. İncelenen dönemde bölgelerin toplam tarımsal üretim değeri içindeki payları genelde aynı oranlarda seyretmiştir. 1990 yılında ise yine Ege bölgesi (% 21.91) birinci sırada yer alırken, Akdeniz (% 13.97) ikinci, Marmara (% 12.11) üçüncü ve Ortakuzey (% 11.80) dördüncü sırada yer almaktadır. Kuzeydoğu bölgesi 1990 yılında da % 4.05'lik payla son sıradadır. İncelenen dönemde her bir bölgenin tarımsal üretim değeri içindeki paylarında, Ortakuzey, Kuzeydoğu, Güneydoğu, Karadeniz, Ortadoğu ve Ortaküney bölgelerinde oransal bir azalma buna karşılık Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde oransal bir artış olduğu görülmektedir.

Tarımsal üretim değerlerinin cari fiyatlarla ifade edilmesi, yıllar itibariyle daha doğru bir karşılaştırmaya imkan vermemektedir. Bu nedenle, karşılaştırma olanağının sağlanabilmesi amacıyla tarımsal üretim değerleri, toptan eşya fiyatları indeksindeki artışlara göre deflate edilmiş ve sabit kıymetlere dönüştürülmüştür (Çizelge 5). 1980 yılında 1963 yılı fiyatlarıyla 53.937.3 milyon TL. olan tarımsal üretim değeri, 1990'da 89.826.8 milyon TL.ya yükselmiştir. 1980-1990 döneminde sabit fiyatlarla yıllar iti-

Çizelge 4 - Tarım Bölgeleri itibarıyla Tarımsal Üretim Değerleri (Cari Fiyatlarla) (Milyon TL)

Tarım Bölgeleri	1980		1981		1982		1983		1984		1985		1986		1987		1988		1989		1990	
	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)
Ortakuzey	190 120.2	13.82	271 571.2	14.19	332 934.4	13.86	383 020.1	12.42	642 654.8	12.91	925 757.2	12.72	1 308 600.2	12.65	1 786 683.9	12.33	2 818 127.1	11.42	3 706 940.8	11.28	9 899 347.8	11.80
Ege	241 708.5	17.57	322 715.0	16.86	442 769.2	18.43	550 549.9	17.84	977 701.1	19.64	1 524 574.9	20.95	2 112 906.8	20.43	3 186 355.4	21.99	5 808 128.8	23.54	8 080 847.4	24.59	18 373 973.0	21.91
Marmara	143 117.6	10.40	187 922.3	9.82	236 272.8	9.83	308 333.0	9.99	482 544.4	9.70	757 631.9	10.41	1 073 056.5	10.37	1 469 476.3	10.14	2 529 070.5	10.25	4 192 427.4	12.75	10 157 409.0	12.11
Akdeniz	185 446.4	13.48	258 443.5	13.50	338 503.5	14.09	466 100.3	15.11	777 826.7	15.63	1 060 940.2	14.58	1 577 473.1	15.25	2 283 650.8	15.76	3 598 890.7	14.58	5 463 698.1	16.62	11 717 245.0	13.97
Kuzeydoğu	78 362.9	5.69	110 832.6	5.79	119 754.8	4.98	156 187.7	5.06	217 919.0	4.38	318 220.2	4.37	445 414.3	4.31	573 227.3	3.96	976 472.9	3.96	606 124.2	1.84	3 395 673.0	4.05
Güneydoğu	131 781.1	9.58	196 323.4	10.26	234 082.4	9.74	304 429.4	9.87	427 666.4	8.59	562 862.6	7.73	950 460.1	9.19	1 115 617.3	7.70	2 117 844.1	8.58	2 245 593.5	6.83	7 304 742.2	8.71
Karadeniz	143 294.8	10.42	202 497.0	10.58	237 551.4	9.89	331 523.6	10.75	488 452.5	9.82	699 150.2	9.61	969 754.7	9.38	1 415 081.8	9.76	2 407 398.5	9.75	3 153 532.6	5.60	8 605 220.8	10.26
Ortadoğu	97 127.6	7.06	131 727.1	6.88	169 072.6	7.04	213 400.3	6.92	336 018.8	6.75	494 734.7	6.80	706 002.6	6.83	989 222.8	6.82	1 589 330.6	6.44	1 969 698.6	5.99	5 288 855.8	6.31
Ortağüney	164 767.3	11.98	231 941.5	12.12	291 691.7	12.14	371 465.1	12.04	626 156.1	12.58	933 651.1	12.83	1 198 180.1	11.59	1 672 489.2	11.54	2 833 125.9	11.48	3 450 595.2	10.50	9 122 795.7	10.88
Toplam	1 375 726.4	100.00	1 913 973.6	100.00	2 402 632.8	100.00	3 085 009.4	100.00	4 976 939.8	100.00	7 277 523.0	100.00	10 341 848.4	100.00	14 491 804.8	100.00	24 678 389.1	100.00	32 869 457.8	100.00	83 865 262.3	100.00
Artış Oranı	100.0	-	139.1	-	174.6	-	224.2	-	361.7	-	528.9	-	751.7	-	1 053.3	-	1 793.8	-	2 389.2	-	6 086.0	-
(%)	-	-	39.1	-	74.6	-	124.2	-	261.7	-	428.9	-	651.7	-	953.3	-	1 693.3	-	2 289.2	-	5 996.0	-

Kaynak: Anonymous, Tarımsal Üretim Değeri (1980 - 1990), T.C. Ziraat Bankası Yayınları: 24-34, Ankara.

Çizelge - 5: Tarım Bölgeleri itibariyle Tarımsal Üretim Değerleri (Sabit Fiyatlarla) (1963=100) (Milyon TL.)

Tarım Bölgeleri	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer
Ortakuzey	7 454.0	7 785.0	8 186.8	7 200.2	8 200.7	8 154.4	8 527.9	8 146.6	7 536.4	6 047.3	10 603.8
Ege	9 476.5	9 251.1	10 887.7	10 349.4	12 476.1	13 428.9	13 769.3	14 528.5	15 532.4	13 182.6	19 680.1
Marmara	5 611.1	5 387.1	5 809.9	5 796.2	6 157.6	6 673.5	6 992.9	6 700.2	6 763.4	6 839.3	10 879.4
Akdeniz	7 270.7	7 408.6	8 323.8	8 761.9	9 925.6	9 345.1	10 280.0	10 412.5	9 624.4	8 913.2	12 550.2
Kuzeydoğu	3 072.3	3 177.2	2 944.7	2 936.1	2 780.8	2 803.8	2 902.7	2 613.7	2 611.3	988.8	3 637.1
Güneydoğu	5 166.7	5 627.9	5 756.1	5 722.8	5 457.3	4 957.9	6 193.9	5 086.8	5 663.7	3 663.3	7 824.0
Karadeniz	5 618.1	5 804.9	5 841.4	6 232.1	6 232.9	6 158.3	6 319.7	6 452.2	6 438.0	5 144.5	9 216.9
Ortadoğu	3 808.0	3 776.1	4 157.5	4 011.6	4 287.8	4 357.8	4 600.8	4 510.5	4 250.3	3 213.3	5 664.8
Ortağüney	6 459.9	6 648.9	7 172.7	6 982.9	7 990.1	8 223.9	7 808.3	7 625.9	7 576.5	5 629.1	9 771.3
Toplam	53 937.3	54 866.8	59 080.6	57 993.2	63 508.9	64 102.8	67 395.5	66 076.9	65 996.4	53 621.4	89 826.8
Artış Oranı (%)	100.0	101.7	109.5	107.5	117.7	118.8	124.9	122.5	122.3	99.4	166.5
	-	1.7	9.5	7.5	17.7	18.8	24.9	22.5	22.3	-0.6	66.5

Kaynak: Anonymous, Tarımsal Üretim Değeri (1980-1990), T.C. Ziraat Bankası Yayınları : 24-34, Ankara.

barıyla tarımsal üretim değeri ile dalgalanma göstermekle birlikte, 1980 yılına göre artış oranı % 66.5 dolaylarındadır. 1989 yılında ise % 0.6 oranında bir azalma sözkonusudur. Reel fiyatlarla tarımsal üretim değerinin bölgelerde artış söz konusu olup, en yüksek artış oranı % 107.6 ile Ege bölgesindedir. Bunu sırasıyla % 93.8 ile Marmara, % 72. ile Akdeniz, % 64 ile Karadeniz, % 51.4 ile Güneydoğu bölgeleri izlemektedir.

Üretim faaliyeti tipi bakımından tarımsal üretim değerinin dağılımı Çizelge 6'da verilmiştir. Çilgeden de görüldüğü gibi 1980 yılında toplam tarımsal üretim değerinin % 63.34'ü bitkisel, %36.66'sı hayvansal üretim değeridir. 1990 yılına değin hayvansal üretim değerinin tarımsal üretim değeri içindeki payı gittikçe azalma göstermiştir. 1990 yılı itibariyle bu oran % 28.5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde hayvansal üretim değerinin payı % 23.66 ile % 36.66 arasında değişmektedir. Oysa bu oran gelişmiş ve tarımsal yönden kalkınmasını tamamlamış ülkelerde % 60-70 düzeyindedir.

1980 yılında bitkisel üretim değerinin, tarımsal üretim değeri içindeki payı Akdeniz bölgesinde % 81.18 ile en yüksek değerde iken, bunu sırasıyla % 77.07 ile Marmara, %72.62 ile Ege ve % 65.51 ile Ortagüney bölgeleri izlemektedir. Diğer taraftan hayvansal üretim değerinin tarımsal üretim değeri içinde en yüksek pay aldığı bölgeler ise % 76.89 ile Kuzeydoğu ve % 57.52 ile Güneydoğu'dur. 1990 yılında ise Ege bölgesinde elde edilen tarımsal üretim değerinin % 83.1'i bitkisel üretim değeri olup, bu bölgemizi sırasıyla % 81.83 ile Akdeniz, % 75.46 ile Ortagüney ve % 71.7 ile Ortakuzey bölgeleri izlemektedir. 1990 yılında Kuzeydoğu bölgesinde elde edilen hayvansal üretim değerinin tarımsal üretim değerine oranı % 60.68 olup, 1980 yılına göre oransal bir azalma söz konusudur.

1980 yılında tarım bölgeleri itibariyle bitkisel üretim değerinin toplam tarımsal üretim değeri içindeki payı % 12.76 ile Ege bölgesinde en yüksek düzeydedir. Bunu sırasıyla % 10.94 ile Akdeniz, % 8.48 ile Ortakuzey, % 8.01 ile Marmara ve % 7.85 ile Ortagüney bölgeleri izlemektedir. Bu sıralama 1990 yılında Ege (% 18.21), Akdeniz (% 11.43), Marmara (% 8.64), Ortakuzey (% 8.46) ve Ortagüney (% 8.21) şeklindedir.

İncelenen dönemde Türkiye genelinde toplam bitkisel üretim değeri içinde hububatın payının % 14.55 ve meyvelerin payının % 14.41 oranında azaldığı, baklagiller endüstri bitkileri ve sebzelerin payının ise sırasıyla % 58.25, % 17.49 ve % 8.72 oranlarında arttığı saptanmıştır.

Tarımda çalışan nüfus başına düşen tarımsal üretim değeri (Sabit fiyatlarla) Çizelge.7'de gösterilmektedir. Bu çizelge düzenlenirken 1980 ve 1991 Genel Tarım Sayımı istatistiklerindeki tarımsal faaliyette çalışan 12 ve üzeri nüfus miktarı dikkate alınmıştır. 1980 yılında tarımda çalışan nüfus başına tarımsal üretim değeri 3.761.6 TL/kişi iken, 1990 yılında % 102 oranında artarak 7 609.9 TL/kişi'ye yükselmiştir. 1980 yılında tarımda çalışan nüfus başına düşen tarımsal üretim değeri 4 955.4 TL/kişi ile Akdeniz bölgesinde en yüksek olurken, bunu 4 460 TL/kişi ile Marmara 4557.7 TL/kişi ile Ortakuzey ve 4 029 TL/kişi ile Ortakuzey bölgeleri izlemektedir. 1990

Çizelge 6 - Tarım Bölgelerinde Üretim Faaliyeti Bakımından Tarımsal Üretim Değerinin Bölgeler İtibariyle Dağılımı (%)

Tarım Bölgeleri	1980				1984				1988				1990			
	Bitkisel		Hayvansal		Bitkisel		Hayvansal		Bitkisel		Hayvansal		Bitkisel		Hayvansal	
	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)	(%)	Toplam Tarımsal Üretim Değerine Oranı (%)
Ortakuzey	61.29	8.48	38.71	5.34	75.52	9.75	24.48	3.16	73.36	8.38	26.64	3.04	71.70	8.46	28.30	3.34
Ege	72.62	12.76	27.38	4.81	80.12	15.73	19.88	3.91	84.03	19.78	15.97	3.76	83.10	18.21	16.90	3.70
Marmara	77.07	8.01	22.93	2.39	78.70	7.64	21.30	2.06	80.61	8.26	19.39	1.99	71.32	8.64	28.68	3.47
Akdeniz	81.18	10.94	18.82	2.54	87.37	13.66	12.63	1.97	86.98	12.68	13.02	1.90	81.83	11.43	18.17	2.54
Kuzeydoğu	23.11	1.31	76.89	4.38	45.67	2.00	54.33	2.38	42.14	1.67	57.86	2.29	39.32	1.59	60.68	2.46
Güneydoğu	42.48	4.07	57.52	5.51	63.89	5.49	36.11	3.10	65.21	5.60	34.79	2.99	61.88	5.39	38.12	3.32
Karadeniz	61.21	6.38	38.79	4.04	72.70	7.14	27.30	2.68	73.57	7.17	26.43	2.58	56.48	5.79	43.52	4.47
Ortadoğu	50.14	3.54	49.86	3.52	63.18	4.26	36.82	2.49	62.86	4.05	37.14	2.39	59.95	3.78	40.05	2.53
Ortagüney	65.51	7.85	34.49	4.13	77.50	9.75	22.50	2.83	76.27	8.75	23.73	2.72	75.46	8.21	24.54	2.67
Toplam	63.34	63.34	36.66	36.66	75.42	75.42	24.58	24.58	76.34	76.34	23.66	23.66	71.50	71.50	28.50	28.50

Kaynak: Anonymous, Tarımsal üretim Değeri (1980-1990), T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara.

Çizelge 7 - Tarım Arazisinin Dekarına ve Tarımsal Nüfus Başına Üretim Değeri (Sabit Fiyatlarla)

Tarım Bölgeleri	Tarımda Çalışan Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri		Bölgeler İtibariyle Tarım Arazisi				Tarım Arazisinin Dekarına Düşen Tarımsal Üretim Değeri		Toplam Tarımsal Üretim Değeri İçindeki Oranı	
	1980	1990	1980		1990		1980	1990	1980	1990
	(TL/kişi)	(TL/kişi)	(da)	(%)	(da)	(%)	(TL/da)	(TL/da)	(%)	(%)
Ortakuzey	4 029.0	7 286.6	35 328 811	17.19	36 154 162	15.42	211.0	293.3	13.82	11.80
Ege	3 972.5	9 890.9	27 069 064	13.17	28 669 162	12.23	350.1	686.5	17.57	21.91
Marmara	4 460.0	11 797.4	17 369 909	8.45	17 230 828	7.35	323.0	631.4	10.40	12.11
Akdeniz	4 955.4	8 728.2	16 345 198	7.95	21 128 770	9.01	444.8	594.0	13.48	13.97
Kuzeydoğu	2 978.8	4 439.0	18 413 311	8.96	13 727 765	5.85	166.8	264.9	5.69	4.05
Güneydoğu	3 819.0	6 750.3	29 034 018	14.13	48 988 806	20.89	177.9	159.7	9.58	8.71
Karadeniz	2 181.8	4 523.4	19 365 293	9.42	18 008 048	7.68	290.1	511.8	10.42	10.26
Ortadoğu	3 802.1	5 653.1	12 519 412	6.09	18 183 147	7.75	304.2	311.5	7.06	6.31
Ortagüney	4 557.7	9 961.3	30 075 290	14.64	32 420 305	13.82	214.8	301.4	11.98	10.88
Toplam	3 761.6	7 609.9	205 520 306	100.00	234 510 993	100.00	262.4	383.0	100.00	100.00

Kaynak: Anonymous, Tarımsal Üretim Değeri (1980-1990), T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara
 Anonymous, 1980 Genel Tarım Sayımı, DİE Yayın No: 1028, 1981, Ankara
 Anonymous, 1991 Genel Tarım Sayımı, DİE Yayın No: 1691, 1994, Ankara

yılında ise Marmara (11 797.4 TL), Ortagüney (9 961.3 TL), Ege (9 890.9 TL), Akdeniz (8 728.2 TL) ve Ortakuzey (7 286.6 TL) şeklinde bir sıralama sözkonusudur.

Türkiye tarım arazisi dekarına düşen tarımsal üretim değeri, 1980 yılında 262.4 TL/da'dan 1990 yılında 383.0 TL/da'a yükselmiştir. Bölgeler itibarıyla tarım arazisinin dekarına düşen tarımsal üretim değeri 1980 yılında 444,8 TL/da ile Akdeniz bölgesinde en fazladır. Bunu Ege (350,1 TL), Marmara (323.0 TL), Ortadoğu (304.2 TL) bölgeleri izlemektedir. 1990 yılında ise 686.5 TL/da ile Ege bölgesi birinci sırada yer alırken, 631.4 TL/da ile Marmara bölgesi ikinci ve 594.0 TL/da ile Akdeniz bölgesi üçüncü sırada yer almaktadır. Tarım bölgeleri itibarıyla tarım arazisi genişliğine bakığımızda 1980-1990 döneminde Ortakuzey, Ege, Marmara, Kuzeydoğu, Güneydoğu bölgelerinin toplam tarım arazisi içindeki paylarının azaldığı görülmektedir. 1990 yılı itibarıyla toplam tarım alanı içinde % 20.89 ile en yüksek payı alan Güneydoğu bölgesinin toplam tarımsal üretim değeri içindeki payı ancak % 8.71 dolayındadır. Ege bölgesi, toplam tarım alanı içinde % 12.23'lük paya karşılık tarımsal üretim değeri içinde % 21.91 gibi yüksek bir değer almaktadır. Akdeniz bölgesinde bu oranlar sırasıyla % 9.01 % 13.97 iken, Ortakuzey'de % 15.42-% 11.80, Kuzeydoğu'da % 5.85-% 4.05, Ortadoğu'da % 7.75-% 6.31 şeklindedir.

İşletme başına düşen tarımsal üretim değeri ve tarımsal kredi miktarları Çizelge 8'de verilmiştir. Sabit fiyatlarla işletme başına tarımsal üretim değeri 1980 yılında 14 773.6 TL'dan 1990 yılında % 49.45 oranında artarak 22 079 TL'ya yükselmiştir. Tarım bölgeleri itibarıyla 32 926.7 TL. ile Marmara bölgesi en yüksek değere sahiptir. Bunu sırasıyla 26 427 TL ile Akdeniz, 24 590.7 TL ile Ege, 23 558.6 TL ile Ortagüney, 21 884.2 TL ile Ortakuzey bölgeleri takip etmektedir. 1980 yılına göre işletme başına tarımsal üretim değerindeki en yüksek artış oranları ise % 85.24 ile Marmara, % 79.18 ile Ege, % 50.62 ile Karadeniz bölgelerinde görülmektedir.

Sabit fiyatlarla tarımsal işletme başına düşen tarımsal kredi miktarları ise 1980 yılında 2 091.8 TL. iken, 1990 yılında % 61.39'luk bir artışla 3 375.9 TL. olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde işletme başına tarımsal kredi miktarları Ortakuzey bölgesi haricinde artış göstermektedir. İşletme başına enyüksek tarımsal kredi miktarı 8 048.4 TL ile Marmara bölgesinde olup, 1980 yılına göre % 234.7 oranında bir artış göstermiştir. Bunu sırasıyla Akdeniz, Karadeniz, Ege, Ortakuzey, Ortadoğu, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgeleri izlemektedir. Bitkisel üretim faaliyetinde talep edilen kredinin; ürünün en azından değişen masraflarını karşılaması istenir. Ancak 1980 yılında işletme başına düşen tarımsal kredi miktarı, işletme başına düşen tarımsal üretim değerine oranı % 14.16 iken, bu oran 1990'da % 15.29 olmuştur. Halbuki bu oranın en azından % 25-35 seviyesinde olması gerekir.

Buraya kadar yapılan karşılaştırmalardan da dikkat edileceği üzere entansif tarımın uygulandığı bölgelerde doğal olarak kredi talebi artmakta ve girdi kullanımı arttıkça da üretim değeri diğer şartlar sabit kalmak kaydıyla artmaktadır. Diğer taraftan bölgeler itibarıyla toprak verimliliği ve sulu tarım koşulları da üretim değerini oldukça etkilemektedir. Ayrıca entansif tarımın uygulandığı Ege, Marmara, Akdeniz gibi bölgelerde toprak verimliliği ve iklim şartlarının da etkisiyle ekonomik önemi yüksek ürünlerin yetiştirilebilmesi, üretim değerinin yüksek oluşuna katkıda bulunmaktadır.

Çizelge - 8: Tarım Bölgeleri İtibariyle İşletme Başına Düşen Tarımsal Üretim Değeri ve Tarımsal Kredi (Sabit Fiyatlarla)

Tarım Bölgeleri	Tarımsal Üretim Değeri			Tarımsal Kredi		1980 Yılına Göre Artış (%)
	1980	1990	1980 Yılına Göre Artış (%)	1980	1990	
	(TL)	(TL)		(TL)	(TL)	
Ortakuzey	15 822.1	21 884.2	38.31	5 961.2	1 993.0	-66.57
Ege	13 724.0	24 590.7	79.18	2 042.6	2 803.9	37.27
Marmara	17 775.3	32 926.7	85.24	2 404.7	8 048.4	234.70
Akdeniz	20 406.3	26 427.0	29.50	3 567.8	7 307.0	104.80
Kuzeydoğu	12 564.7	15 393.1	22.51	476.4	1 163.4	144.20
Güneydoğu	14 324.5	21 574.0	50.61	211.0	669.5	217.30
Karadeniz	9 504.8	14 316.5	50.62	1 211.2	4 549.6	275.60
Ortadoğu	14 832.8	17 657.8	19.05	761.9	1 263.1	65.80
Ortagüney	17 731.6	23 558.6	32.86	779.0	1 310.9	68.30
Toplam	14 773.6	22 079.0	49.45	2 091.8	3 375.9	61.39

Kaynak: Anonymous, *Tarımsal Üretim Değeri (1980-1990)*, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara.
 Anonymous, *1980 Genel Tarım Sayımı*, DİE Yayın No: 1028, 1981, Ankara
 Anonymous, *1991 Genel Tarım Sayımı*, DİE Yayın No: 1691, 1994, Ankara

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde 1980 - 1990 döneminde toplam tarımsal kredi miktarı cari fiyatlarla 65.8 kat, sabit fiyatlarla 1.79 kat artış göstermiştir. Toplam tarımsal kredi miktarı içinde en fazla payı sırasıyla Akdeniz, Karadeniz, Marmara, Ege ve Ortakuzey bölgeleri almaktadır. İncelenen dönemde Ortakuzey bölgesi hariç diğer bölgelerin tarımsal kredi miktarlarında sabit fiyatlarla bir artış görülmektedir. Aynı dönemde toplam tarımsal üretim değerinde cari fiyatlarla yaklaşık 61 kat ve sabit fiyatlarla 1.66 katlık bir artış söz konusu olup, 1990 yılında 83.8 trilyon TL.'ya yükselmiştir. Tarımsal üretim değeri içinde en fazla payı alan bölgeler ise sırasıyla Ege, Akdeniz, Marmara, Ortakuzey'dir.

İncelenen dönemde elde edilen tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretim değerinin payı artmakta, hayvansal üretim değerinin payı ise % 23.66 ile % 36.66 arasında değişmekte olup, bu oran gelişmiş ülkelere oranla oldukça düşüktür. Tarımsal üretim değerinin düşük olduğu bölgelerde genellikle hayvansal üretim yoğun olmakta ve en yüksek olduğu bölgelerde ise bitkisel üretim ağırlıklıdır.

Sabit fiyatlarla tarımda çalışan nüfus ile tarım arazisi dekarına düşen tarımsal üretim değeri, incelenen dönemde artış göstermiştir. 1990 yılı itibarıyla tarım arazisi dekarına 383.0 TL. tarımda çalışan nüfus başına ise 7 609.9 TL. tarımsal üretim değeri düşmektedir. Diğer taraftan tarım işletmesi başına düşen tarımsal kredi ve tarımsal üretim değeri ve tarımda çalışan nüfus başına düşen üretim değerinin tarım bölgeleri itibarıyla çok farklı olması, özellikle bu değerlerin en yüksek ve en düşük olduğu bölgeler arasında yaklaşık 2 kat farkın olması, bölgeler arasında gelir dağılımı dengesizliğini göstermektedir.

Tarımın doğaya bağımlılığının bir sonucu olarak gelişme seviyesi ve niteliği diğer sektörlere oranla farklı olmaktadır. Tarımsal üretim değeri, tarımsal kredinin artırılması ve bölgesel dağılımlarının iyileştirilebilmesi için tarımda toprak mülkiyetindeki dengesizliğin giderilmesi ve insan-toprak ilişkilerinin düzenlenmesi gerekmektedir.

Tarımsal kredilerin, tahsis, amaç ve yerlerine uygun olarak kullanılması, başka kullanım alanlarına sızmasının önlenmesi kredilerin amaca uygun olarak kullanılmasının sağlanmasında, tarım kredilerinin tamamının veya bir bölümünün aynı olarak verilmesi, etkin bir önlem olarak önerilebilir. Ayrıca verilen kredilerin etkin bir şekilde kontrolü, kredilerin verilmiş amaçlarına uygun olarak kullanılmasını sağladığı gibi, finansman kurumlarına, çiftçilere gerekli uyarılarda bulunmak, önlemler önermek imkanı da vermektedir.

Kredi kuruluşları, olumsuz ekonomik koşulların varlığı ve doğal afetler gibi hallerde kredinin geri ödeme planlarını yeniden düzenlenmelidirler. Tarımsal kredilerde tekdüze, katı kalıplara bağlı kalmaktan ziyade, gerek kredilerin verilmesinde gerekse kredinin alınışında sağlanacak esneklik, kredi ile güdülen amaçların daha etkin bir biçimde gerçekleştirilmesine imkân verdiği gibi, çiftçilerin zor durumda kalmadan borçlarını geri ödemelerin de kolaylaştıracaktır. Tarımsal kredilerde riski azaltabilecek bir diğer faktör de ülke çapında tarım sigortaları yaygınlaştırılarak, üreticinin tüm olası risklere karşı sigorta ettirilmesidir. Tarım sigortalarının yaygınlaştırılması, kredi kurumlarının üstlendikleri kredi riskini azaltan bir etmen olmaktadır.

Ülkemizde tarım işletmelerimizin eksik sermaye unsurlarının tamamlanabilmesinde kredi kullanımının artırılabilmesi için öncelikle bu alanda en

büyük finans kurumu olan T.C. Ziraat Bankası'nın taşınmaz mal ipoteğinde toprak değer baremlerinin ve üretim faaliyetleri itibarıyla belirlenen ikraz birimlerinin günün koşullarına göre ayarlanması gerekmektedir. Böylelikle çiftçinin yeterli miktarda kredi kullanımı mümkün olabilecektir. Bununla birlikte T.C. Ziraat Bankası'nın kaynak sıkıntısına düşme durumu söz konusu olabilir. Bu durumda da Banka, mevduat artırma yoluna gidebilir. Diğer taraftan toplam tarımsal krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin oranının artırılması gerekmektedir. Bir diğer husus, kredi faiz oranlarının yüksek oluşudur. Tarımda kârlılık oranları diğer sektörlerle nazaran oldukça düşüktür. Dolayısıyla tarımsal faaliyetin getirisinden yüksek bir faiz oranı, tarımın gelişmesini engellemektedir. Geçmiş yıllarda sıfır faizli hayvancılık kredisi veya politik amaçlarla kredi borçlarının affedilmesi gibi uygulamalar; hem finans kurumunu zor duruma düşürmekte hem de kredinin üretime yönelik etkin bir şekilde kullanımı söz konusu olmamaktadır. Bu tür uygulamaların yerine tarımsal kredilerde faiz oranının düşük seviyelerde tutulması, kredinin hem çok sayıda çiftçi ve hem de yerinde kullanımına imkan verecektir. Tarımsal kredilerde Ziraat Bankası'nın taşınmaz mal ipoteği yoluyla teminat istemek yerine, verilen kredilerin etkin bir şekilde kontrol etmesiyle, kredi kullanım sınırlılığı ortadan kaldırılabilir.

Ziraat Bankası kaynaklarıyla ortaklarına kredi açan Tarım Kredi Kooperatifleri, herne kadar büyük çapta örgütlenmiş olmakla birlikte bütün ortaklarının kredi ihtiyacını karşılayamamakta, kredi limitleri de oldukça düşüktür. Ancak Tarım Kredi Kooperatifleri'nin Ziraat Bankası'na bağımlı olmaktan kurtarılıp, mevduat kabul etmeleri sağlandığında hem daha ucuz maliyetli kredi temin edebilecekler, hem de ortaklarına yeterli miktarda kredi dağıtabileceklerdir. Dolayısıyla Tarım Kredi Kooperatifleri'nin en kısa zamanda finansal özgürlüklerini kazanmaları ve buna ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

7. KAYNAKLAR

- Açıl, A.F. ve Demirci, R. 1984. Tarım Ekonomisi Dersleri, AÜZF Yayın No.: Ders Kitabı, Ankara.
- Akgüç, Ö. 1991 Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi. 5. Basım, İstanbul.
- Anonymous, 1980-1990. Bankalarımız, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara.
- Anonymous, 1980-1990. Tarımsal Üretim Değeri, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara.
- Anonymous, 1981, 1980 Genel Tarım Sayımı, DİE Yayın No: 1028, Ankara.
- Anonymous, 1992. Zirai ve İktisadi Rapor 1990-1991, TZOB Yayın No: 168, Ankara
- Anonymous, 1993. Tarımsal Üretim Değeri 1989. DİE Yayın No: 1608, Ankara.
- Anonymous, 1994. 1991 Genel Tarım Sayımı, DİE Yayın No: 1691, Ankara.
- Bülbül vd. 1990. "Türkiye Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı", TZM 3. Teknik Kongresi, Ankara, s. 191-200.
- Çevikbaş, R. 1991. "Tarımsal Gelişme ve Ekonomik Kalkınmada Sermaye", MPM Verimlilik Dergisi, 1981/3, Ankara, s. 133-152.
- Gündoğmuş vd. 1993. "Türkiye Tarım İşletmelerinin Sermaye Yapısı, Kredi Kullanımı ve Kooperatif Kredilerinin Rolü ve Önemi", TTK, Kooperatifçilik, Sayı: 99, Ankara, s. 5-17.
- Karacan, A.R. 1991. Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi.
- Özçelik, A. 1988. "Tarım İşletmelerinin Yapısal Bozuklukları, Sermaye İhtiyacı ve Temin Kaynakları", TTK, Karınca Kooperatif Postası Sayı: 99, Ankara, s. 10-17.
- Talim, M. 1975. Türkiye'de 1963-1971 Döneminde Tarımsal Üretim Değeri ve Bölgesel Dağılımı Üzerine Bir Araştırma, E.Ü.Z.F. Yayın No: 277, İzmir.

TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA, GELİŞTİRME VE TEKNOLOJİ ÜRETİMİNİN GENEL DURUMU VE TEMEL SORUNLARI

Araş.Gör. Harun TANRIVERMİŞ()*

1. GİRİŞ

Ülkemizin ekonomik kalkınma düzeyi, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve teknik buluşlara yönelik bilgi birikimine bağlıdır. Kalkınma düzeyinin yükseltilebilmesi için elde edilen bilgilerin uygulanması gerekir. Bunun için de sanayinin, üniversiteler ve araştırma kurumlarında üretilen bilgi ve teknolojilerden yararlanarak yeni ürün veya üretim teknolojileri geliştirmesi gerekir (35).

Bütün ekonomilerde toplumun yaşam düzeyinin artırılması en önemli amaç haline gelmiştir. Bunun için de ekonomik gelişmenin sağlanması gerekir. Gelişmenin gerçek ölçüsü ise toplumun üretim güçlerinin gelişmişlik düzeyidir. Bir toplumun üretim gücü geri ise, bazı doğal avantajlarla ileri bir konuma ulaşsa bile, belirli bir süre sonra bu toplum, üretim gücü daha ileri derecede gelişmiş toplumların etkisi altına girebilir. Bütün dünyanın temel üretim gücü, teknolojidir (25).

Günümüzde teknoloji, ekonomik kalkınma ile eşdeğer olarak değerlendirilen sanayileşmeyi motive eden en önemli faktörlerden birisi durumundadır. Ancak teknoloji terimini çok yönlü ve kapsamlı olarak değerlendirmek gerekir. Bu kapsamda sanayi, hizmetler ve tarım teknolojilerinden söz edilebilir. Ülkelerin gücü ve saygınlığı, büyük ölçüde ülkenin teknolojik düzeyine bağlıdır. Bu nedenle bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bir teknoloji yarışı içindedir. Bu yarışın hızına bağlı olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknolojik gelişme farkı gittikçe artmaktadır.

Uluslararası piyasalarda ülkeler rekabet güçlerini koruyabilmeleri veya arttırabilmeleri için kaliteli ve düşük maliyetli mallar üretmek durumundadırlar. Bu da ülkelerin teknoloji üretim ve kullanım düzeyleri ile yakından ilgilidir. Çağdaş teknolojiler, henüz ekonomik ömürlerini bile tamamlamadan demode olabilmektedir.

Modern teknolojiler genellikle gelişmiş sanayi ülkelerince üretilmektedir. Bu ülkelerde araştırmacılara sağlanan olanaklar sayesinde bilimsel çalışmalar çok kısa bir süre içinde ve kapsamlı bir şekilde tamamlanabilmektedir. Araştırma sonuçları uygulamaya entegre edilmekte ve sonuçta bulgular teknoloji haline gelerek, doğrudan itici bir güç şeklinde ekonomiye katılabilmektedir. Yeni teknolojilerin üretilmesi ve bunların kullanımı, üretim kalıplarını değiştirmekte ve üretim sürecinde otomasyonu

(*) A.Ü.Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü/ANKARA

sağlayabilmektedir. Böylece üretim maliyetinin düşürülebilmesi ve kalitenin yükseltilebilmesi olanaklı olabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde teknoloji üretim faaliyetlerini finanse edecek fonlar yetersizdir. Bu ülkeler, kullanılmış teknolojileri sanayileşmiş ülkelere -aşırı bir borçlanmayı da göze alarak- transfer etmeyi tercih etmektedir. Türkiye'de teknolojik gelişmeye daha fazla kaynak ayrılabilmesi ve geliştirilen teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılabilmesi için öncelikle -diğer önlemlerin yanında- nüfus artış hızının da yavaşlatılması gereklidir. 1990 yılı verilerine göre yıllık % 2.2 olan nüfus artış hızının 2000'li yıllarda en azından % 1'er seviyesine çekilmesi gerekir.

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme ve sosyal nitelikli yatırımlar nedeniyle oluşturulan fonların büyük bir kısmının tüketim, ara ve yatırım mallarına ayrılması zorunluluğu vardır (37). Diğer yandan bu ülkelerde kaliteli işgücü ve sermayenin yetersizliği, düşük tasarruf ve yatırım düzeyi önemli bir kısır döngü yaratmaktadır.

Uluslararası ekonomide dengelerin değişmeye başladığı 1960 yılından sonra, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sanayileşme ve ileri teknoloji kullanımına yönelik politikalar izlenmiştir. Teknolojik gerilik ve kaynak yetersizliği nedeniyle bu ülkeler, yabancı sermayenin teknoloji üretimi, en uygun teknolojinin seçimi ve teknoloji kullanımının yaygınlaştırılabilmesi gibi avantajlarından sanayileşmede en geniş şekilde yararlanabilmeyi amaç edinmişlerdir (37).

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde üretim ölçeğinin ve ürün kalitesinin bir çok alanda düşük olması, daha çok teknik bilgi ve sermayenin yetersizliğinden kaynaklanan bir sorundur. 21. yüzyılda Türkiye nüfusunun yaklaşık 70 milyon, kişi başına milli gelirin ortalama 3000 \$ ve elektrik enerjisi tüketiminin ise yılda 2000 KW/h olacağı tahmin edilmektedir (5). Dolayısıyla ülke nüfusunun temel gıda maddeleri talebinin yeterince karşılanamaması nedeniyle, bu maddelerin ithalatı artacaktır (32).

Ödemeler dengesi açıklarının kapatılabilmesi için de ihracatın artırılması gerekecektir. Gerek ihracatın artırılabilmesi, gerekse ithalatın daraltılabilmesi için teknoloji kullanım düzeyinin yükseltilmesi gereklidir. Ancak az gelişmişlik faktörü teknoloji kullanım olanakları sınırlandığı gibi, mevcut teknoloji olanaklarının da rasyonel kullanımını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu koşullarda üretilen ürünlerin dünya kalite standartları ve tüketicilerin istek ve eğilimleri ile çoğunlukla uyumlu olamayacağından rekabet gücünün zayıf olması doğaldır.

Türkiye'de tarımın ulusal ekonomideki payının giderek oransal olarak gerilemesi ve hızlı endüstrileşme sürecine girilmesine paralel olarak teknoloji kullanım düzeyinin de artırılması zorunlu olmaktadır. Türkiye, gelişmekte olan bir ülkedir. Ülkenin kalkınabilmesi için sanayileşmesi ve bunun için de ileri teknolojiyi kullanabilmesi ve bunun maliyetlerine katlanması gerekir. Eğer kullanılan teknoloji ülke içinde üretilmeyip çeşitli yöntemler ile transfer edilecek ise teknolojik bağımlılık sorunu ortaya çıkabilir. Günümüzde dünyada yaşanan küreselleşme eğilimleri çerçevesinde tek-

nolojik bağımlılığın fazlaca önemli olmadığı düşünülebilir. Ancak küreselleşmeden gelişmekte olan ülkelerden çok gelişmiş ülkelerin faydalanabildiği de bir gerçektir.

Bir ülkede ar-ge ve teknoloji üretiminin sorunlarını düşünmek ve çözüm yolları araştırmak, ülkenin geleceği ile yakından ilgilidir. Bilim adamları ve dolayısıyla bilim üretim merkezleri ulusların en üst seviyede düşünen beyinleridir. Ülkemizde bilim ve teknoloji üretiminin odak noktaları olan üniversitelerin amacı 2547 sayılı YÖK Yasası'nda "bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan yüksek öğretim kurumları" olarak belirtilmiştir.

Toplumsal sorunların çözümüne yönelik önerilerin bilime ve bilgiye dayandırılması gerekir. Dolayısıyla bilimsel çalışmaların en önemli amaçları insanlığın sorunlarına yönelik çözümler geliştirmek, toplumsal yaşamı kolaylaştırmak ve dünyayı yaşanır bir hale getirmek olarak sıralanabilir.

Türkiye'de tartışılması gereken en önemli sorunlardan birisi "Uzun dönemde teknolojiyi nasıl transfer ederiz?" değil, teknolojiyi nasıl üretebiliriz?", bilgi çağını nasıl yakalayabiliriz?" ve "evrensel bilgi birikimine nasıl daha fazla katkı sağlayabiliriz?" olmalıdır. İyi yetiştirilmiş beyin gücüne sahip olmayan, üniversitelerinde uygulamaya yönelik yeni teknolojileri üretecek ar-ge olanaklarına sahip olmayan bir toplumun ne demokrasi ve barış ne de ekonominin çeşitli sektörlerinde -uzun dönemde- başarılı olması oldukça güçtür.

2. ARAŞTIRMA - GELİŞTİRME VE TEKNOLOJİ ÜRETİMİ

Ar-ge ve teknoloji üretimine yönelik çalışmaların esas amacı, insanların yaşam düzeylerini yükseltmektir. Dolayısıyla bu tür faaliyetler insanların daha mutlu yaşatılmasına yöneliktir. İnsanların mutlu bir şekilde yaşatılabilmesi için teknoloji kullanımı bir araç olmaktadır. Nitekim gelişmiş ülkelerin 20. yüzyılın yarısından itibaren 21. yüzyılda ne yapacaklarını planladıkları ve bu amaca yönelik olarak çalışmalarını yönlendirdikleri görülmektedir.

2.1. Kuramsal Temeller

Teknoloji, teknik, araştırma ve geliştirme gibi sözcükler bir çok kimselerce yanlış anlaşılmakta veya tanımlanmaktadır.

Teknoloji, her türlü üretim bilgisi, araç ve gereçlerin insan faktörü ile birleştirilerek mal ve hizmetlerin üretilmesi olarak tanımlanabilir (5). Esas olarak teknoloji dinamik bir güçtür ve bundan dolayı da statik ve durağan faktörlerden farklı olarak değerlendirilmelidir (29). Teknoloji, geliştirilen tekniklerin uygulanması ile ilgili bir terimdir. Dolayısıyla teknolojiyi teknikler bilimini, mal ve hizmetlerin üretiminde gerekli bilgi, beceri ve deneyimlerin bütünü olarak tanımlamak da olanaklıdır (1). Üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek için bir dizi teknikleri birlikte kullanmak gerekebilir. İşte belirli bir amaca yöneltilmiş teknikler dizisini, işin ilk aşamasından son aşamasına kadar toplu olarak gösteren yöntemler teknoloji olarak bilinir (19).

Teknolojik gelişmelerin amacı, teknolojik ilerleme, mevcut bilgilerin geliştirilmesi ve insanların bu bilgileri etkin bir şekilde kullanabilmeleridir. İnsan faktörünün sosyal değerlerindeki değişimler ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi, bilgi birikiminde ilerlemenin bir göstergesidir. Bu durum toplumsal yapıda değişim ve gelişmenin de bir etkenidir. O halde teknolojik gelişmenin esas dayanağında veya odak noktasında diğer faktörlerin yanında özellikle insana yatırım yapılması gerekir. İnsana yatırım yapılması ise daha iyi eğitim, yaşam, sağlık ve çalışma koşullarının sağlanması ile yakından ilgilidir.

Teknoloji, çoğu kez sadece bilgiler kümesi, ar-ge sonuçları, bilgilerin üretime yönlendirilmesi şeklinde eksik veya yetersiz olarak da algılanabilmektedir. Halbuki bu tür sonuçlar, insan unsuru ile birleştirildikçe veya değerlendirildikçe bir anlam taşımaktadır.

Günümüzde teknolojik gelişme seviyesi, ülkelerin gelişmişlik ölçütlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü ekonominin büyümesi, gelişmesi ve üretim teknolojisinin modernleşmesi, teknolojik gelişmelerin bir sonucudur. Bu bakımdan bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, o ülkede yeni tekniklerin uygulanabilirliği ve tekniklerin geliştirilebilirliği ile bir ölçüde de olsa eşdeğer olarak değerlendirilebilir.

Teknoloji iki önemli elemandan oluşur. Bunlar; makina ve aletler gibi maddesel boyut ve insanın yaratıcı zekası ve becerileri olarak ifade edilen zihinsel boyuttur (29).

Teknoloji geniş kapsamlı bir terimdir. Teknoloji ile anlatılmak istenilenleri; sermaye ve olanakların varlığı, kaliteli işgücünün varlığı, mevcut teknolojinin yoğunluğu ve beyin gücü veya bilgi birikiminin varlığı olarak sıralanabilir (29).

Genel olarak teknolojinin emek, teknik bilgi, yönetim becerisi ve sermaye birikimi gibi değerlerden oluştuğu bilinmektedir (19). İnsanlar ilkçağlardan itibaren giyinme, barınma, ulaşım ve üretim için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Böylece insanoglu kendi kültürünü de yaratarak zamanla belirli bir teknoloji seviyesine ulaşmıştır. Dolayısıyla bir toplumun maddi kültürü ile teknoloji düzeyi arasında sıkı bir ilişki vardır. Kısaca teknoloji, maddi kültürün bir alt bölümü olarak da değerlendirilebilir. Bu bakımdan teknolojinin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları vardır. Gelişmiş ülkeler bilgi birikimi ve teknolojik ilerlemede öncelikle kendine yeterliliğe ulaşmak ve daha sonra da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu birikimi çeşitli şekillerde pazarlamaktadır.

Tekniğin bugün ulaştığı seviye; yıllarca elde edilen bilgiler ve bunlara yeni bilgilerin eklenmesiyle sağlanmıştır. Elde edilen yeni ve daha önceki bilgilerin insanlık hizmetinde kullanılması teknik olarak tanımlanabilir (12). Dolayısıyla teknik, biriktirilen bilgilerin insanların çeşitli gereksinimlerinin karşılanması amacı ile kullanılmasıdır.

Tesadüfi ve sistematik yöntemler ile doğada bilinmeyen olayların çözümlenmesi veya daha iyi anlaşılabilmesi için elde edilen bilgiler, bilimi oluşturur. Bilim, sürekli olarak yeni bilgilerle geliştirilir ve yaşanan çağın bilgi düzeyini yansıtır (19).

Bu tanımlamalardan anlaşılacağı gibi, teknoloji, teknik ve bilim sözcükleri birbirilerinden farklı anlamlıdır. Örneğin, yazılım programları ve bilgisayar teknolojisinin gelişimi, özellikleri ve doğası bilimin konusudur. Geliştirilen bilgi işleme tekniklerinin çeşitli olaylara uygulanması ise enformasyon teknolojisi kapsamına girer. Kullanılan her araç (örneğin yazılım programları gibi) ise birer tekniktir.

Teknik ve teknoloji üretimi temelde ar-ge çalışmalarına dayanmaktadır. Araştırma, bilinmeyen veya yeterince bilinmeyen bulmaya yönelik olan çalışmalardır. Bunlar temel, uygulamalı ve geliştirme araştırmaları olabilirler. Temel araştırmalar daha çok bilimsel gelişmeye katkı amacıyla yapılır. Geliştirme ve uygulamalı araştırmalar ise elde edilen bilgilerin uygulamaya yönelik bir değer kazandırılması amacıyla yapılır (21). Dolayısıyla geliştirme araştırmaları özel bir bulgu üzerinde ilerlemeye yöneliktir. Ar-ge çalışmalarının kesintisiz olarak devamlılığı, teknoloji üretiminde başarı olanaklarını arttırabilmek için gereklidir.

Teknolojinin, uygunluk ve ileri olması iki önemli özelliktir. Bir üretim sürecinde en az girdi kullanarak en yüksek kalite ve miktarda mal ve hizmet üreten teknoloji ileri veya modern teknoloji olarak ifade edilebilir.

Bir ülkenin doğal kaynaklarından en yüksek düzeyde yararlanmayı ve yetersiz veya çok az bulunan kaynakların tüketimini ise en düşük düzeye indirmeyi amaçlayan, ekonomik ve sosyal ortama uygun ve bir sorunu çözerken başka bir sorun yaratmayan teknikler dizisi ise uygun teknolojidir. Dolayısıyla ekonomik gelişmenin sürekli ve dengeli olabilmesi için teknoloji seçiminde ülkenin doğal, ekonomik ve sosyal koşullarının dikkate alınması gerekir. Teknolojinin ülkenin doğal kaynakları ve enerji potansiyeli bakımından sorun yaratmaması, toplumun gereksinimlerini karşılaması, toplumun çalışma koşulları ve sosyal dengelerine uygun olması gerekir (19). Bu çalışmada ileri veya modern teknoloji terimleri ile uygun teknoloji eşdeğer olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte, ileri teknoloji ve uygun teknoloji şeklindeki tanımlamalar görelidir. Bir teknoloji ancak belirli bir zaman süresince ileri veya uygun olabilir. Zamanla yürütülen ar-ge çalışmaları sonucu yeni teknikler elde edilir. Böylece daha önceki teknoloji demode veya uygun olmayan teknoloji olarak değerlendirilebilir.

2.2. Araştırma Geliştirme ve Teknoloji Üretiminin Ekonomik Yönü

Teknolojik gelişme, yeni mal ve hizmetlerin üretimi ve mevcut mal ve hizmetlerin faydalılıklarını arttırmak amacıyla yöneliktir. Bir üretim sürecine uygulanan teknikler topluluğu olan teknoloji, fertlerin davranışları ve toplumsal değerlerini önemli ölçüde etkileyebilir. Klasik teknolojiler, ülkelerin buldukları coğrafi koşullar ve doğal kaynak potansiyeline göre oluştuğu için, diğer ülkelere uygun olmayabilir.

Ar-ge çalışmalarının amacı, teknolojik gelişmeyi hızlandırmaktır. Teknolojik gelişmenin amacı ise ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Dolayısıyla teknolojik gelişme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim vardır ve bu ilişkinin süreklilik özelliği vardır.

UNIDO tahminlerine göre, gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel üretimlerinin yaklaşık % 65'lik kısmı teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir (12). Yani üretim ve tüketim alışkanlıklarında belirli ölçülerde değişim olabilmektedir.

Dünyada J.Watt'ın (1775) buhar makinasının patentini almasıyla başlayan bilimsel teknolojik devrim, bugüne değin "enformasyon ekonomisiyle" büyük değişimler göstererek ulaşmıştır.

Teknolojik gelişmeler sanayileşmeyi çok farklı bir boyuta getirmiştir. Günümüzde teknolojik gelişme uluslararası işbirliğine dinamik bir özellik kazandırmış ve teknolojik yönden yeterince gelişmemiş ülkelerin uluslararası ekonominin dinamizmine uyum sağlamaları ve işbirliği yapmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Dünyanın sanayi devrimi bugün yerini iletişim devrimine ve sanayi toplumu ise yerini bilgi toplumuna bırakmaktadır (37).

Makro ve mikro ekonomik yönden, ar-ge harcamaları için ayrılan fonların miktarı, teknolojik ilerlemeyi önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Diğer ülkelerden transfer edilen teknolojiler, kalkınma ve araştırma bilgisi arasındaki karşılıklı etkileşimi teşvik edeceğinden, kalkınma için yeni girdilere gereksinim olabilecektir (37). Diğer bir ifadeyle, teknolojik alt yapı yeterli olursa, modern üretim olanaklarına ulaşılabilmesi kolaylaşabilir. Transfer edilen teknolojiler, üretim ve ürün dağılımına yeni boyutlar kazandırır. Bunun için var olması gereken koşullar ise (26);

a- Temel teknolojiyi bilmek ve onu yorumlayabilme gücünün bulunması,

b- Teknolojik olanakları, insan ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekle dönüştürmek için gerekli bilgi işleme ve değerlendirme tekniklerinin bulunması ve

c- Modern teknolojik gelişmeleri izleyebilmek için uygulamalı ve geliştirme amaçlı araştırmaların yapılmasıdır.

Yukarıdaki süreçlere canlılık kazandırabilmek için araştırma kurumları, üniversiteler ve diğer kuruluşlara yeterli miktarda kaynağın ayrılması gerekir. Ayrıca bu kurumlar yeterli sayıda yetişmiş uzman ve teknik altyapı bakımından iyileştirilmeli ve araştırma ve araştırıcı teşvik edilmelidir. Böylece teknoloji üretimi için gerekli ortam oluşturulabilecek ve teknoloji üretim ve kullanma süreci başlatılmış olacaktır.

Bireysel işletmeler ve ülke ekonomisi yönünden gerekli olan teknolojiler, yüksek miktarda ar-ge harcamalarını gerektirir. Genellikle teknoloji üretimi için uzun bir zaman, fazla miktarda parasal kaynak, bilgili ve yaratıcılık gücü yüksek teknik eleman ve uygun bir çalışma ortamının oluşturulması gerekir. Bu işlemler hem bireysel işletme, hem de ulusal ekonomi yönünden önemli miktarda parasal harcamanın yapılmasını gerektirir.

Dünyanın büyük sanayi ve ticaret işletmeleri ar-ge için önemli miktarda fon ayırmaktadırlar. Çünkü ar-ge ve teknoloji üretimi geleceğe yönelik çalışmalardır. Geleceğin bugünden farklı olması, teknolojik gelişmeler ve bunların kullanımının yaygınlaştırılmasının doğal bir sonucudur. İşletmelerin kısa veya uzun dönemde gelecekteki olaylara uyum sağlayabilmeleri, önceden belirli bir işletmecilik planı

hazırlamaları, bunu benimsemeleri ve uygulamalarıyla olanaklıdır. Üretim yönetimindeki değişikliklerin temelinde teknolojik gelişmeler bulunduğu dikkat edilirse işletmelerde ar-ge çalışmalarının taşıdığı önem açıkça ortaya çıkar (3).

Araştırma ve teknoloji üretimine yönelik çalışmalar çok sayıda risk ve belirsizlikleri de kapsar. Belirli bir araştırma için ayrılan mali kaynaklar, insan gücü ve zamanın sonuçta ekonomik değeri olan bir buluş ve yeniliği üretip üretemeyeceğini kesin olarak araştırmaya başlamadan önce bilmek olanaksızdır. Böyle bir çalışmanın başarılı olabilmesi için araştırma yöneticilerinin planlama, örgütlenme, yönetim ve denetim fonksiyonlarını başarılı olarak uygulamaları gerekir. Ayrıca işletme içinde yaratıcılık, bilgi akışı, iletişim, karar verme, yönetim ve düzenli bir çalışma ortamının sağlanması vb. faktörler de araştırmannın etkinliğini artırabilir (3).

Teknolojinin üretimi ve kullanımında gelişmiş ülkelerin firmaları ve özellikle çok uluslu şirketler monopol durumundadır. Bu kuruluşların teknoloji, teknik-yönetimsel bilgi ve modern yöntemlere sahip olmaları, söz konusu firmalara gelir yaratıcı bir üstünlük sağlamaktadır. Yabancı sermayeli kuruluşlar geliştirmekte olan ülkelere, kamu ve özel kesimlerin başaramayacağı nitelikteki teknolojileri transfer ve kullanım olanakları sağlayabilmektedir.

Teknoloji üretimi işletme, endüstri ve ülkesel düzeyde verimliliği yükseltir. Sonuçta toplumda yaşam standardı yükselebilmektedir. Genel olarak modern teknoloji kullanımının sağlayacağı avantajlar şöyle sıralanabilir (12);

- a. Ekonominin çeşitli kesimlerinde verimliliği yükseltir,
- b. İşgücü kullanımı ve zamandan tasarruf sağlar,
- c. Yeni iş olanaklarının yaratılmasına katkıda bulunur,
- d. Doğal dengenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi olanaklarını arttırır,
- e. Yüksek kaliteli ve düşük maliyetli mal ve hizmetlerin üretimine olanak verir ve
- f. İletişimi hızlandırır.

Gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla teknolojik gelişmenin büyük ölçüde istihdamı etkileyip etkileyemeyeceği üzerinde yoğun tartışmalar yapılabilmektedir. Teknolojinin sadece varlıklara yönelik olması ve düşük yaşam standartlarına sahip olanları olumsuz etkilemesi şeklindeki beklentilerin doğruluğu tartışılmaktadır (29). Çünkü teknoloji toplumun çeşitli kesimleri, meslekler, bilgi ve beceri arasındaki ilişkileri güncelleştirmekte ve geliştirmektedir. Ancak teknolojik gelişmeler, bazı iş kollarında işgücü tasarrufuna olanak verir iken, yeni istihdam alanlarının açılmasına da yol açtığına özellikle dikkat edilmelidir. Gelişmekte olan ülkeler yönünden teknoloji üretimi ve kullanımının en önemli sakıncası; istihdamdan çok uluslararası rekabet piyasası yönünden olmaktadır. Teknoloji genellikle gelişmiş ülkelerde üretilip kullanıldığı için, geliştirmekte olan ülkelerin rekabet gücü zayıflamaktadır. Dolayısıyla teknoloji kullanımının rekabeti engelleyici etkisinden söz edilebilir. Ancak geliştirmekte olan ülkeler transfer ettikleri teknolojileri ülke koşullarına uyarlar ve geliştirirler ise, rekabet güçlerini bir ölçüde de olsa arttırabilirler.

Geç endüstrileşmenin teknoloji transferi ile başlaması doğaldır. Teknoloji transferini iyi planlayıp uygulayan ülkeler, bu ilk aşamada hızlı bir kalkınma sürecine girebilir. Ancak teknoloji transferi ile kalkınma çok uzun süre devam edemez. Ülke, endüstrileşmede belirli bir düzeye ulaştıktan sonra, teknoloji üretimine geçmelidir. Bu yapılamadığından, endüstriyel gelişme uzun süreli olamayacak ve teknolojik fark azaltılmayacaktır. Teknoloji üretmeyen ülkeler, dış pazarlarda etkin rekabet edemediği gibi, iç pazarlarını da yavaş yavaş teknoloji üreten ülkelere bırakmak durumunda olabilir. Bu durum sanayicilerce kabul edilmektedir (16).

2.3. Teknoloji Üretimi ve Transfer Yöntemleri

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreci içinde karşılaştıkları en önemli sorun, teknoloji seviyesi ve bilgi birikiminin yetersiz olmasıdır. Bu ülkelerde ekonomik gelişme ve özellikle teknoloji üretim ve kullanımının yaygınlaştırılması gereklidir.

Bir ülkenin teknoloji üretme olanaklarını geliştirmesi ve teknoloji üretiminde ilerleme sağlaması, ekonomik yönden refahın artmasına yol açmaktadır. Ekonomik refahın artırılmasına bilimsel ve teknik altyapının oluşması ve teknoloji üretimindeki gelişmeler de etki edebilmektedir (19).

Hızlı büyüme için ar-ge çalışmaları gerekir, fakat yeterli koşul değildir. Çünkü ar-ge çalışmalarına yapılan yatırımlardan belli bir süre geçtikten sonra ancak gelir elde edilebilmektedir.

Teknoloji üretimi, teknoloji transferinden çok farklı, karmaşık, güçlü bir altyapı ve planlama isteyen bir süreçtir. Teknoloji üretiminin en önemli altyapısı; yetişmiş insan gücü ve temel araştırmalardır. Teknoloji üretimi, bir düşünce veya kavramın yenilik halkasından geçerek bir ürün veya işlem haline dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. Teknoloji üretimini gerçekleştirebilmek için 3 koşulun sağlanması gerekir (19).

1- İnsanların temel gereksinimlerini teknoloji üreten kuruluşlara ileten mekanizmaların oluşturulması,

2- Yeniliklerin bazı yeni tercih ve normlarca etkilenmesi ve

3- Gerekli teknolojik yeterliliğin bulunması,

Bu kapsamda teknolojinin yaratılması olayı Şekil 1'de açık olarak görülebilmektedir (19).

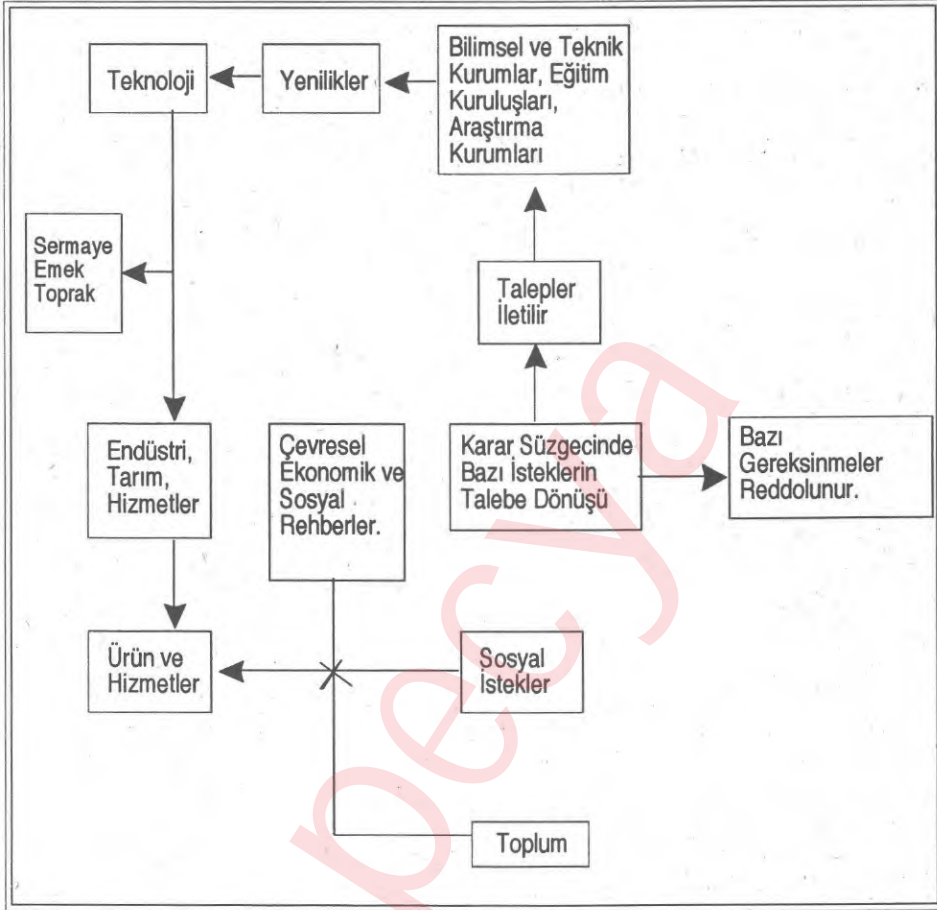
Toplumdan gelen sosyal istekler karar mekanizmalarından geçerek talebe dönüşür ve üretim konusu olur. Bazı gereksinimler de red olunmaktadır. Çünkü pazar ekonomisi koşullarında sadece alım gücü ile desteklenen istekler ekonomik anlamda talep olabilir.

Çevresel ekonomik ve sosyal kısıtlamaların etkisi altında yenilik olarak ortaya çıkan teknoloji; sermaye, emek ve toprak gibi üretim faktörleriyle beraber girdi olarak kullanılır. Bir teknolojinin kabul edilmesi ve yayılabilmesi için, teknik etkinliğin yanında toplumun sosyal ve ekonomik değerleriyle de uyum içinde olması gerekir. Yaratılan mal ve hizmetler yeni sosyal istekler ortaya çıkarır, yeni sosyal istekler ise yeni mal ve hizmetlerin yaratılmasına olanak verir (19).

Teknoloji üretim sürecinin aşamaları sırasıyla; ar-ge amacının saptanması, ar-ge'nin yürütülmesi, pilot işletme denemesi, büyük ölçekli üretim denemesi, tüketici

gereksinim ve talebinin belirlenmesi, mühendislik açısından üretim kararının verilmesi, fabrika üretiminin gerçekleştirilmesi ve yeni mal veya hizmet üretim faaliyetine geçilmesidir (19).

Şekil 1. Teknolojinin Yaratılması Olayı (19)

Teknoloji düzeyini yükseltebilmenin iki önemli yolu bulunmaktadır. Bunlar (33):

a. Yatay yöntem: Teknolojiyi dış ülkelerden satın almak, yani teknolojiyi çeşitli sistemlerle transfer etmek ve

b. Dikey (düşey) yöntem: Teknolojiyi ülke içinde geliştirmek veya üretmektir.

Gelişmekte olan ekonomilerin kısa dönemde dikey yöntemi uygulamaları hemen hemen olanaksızdır. Çünkü ekonominin ihtiyacı olan ara ve yatırım malları ile teknolojinin üretimi ve modern yönetim bilgisi kısa bir sürede genellikle oluşturulamamaktadır. Bu açığı sanayileşmiş ülkelerden teknoloji transferi ile ka-

patmak fikri ise kısa dönemde daha avantajlı bir tercih olabilir. Sanayileşmede sonradan gelenin avantajı olarak adlandırabileceğimiz bu durum da, gelişmekte olan ülkeler, fazla zaman ve kaynak isteyen teknoloji üretim masraflarını yapmadan ileri teknolojiyi kullanabilmektedir. Bu amaçlarla gelişmekte olan ülkelerde kullanılacak teknoloji transfer yöntemleri şöyle sıralanabilir (30).

- a. Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki ve artırılması,
- b. Makina ve malzeme temini,
- c. Teknik işbirliği ve yardım programları,
- d. Lisans anlaşmaları (patent, know-how, ticari markaların satın alınması vb.)
- e. Bilimsel çalışmalar, yayın, teşhir araç ve yöntemleri,
- f. Taklit, kopya, sanayi casusluğu,
- g. Ülkelerarası seyahat, göç, öğrenci ve uzman değişimi gibidir.

Modern teknolojilerin transferi, belirli bir ortamda kullanılan herhangi bir tekniğin bir başka ortamda uygulamaya konulması kadar basit bir olay değildir. Teknoloji transferi, teknolojinin bir ortamdan diğerine yayılması, uyarlanması ve ortam tarafından özümlemesi ile olanaklıdır. Alıcı ortam tarafından özümlenen teknoloji, hem ortamın koşullarını değiştirebilmekte, hem de kendi yapısında bazı değişikliklere uğramaktadır (19). Sonuçta transfer edilen teknoloji, gelişmekte olan ülkelerin koşullarında geçerli veya uygulanabilir bir hale getirilmiş olur. Gelişmiş ülkelerden yapılan teknoloji transferi tek başına teknoloji ve bilgi birikimini sağlayamaz. Transfer edilen teknikler ülke koşullarına uyarlandıktan sonra, ülke içinde teknoloji üretme koşullarının oluşturulması ile ilgili teknoloji transferinden beklenen avantajlar sağlanabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin teknolojiyi transfer etmelerinin başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir (27):

- a. Modern teknoloji gerektiren ürünlerin üretilmesi,
- b. Kıt olan ekonomik kaynaklarından ar-ge için -en azından kısa dönemde- görelî olarak az miktarda harcamanın yapılması ile yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi,
- c. Tüketicilerin yeni ürünleri tüketebilme olanağına çok kısa bir sürede ulaşabilmesi,
- d. Döviz kısıtlığı, gümrük politikaları, yasal düzenlemelerdeki değişiklikler ile ithalatı kısıtlanan ürünlerin ülke içinde üretilebilmesi olarak sıralanabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin teknoloji transferinde belirli bir seçicilik özelliğine sahip olmaları gerekir. Yani bu ülkelerin kısa dönemde ve sürekli olarak az kaynak kullanarak gerçekleştirebilecekleri teknolojileri ülke içinde üretmeleri gereklidir. Yüksek bilgi birikimi, zaman ve kaynak talep eden teknolojiler ise transfer edilebilir.

Dolayısıyla bu ülkelerde, ulusal düzeyde örgütlenmiş bur kurumun hangi tek-

nolojilerin yurt içinde üretilmesine hangilerinin de transfer edilmesine gereksinim bulunduğuna yönelik teknoloji politikalarını belirlemesi faydalı olabilir.

Teknolojik gelişme belirli koşulları gerektirir. teknolojinin üretilmesi veya transfer edilmesi ve kullanılması belirli bir süreç içinde sağlanabilir. Teknolojik gelişme, uzun zaman, kaynak ve kaliteli işgücü talebinin karşılanmasına bağlı olarak hızlı veya yavaş olabilir. Teknolojik gelişme ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı ile de yakından ilgilidir. Sosyo-ekonomik gelişmeye bağlı olarak, teknolojik gelişmenin üç aşamasından söz edilebilir. Bunlar (29):

I. Aşama: Teknolojinin üretimi veya transferi, kavranması, uyumu ve iyileştirilmesi,

II. Aşama: Mevcut bilgi ile ana ve yan teknolojinin niteliğinin ve kapsamının iyileştirilmesi ve

III. Aşama: Geliştirilen ileri teknolojinin kullanımının sağlanması ile sosyal ve ekonomik gelişmelerin yaratılması (bilgi teknolojisi, yeni materyaller ve yöntemlerin geliştirilmesi, biyoteknolojik ve genetik mühendisliği, enformasyon teknolojisi vb.).

Teknolojik gelişme küresel bir boyut kazanmış olsa bile, elde edilen teknik bilgiler veya kısaca teknoloji yaklaşık 15-20 kadar gelişmiş ülkenin tekelinde bulunmaktadır. Bu ülkeler dünyada ar-ge için harcanan kaynakların % 95'ini gerçekleştirmektedir. Buna karşın, dünya nüfusunun % 70'ini oluşturan gelişmekte olan ülkeler ise ar-ge harcamalarından % 5 kadar pay almaktadır (20). Bununla birlikte, dünyada hiçbir ülke nüfusunun tüm gereksinimlerini kendi olanakları ile tam olarak sağlayamamaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerin hem madde temini, hem de teknoloji ve tüketim mallarını pazarlamak için gelişmekte olan ülkelerle ikili ve çok yönlü ilişkiler içinde bulunması, bu yargıyı güçlendirmektedir.

Ülkelerin ar-ge için ayırdıkları kaynakların G.S.M.H. içindeki payı, 10.000 kişiye düşen araştırmacı sayısı, patent başvuru sayısı, iletişim teknolojisindeki yaygınlaşma seviyesi vb. göstergeler ülkelerin teknolojik gelişme göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Dünyada ar-ge için ayrılan kaynağın G.S.M.H. içindeki payı en yüksek % 2.9 olup, bu orana Japonya'da ulaşılmıştır. Bu oran, İsviçre ve Almanya'da % 2.8, ABD ve Kore'de % 2.7, Fransa'da % 2.3, İngiltere'de % 2.2, Norveç'te % 1.9, İspanya'da % 0.6, Yunanistan ve Portekiz'de ise % 0.8 olmuştur (Çizelge 1). Kuşkusuz bu oran üzerinden kesin yargılara ulaşmak da olanaksızdır. Çünkü gelişmiş ülkelerin GSMH'ları gelişmekte olan ülkelere oranla çok yüksektir. Bu ülkeler yüksek GSMH seviyesinde görece olarak yüksek oranda ar-ge harcamaları yapabilmektedir. Bu nedenle bu oranlar zaman zaman yanıltıcı olabilir.

Araştırma için ayrılan kaynakların gelişmekte olan ülkelere çok büyük bir kısmı devlet tarafından sağlanmaktadır. Gelişmiş ülkelere ise sanayi kesiminin araştırma fonuna katılım oranı yüksektir. Araştırma için ayrılan kaynağa sanayinin katılım payı İsviçre'de %78.9, Japonya'da % 70.5, Almanya'da % 65.5, İspanya'da % 60, İngiltere'de % 51.4, Portekiz'de % 30 ve Yunanistan'da ise % 20'dir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çeşitli Ülkelerde Başlıca Bilimsel ve Teknolojik Gelişme Ölçütleri (20)

Ülkeler	Yıllar	Patent Başvurusu (Adet)	Araştırma ve Geliştirme için Ayrılan Kaynağın GSMH İçindeki Oranı (%)	Araştırma İçin Ayrılan Kaynağa Çeşitli Kesimlerin Katkı Payları (%)		10.000 Kişiye Düşen Araştırmacı Sayısı (Kişi)
				Kamu Kesimi	Sanayi Kesimi	
Kanada	1988	31 641	1.3	43.7	42.0	40
Norveç	1989	100 063	1.9	48.3	47.5	50
Fransa	1990	81 884	2.3	49.9	43.4	40
Almanya	1990	117 874	2.8	32.5	65.5	50
İtalya	1990	55 569	1.2	50.6	44.5	25
Japonya	1988	345 418	2.9	19.9	70.5	65
İsviçre	1986	31 379	2.8	21.1	78.9	40
İngiltere	1988	84 175	2.2	36.5	51.4	35
A.B.D.	1990	176 100	2.7	49.3	48.6	78
İspanya	1989	30 685	0.6	40.0	60.0	12
Yunanistan	1989	14 675	0.4	60.0	20.0	9
Portekiz	1986	2 268	0.4	50.0	30.0	10
Singapur	1991	-	2.0	42.0	58.0	34
Kore	1989	-	2.7	-	-	14
İspanya	1991	-	1.2	50.0	50.0	-
Türkiye	1991	1 268	0.6	78.9	21.1	7

(-): Sağlıklı veri bulunamamıştır.

Bilimsel ve teknolojik gelişme ölçütlerinden bir diğeri de, 10.000 kişiye düşen araştırmacı sayısıdır. Bu sayı ABD'de 78, Japonya'da 65, Almanya ve Norveç'te 50, Kanada, İsviçre ve Fransa'da 40, İngiltere'de 35, Singapur'da 34, Portekiz'de 10 ve Yunanistan'da ise 9 kişidir (Çizelge 1).

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere teknoloji transferinde patent sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Ülkelerin ürettikleri yeni teknolojilerin patentlerini almaları gerekli olmaktadır. En fazla patent başvurusu Japonya'da olup, 345.418 adettir. Bu sayı ABD'de 176.100 adet, Almanya'da 117.874 adet, İngiltere'de 84.175 adet, Fransa'da 81.884 adet, Yunanistan'da 14.675 adet ve Portekiz'de ise 2.268 adet olmuştur.

Kişi başına düşen ar-ge harcamaları ABD'de 440 \$, Almanya'da 380 \$, Japonya'da 325 \$, İngiltere'de 254 \$, Fransa'da 250 \$ ve Türkiye'de ise 3.5 \$ dir (12).

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin kullanılmış teknolojilerini kullanmaları, bu ülkelerin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü azaltmaktadır. Çünkü sanayileşmiş ülkelerde teknolojik gelişme çok hızlıdır. Bir teknolojik buluşun üretilip kullanılması ve diğer ülkelere satılması kadar geçen süreç içinde bundan daha modern teknolojiler üretilebilmektedir. Bu durumda teknolojilerin çok kısa sürede demode olması, görece olarak geri durumdaki teknolojilerin diğer ülkelere satılması ve böylece bu ülkelerin bir ölçüde teknolojik gelişmelerinin sınırlanması söz konusu olmaktadır. Aslında gelişmiş ülkelerin eski teknolojileri gelişmekte olan ülkeler için modern teknoloji olarak da değerlendirilebilir.

3. TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA VE TEKNOLOJİ ÜRETİMİ VE KULLANIMINA YÖNELİK UYGULAMALAR

Türkiye, teknoloji bakımından büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Teknolojik gelişmenin çok hızlı olması nedeniyle, ülkemizde yatırımların planlanması aşamasında seçilen teknoloji, üretim aşamasına geçinceye kadar dünyanın teknolojisi olabilmektedir. Dolayısıyla teknoloji, zamana ve mevcut koşullara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle tek tek kuruluşlar için teknoloji farkını kapatmak belli oranlarda olanaklı ise de, teknoloji üretimi yeterli olmayan bir ülkenin, teknolojiyi üreten ülkeler seviyesine ulaşabilmesi kısa dönemde mümkün değildir (25).

Teknoloji transfer edilsin, isterse ülke içinde üretilsin, her teknolojinin kullanılabilmesi için ona uygun insana gereksinim vardır. Teknolojinin temel fonksiyonu zaten insanın verimliliğini artırmaktadır. Dolayısıyla her teknolojinin onu çalıştıran insanın kalitesi kadar verimli olması doğaldır. Nitekim Türkiye'de işgücü verimliliğinin düşük olmasının esas nedeni, ülkemizin verimliliği yüksek ülkelere oranla teknoloji yönünden geri olmasıdır (25). Ayrıca insan faktörünün teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması konusunda motive edilmesi gerekir. Psikolojik yönden insanın bu amaca yönelik olarak güdülenmesi, teknolojinin yaygınlaştırılmasına olumlu etki yapabilir. Bu işlem sırasında teknolojinin insan faktörüne yönelik olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

Modern teknoloji üretimi ve kullanımının başlıca amaçları; yüksek kaliteli mal ve hizmetlerin üretimi, etkinlik ve verimliliğin yükseltilebilmesi ve girdi kullanımından belirli düzeylerde tasarruf olanağının sağlanması olarak sıralanabilir. Böylece kıt ekonomik kaynakların verimli ve etkin bir şekilde kullanımı ve toplumun yaşam düzeyinin yükseltilebilmesi olanaklı olabilecektir. Türkiye'de teknoloji kullanımı ve araştırma faaliyetlerine geçmeden önce, bu konudaki makro politikaları kısaca özetleyelim.

3.1. Kalkınma Planlarında Araştırma ve Teknoloji Üretimine Yönelik Politikalar

Türkiye 1963 yılından itibaren kalkınmasını planlı bir şekilde sürdürmektedir. Kalkınma planlarında genellikle bilim, araştırma ve teknoloji üretimi konularına yönelik hedef ve politikalar da belirlenmiştir. Ancak bilim, ar-ge ve teknoloji üretiminin klasik planlama ilkeleri kapsamında incelenmesi, değerlendirilmesi ve programlanması ile başarılı sonuçlar almak mümkün olmayabilir. Çünkü ar-ge ve teknoloji üretimi, ülkemizin sosyal ve ekonomik koşulları yanında, sanayileşmiş ülkenin tutum ve davranışlarına da sıkı sıkıya bağlıdır.

I., II., III. ve IV. B.Y.K.P.'da araştırma ve teknolojiye yönelik hedefler ve politikalar, yatırım politikası kapsamı içinde teknoloji politikası bölümünde belirtilmiştir. V. ve VI. B.Y.K.P. da ise bilim, araştırma ve teknoloji ayrı bir bölüm olarak incelenmiştir.

I. B.Y.K.P.'ında araştırma ile ilgili olarak belirlenen hedefler (7);

- a. Araştırmanın yüksek öğrenimde geliştirilmesi, özel sektörde teşvik edilmesi ve kamu kesiminde daha verimli hale getirilmesi ve geliştirilmesi,
- b. Bilim adamı ve araştırmacıların seçimi ve bunlara ünvanların verilmesinde titiz davranılması ve en uygun olan ve yeteneklilerin seçilmesi ve
- c. Araştırmacılara gerekli ve yeterli maddi desteğin verilmesi olarak sıralanabilir.

II. B.Y.K.P.'ında bilimsel araştırma, insanın gerçeklere ve yeni buluşlara ulaşma çabası olarak ifade edilmiştir. Bunun sağlanabilmesi için (8);

- a. Bilimsel çalışmaların, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme amaçlarına paralel olarak yürütülmesi, araştırma kurumlarının olanaklarının iyileştirilmesi, kaynak ve zaman kaybının önlenmesi,
- b. Ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde ortaya çıkan çeşitli sorunlara çözüm yollarının bulunması için bilgi ve beceri düzeyi yüksek araştırmacıların yetiştirilmesi ve
- c. Üniversitelerin ve araştırma kurumlarının araştırma potansiyellerinin, ekonomik ve sosyal gelişmenin gereklerini karşılayabilecek düzeye çıkarılması gereklidir.

III. B.Y.K.P. döneminde teknoloji politikası ile ilgili olarak belirlenen hedefler şunlardır (9).

a. Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ve hızlı kalkınma için modern teknoloji uygulaması gereklidir. Özellikle kimya, petrokimya, makina imalat, madeni eşya ve demir dışı metaller sanayilerin de uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için uygun maliyet ve kalite standartlarına ulaşabilmek için modern teknolojilerin kullanılması,

b. Gemi yapımı, inşaat, elektronik, orman ürünleri, toprak ve su işlerinde işgücü yoğun teknolojilerin benimsenip uygulanması,

c. Ülkede mevcut teknolojileri tamamlayıcı ve teknoloji düzeyini yükseltici teknolojilerin kullanılması gereklidir. İthal edilen teknolojilerin de ülke koşullarına uygun olması ve aynı alanda çalışan diğer işletmelerin de bunları kullanması sağlanmalı ve gereğinden fazla patent ithalinden kaçınılmalı,

d. İthal edilen teknolojiler ile ülke için ar-ge faaliyetleri arasında devamlı bir ilişki kurulmalı ve özellikle çok hızlı gelişen teknolojiler için yeterli bilimsel altyapı oluşturulmalı.

e. Lisans sözleşmelerinde ihracat olanaklarını kısıtlayıcı koşullardan kaçınılması,

f. Yurt içinde teknoloji üretimini geliştirmek amacıyla ilgililere çeşitli desteklerin verilmesi gerekmektedir.

IV. B.Y.K.P. döneminde teknoloji ile ilgili olarak belirlenen politikalar şunlardır (10).

a. Ar-ge çalışmalarının üretime yönelik, sanayi ile organik bir ilişki içinde geliştirilmesi, araştırma kurumları arasındaki işbirliğinin iyileştirilmesi,

b. Stratejik sektörlere teknoloji transferinde denetimin iyileştirilmesi,

c. Teknolojik buluşlar ile ilgili yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi,

d. Teknoloji transferinde herhangi bir mal ve hizmet üretimi için paket teknoloji yerine gereken tekniklerin veya ülke içinden sağlanamayan teknolojinin transfer edilmesi,

e. Kalite kontrol teknolojisinin yaygınlaştırılması, kalite belgeleme sisteminin bilgilendirici bir şekilde sürdürülmesi, dış kaynaklı teknik yardımların etkin bir şekilde değerlendirilmesi vb. ilkeler belirlenmiştir.

Bu plan döneminde teknoloji transferi sorununun çözümünde etkili bir yöntemin de yabancı sermaye olduğu vurgulanmaktadır. Yabancı sermayeden teknoloji açığının giderilmesi, iş organizasyonu, bilgi birikimi ve becerinin artırılmasında yararlanılması hedeflenmiştir.

V. B.Y.K.P. döneminde araştırma, geliştirme ve teknoloji alanında belirlenen ilke ve politikalar özetle şöyledir (11).

a. Ülkenin ekonomik, sosyal ve endüstriyel sorunlarının çözümüne yönelik ar-ge çalışmalarına öncelik verilecektir. Ülkenin sınırlı üretim kaynakları ve gelişebilecek sektörler dikkate alınarak ar-ge, uyarılma ve ileri teknolojinin kullanılması açısından öncelikli sektör ve alt sektörlerin belirlenmesi,

- b. Uygun teknoloji transferi için, teknoloji seçim ve uyarlama çalışmalarına ağırlık verilmesi,
- c. Teknoloji üretiminde yeni ve ileri teknolojilerin ülke koşullarına uyarlanması için özel sektör kuruluşlarının teknoloji uyumu, çalışmalarına katılımı teşvik edilmeli.
- d. Ülkenin ekonomik, sosyal ve endüstriyel kalkınma amaçlarına yönelik uygun bilim ve teknoloji ana planı hazırlanmalı,
- e. Dünyada bilim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmelerin gerisinde kalmamak, bunları izleyebilmek ve sonuçlarını ilgililere sunabilmek amacıyla ilgili kurumlar oluşturulmalı veya onların etkinliği artırılmalı,
- f. Bilimsel ar-ge'ye ayrılacak kaynaklar, altyapısı uygun olan araştırma kuruluşlarında yoğunlaştırılmalı ve öncelikle üniversitelerin belli alanlarda ihtisaslaşmaları ve üniversite - sanayi işbirliği daha etkin bir duruma getirilmeli,
- g. Hammadde, işgücü, enerji ve zaman kaybını önlemek, kaliteli mal ve hizmet üretimini sağlamak için kuruluşlarda kalite kontrol tekniklerinin kullanımı yaygınlaştırılmalı ve yürürlükte olan mevzuat günün koşullarına göre yenilenmeli,
- h. Tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinde verimliliği arttırmak için bilgi işleme teknolojisi geliştirilmeli ve ilgili kurumlar desteklenmeli,
- ı. Kuruluşlar arasında bilgisayar ağı kurularak bilgi alışverişi sağlanabilmeli,
- i. Teknik yardım kullanımında ekonomik ve sosyal alanlarda somut amaç ve sonuçlara yönelik, kendi içinde bir bütün olan ve uzun dönemde kendi kendine yeterli bir duruma gelebilecek proje ve programlar desteklenmeli,
- j. Uluslararası kuruluşlarda ve bu kuruluşların finanse ettiği gelişmekte olan ülkelerde yürütülen projelerde, dışa açılma amaçları bakımından, daha fazla Türk uzmanın çalışması sağlanmalıdır.
- VI. B.Y.K.P. döneminde temel hedef, bilgi toplumunun oluşturulabilmesi ve ar-ge altyapısının kurulması amacıyla 33.000 olan araştırmacı personel sayısının 66 bine, her 10.000 kişiye düşen araştırmacı sayısının 15 kişiye ve ar-ge harcamalarının GSMH içindeki payının % 1'e çıkarılması olarak belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek için belirlenen makro politikalar ise kısaca şöyle özetlenebilir (13).
- a. Üretim ve kalitenin ve dolayısıyla uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artırılması için gerekli ileri teknolojilerin transferi, teknoloji üretimine geçilmesi, elde edilen bilgilerin ve teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılmalı,
- b. İleri teknoloji üretimi desteklenmeli,
- c. Sanayi kuruluşları, üniversiteler, araştırma ve kamu kurumlarının bilim ve teknoloji geliştirme amaçlı çalışmalarının hızlandırılabilmesi için kurumlar arasında eşgüdüm sağlanmalı,
- d. Çeşitli bilimsel etkinliklere katılma ve bu yolla gelişmiş ülkeler ile ülkemiz arasındaki bilgi açığı kapatılmalı,

e. Üniversitelerin uygulamalı ve temel araştırmaları desteklenmeli ve üniversite-sanayi işbirliği geliştirilmeli,

f. Bilgiye erişimin kolaylaştırılabilmesi için, bilgi bankasının kurulması, üretilen yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması için yarı bağımsız bir patent kurumunun oluşturulması, yeni teknolojilerin üretimine katkı sağlayabilmek için araştırmacıları destekleyecek Araştırma Geliştirme Fonu'nun kurulması ve

g. Uluslararası teknik işbirliği kapsamında teknoloji transferi sağlayacak proje ve programların desteklenmesi vb. olarak sıralanmıştır. Ayrıca patent haklarının korunması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması ve yabancı sermayeyi teşvik edici önlemlerin alınması da program hedefleri arasında yer almaktadır.

Kalkınma planları ülkenin sosyal, ekonomik ve doğal koşulları ile uyumlu olduğu oranda başarılı olabilir. Genellikle 1963-1994 döneminde kalkınma planlarında bilim, araştırma ve teknoloji üretimi için öngörülen hedeflere zamanında ulaşılamadığı açıktı. Bu durum, kalkınma planlarının yapılmasında gerçeğçilik ilkesinin önemini açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Genellikle kalkınma planlarında sıralanan sorunların çözümüne yönelik politikalar yeterince uygulanamamıştır. Bütün kalkınma planlarında hemen hemen aynı sorunlar ve aynı çözüm yolları üzerinde durulmaktadır. O halde belirlenen hedeflere yönelik önlemlerin uygulanamadığı açıktır. Nitekim VI. B.Y.K.P. döneminin son bir yılına kadar planda belirtilen politikaların çoğu uygulanamamış veya hedeflerin çok gerisinde kalmıştır.

3.2. Teknoloji Üretimi ve Transfer Olanaklarının Genel Görünümü

3.2.1. Araştırma ve Teknoloji Üretimi

Bir ülkede bilim ve teknolojiye verilen önem ve gelişmişliğin bir ölçüsü olarak, ar-ge harcamalarına ayrılan kaynağın, GSMH içindeki payı alınabilir. Ar-ge harcamalarının GSMH içindeki payının % 2'den fazla olduğu ülkeler, gelişmiş sayılır (35). Ülkemizde 1990 yılında 1316 milyar TL ve 1991 yılında da 3330 milyar TL ar-ge harcaması yapılmıştır. 1991 yılında ar-ge harcamalarının GSMH içindeki oranı % 0.55'dir (20). Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan G.Kore'de bu oran 1978'de % 0.75 ve 1989'da ise % 2.7 olmuştur. Günümüzde Türkiye'nin ar-ge ulaştığı seviye 1970'li yıllardaki G.Kore'nin düzeyi ile hemen hemen eşdeğerdir.

Ülkeler ar-ge faaliyetlerine ayırdıkları kaynaklar bakımından 4 gruba ayrılabilir (20).

a. Ar-ge harcamaları GSMNH'nin % 1.5'inden fazla olan teknolojide lider ülkeler. Bunlar ABD, Japonya, İsviçre, İsveç, Almanya, G.Kore gibidir.

b. Ar-ge harcamaları GSMH'nin % 1-1.5 arasında olan ve yüksek teknoloji üreten ülkeler. Bunlar Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, Tayvan gibidir.

c. Ar-ge harcamaları GSMH'nin % 0.5-1 arasında olan ve orta derecede teknolojiye

sahip ülkeler. Bunlar Avusturya, Kanada, Danimarka, İtalya, İrlanda, Meksika, Hindistan, Norveç ve Finlandiya gibidir.

d. Ar-ge harcamaları GSMH'nın % 0.5'inden daha az olan ülkeler. Bunlar Portekiz, Yunanistan gibidir.

Bilim ve teknolojinin üretilmesi, değerlendirilmesi, yaygınlaştırılması ve kullanılabilmesi için ar-ge faaliyetleri gereklidir. Bunun için ar-ge için ayrılan kaynak miktarı artırılmalı ve bu kaynaklar öncelikle ülkenin bilimsel ve teknolojik gereksinimlerine yönlendirilmelidir. Çünkü teknolojik yenilikler ekonomik gelişmenin itici gücüdür.

Türkiye'de ar-ge altyapısının yeterli olmaması nedeniyle, ülke içinde çoğunlukla yeni teknoloji üretilmemekte ve teknoloji transfer edilmektedir. Ülkeye transfer edilen teknolojilerin uyumu ve ar-ge faaliyetleri ile iyileştirilerek sürekli modern tutulması gerekmektedir. Kuşkusuz ülke içinde teknoloji üretiminin görece olarak, üretim maliyetinin yüksek olması nedeniyle bu faaliyetlerden vazgeçilemez. Türkiye'de teknoloji üretiminin hızlandırılabilmesi ve ar-ge çalışmalarının etkinliğinin yükseltilebilmesi için, GSMH'nın en az % 1'inin ar-ge için ayrılması gerekir. Bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirmeye yeterince önem vermeyen bir ülkenin 2000'li yıllarda sahip olacağı gelişme seviyesi ve özellikle teknolojik altyapısı büyük ölçüde dışa bağımlı olacaktır.

Ülkemizde 10.000 kişiye düşen araştırmacı sayısı 7 olmasına karşın, bu miktar gelişmiş ülkelerde, örneğin ABD'de 78'dir. O halde, ülkemizde araştırma için ayrılan kaynağın yetersizliği yanında kaliteli araştırmacı yetersizliği de önemli bir sorundur.

Türkiye'de okur-yazar oranı % 91'e çıkmıştır. Okullaşma oranı (okula giden öğrencilerin o yaş grubu nüfusuna oranı) ilköğretimde yaklaşık % 97, orta öğretimde % 59, genel lise öğretiminde ise % 23, mesleki-teknik lise öğretiminde % 17.7 ve yüksek öğretimde ise (açık öğretim dahil) % 16 olmuştur. Türkiye'de 1981 yılında mevcut 19 üniversite ile yükseköğretimde okullaşma oranı % 5.9 iken 1994'te Üniversite sayısı 57'ye okullaşma oranı ise % 16'ya çıkarılmıştır. Yüksek öğretimde okullaşma oranı ABD'de % 65.7, Japonya'da % 36.7, Fransa'da % 46 ve Yunanistan'da ise % 34.3'tür. Türkiye'de 1 milyon kişiye 1 üniversite düşmektedir. ABD'de 100.000 kişiye, G.Kore'de ise 200.000 kişiye bir üniversite düşmektedir (39).

Türkiye, bilimsel ar-ge etkinlikleri ve uluslararası bilimsel gelişmeye katkı bakımından 38. sırada bulunmaktadır. 1981 yılı verilerine göre bilimsel makale sayıları açısından yapılan uluslararası karşılaştırmaya göre, Türkiye 368 makale ile 41. sırada ve Güney Kore, Tayland ve Portekiz'i içeren ve birlikte dünyada % 0.57'lik bir pay sahibi olan 10 ülke arasında yer almaktadır (33). 1989 yılında yapılan bir sıralamada ise Türkiye, 46. sırada yer almaktadır. Alıntı yapılan makaleler 10.000'in üzerindeki öğretim elemanının yalnızca 93'ü tarafından yazılmıştır (18).

Uluslararası teknolojik ve bilimsel işbirliği faaliyetlerinin olumlu sonuçlarının olabilmesi doğaldır. Türkiye 1992 yılında, çok sayıda ülke veya kuruluş ile 204'ü proje, 23'ü danışmanlık ve 278'i eğitim olmak üzere 505 adet ikili ve çok yönlü teknik işbirliği programını başlatmıştır (15).

Türkiye'de üniversiteler ve araştırma kurumlarında uluslararası düzeyde önem taşıyan az sayıda da olsa araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla kişisel çalışmaların ürünüdür. Bunun da en önemli nedeni -daha önce de belirtildiği gibi- ar-ge personeli ve finansal kaynak yetersizliği, araştırma sisteminin çeşitli baskı gruplarına açık olması, araştırma ve araştırmacı özerkliğinin sağlanamaması vb. olarak sıralanabilir.

3.2.1.1. Kamu kesimi

Türkiye'de ar-ge çalışmaları çoğunlukla kamu kesimince yapılmaktadır. 1990 yılında kamu kesimince 1077 milyon TL ve 1991 yılında ise 2.627,4 milyon TL. ar-ge harcaması yapılmıştır. Bu harcamaların 1990 yılında % 84,7 (912 milyar TL) ve 1991'de ise % 89,9'u (2364,3 milyar TL) yüksek öğretime aittir. Aynı yıllarda söz konusu harcamaların kalan tutarları da kamuya ait diğer araştırma kurumlarınca yapılmıştır.

Genel olarak ülkemizde 1990 yılında araştırmaya yapılan harcamaların % 81,8'i ve 1991 yılında ise % 78,9'u kamu kesimince yapılmıştır.

Sabit kaynaklar ile daha fazla üretim yapmak istemek daha düşük kalite istemek demektir. Türkiye'de ar-ge için sınırlı miktarda kaynak ayrılmaktadır. Bu kaynağın önemli bir kısmını alan üniversitelerde kapasiteyi arttırmak, eğitimin kalitesini düşürebilir. Üniversitelerin kapasitesini fiziksel yatırımların kapasitesi değil, öğretim elemanlarının sayısı sınırlar. Öğretim elemanlarının eğitim ve öğretim faaliyetleri yanında, ekonominin çeşitli kesimlerindeki gelişmeleri ulusal ve uluslararası güncel gelişmeleri izlemesi, sorunlara çözüm yolları araştırması, bilimsel araştırmaları yürütmesi, teknoloji araştırmaları yapması ve dolayısıyla teknoloji üretmesi gerekir. Çünkü Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu görevleri yapabilecek düzeydeki araştırmacıların büyük bir bölümü üniversitelerde görev yapmaktadır. Dolayısıyla üniversiteler sadece mevcut bilgileri topluma aktarmak değil, toplumun çağdaş gelişmelere uyumu için gerekli bilgileri de üretmelidir. Diğer bir ifadeyle üniversitelerin fonksiyonları kısaca şöyle özetlenebilir (4).

- a. Çağdaş teknolojilerin ülke koşullarına uyarlanması,
- b. Yeni teknolojilerin üretilmesi,
- c. Toplumsal sorunların zamanında ve doğru olarak belirlenmesi,
- d. Ulusal ve uluslararası sorunlara uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesi,
- e. Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri hızlandırarak dünya barışına ve toplumların yaşam düzeylerinin iyileştirilmesine katkı sağlamak.

Böylece üniversiteler bilim, ar-ge, kültür ve sanatın üretimini sağlayacak işgücünü yetiştirmek ile sorumludur. Üniversiteler bu üç fonksiyonu yeterince yerine getirememektedir. Gerek üniversiteler, gerekse endüstriden kaynaklanan sorunlar nedeniyle, üniversitelerin ar-ge fonksiyonları endüstrinin gereksinimlerine paralel olarak

yürütülememektedir. Türkiye'de araştırma organizasyonu içinde üniversiteler, çekirdeği oluşturmakta ve bunların endüstri ile ilişkileri ise oldukça zayıf bir gelişim göstermektedir.

Kamu kesiminde 30.342 araştırmacı, 756 teknisyen ve 2356 destek personeli istihdam edilmiştir. Tam zamana eşdeğer personel sayısı ise 13.591'dir. Tam zamana eşdeğer personel sayısının % 67.7'si üniversitelerde çalışmaktadır. Kamu kesiminde çalışan personelin, toplam araştırma personeli içindeki oranı % 91.5 ve üniversitelerde çalışanların oranı ise % 75.4'dür (15).

Üniversiteler ürettikleri mal ve hizmetlerden elde ettikleri gelirleri döner sermayelerinde toplar. Bu gelirlerin bir kısmı 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası gereği, üniversite araştırma fonuna devredilir. Ayrıca bu fonlara üniversite bütçelerinde de bir miktar kaynak transfer edilmektedir. 1984-1991 döneminde araştırma fonlarında 157.324.314.000.-TL. kaynak ayrılmıştır. Bu dönemde bu kaynak ile 9010 araştırma projesi desteklenebilmiştir (40).

Genel olarak üniversitelerin araştırma için ayrılan kaynakları sınırlıdır ve bilgi toplumunun yaratılması için gerekli olan araştırma ve teknolojinin üretimi için yeterli değildir.

Bugün üniversiteler çeşitli sorunları nedeniyle yeni teknolojilerin üretimine olanak sağlayacak ar-ge çalışmalarını yeterince yapamamaktadır. Bunun nedenleri kısaca şöyle özetlenebilir.

a. Öğrenci sayısının sınırlı kapasiteye karşın, sürekli arttırılması ile öğretim elemanları zamanlarını daha çok eğitim ve öğretime ayırmak zorunda kalmaktadır.

b. Özellikle teknik donanımın demode olması ve teknik donanımların yenilenebilmesine olanak verecek kaynakların sağlanamaması

c. Üniversitelerin uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş ülkelerin üniversiteleri arasındaki bilimsel ve teknik işbirliğinin istenen seviyede geliştirilememesi.

d. Üniversitelere bütçeden ayrılan kaynağın yetersizliği yanında, üniversitelerin döner sermaye kaynaklarını da istemleri doğrultusunda kullanamamaları önemli sorunlara neden olabilmektedir. Üniversite döner sermaye gelirlerini ar-ge harcamalarının altyapısını oluşturmak ve bu araştırmayı desteklemek ve araştırmacıyı teşvik etmek gibi amaçlarla kullanabilmeli ve döner sermaye gelir-gider farkının tamamını katkı sağlayanlara katkı oranında dağıtabilmelidir.

e. Ar-ge çalışmaları fazla zaman, teknik donanım ve dolayısıyla kaynak talep eder. Özellikle Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sermaye temini, yatırım teşvikleri ve hatta ürünlerini pazarlama konusunda devlet yardımından faydalanmış olan özel kesiminin çoğunlukla araştırma projelerini finanse etmek eğiliminde olmadıkları söylenebilir. Bu nedenle bu tür projelerin kaynak taleplerinin yine devletten beklenmesi doğaldır. Devletin eğitim ve öğretim için yeterli kaynağı ayıramadığı düşünülürse, ar-ge için yeterli kaynağın ayrılmamasının nedenleri kendiliğinden ortaya çıkar. Oysa üretilen yeni teknolojiler toplum için yeni istihdam olanakları ve özel kesim için de

yeni üretim olanakları sağlayacaktır. Bu nedenle özel kesimin kendi bünyesinde ve özellikle üniversitelerde ar-ge çalışmalarını desteklemesi ve teşvik etmesi bir devlet politikası olarak ele alınmalıdır.

f. Bunların bir sonucu olarak da sanayi-üniversite ilişkilerinin zayıflığı ve bu iki kesim arasında sorun-yeni bilgi (çözüm önerileri) akımının iyi bir şekilde sağlanamadığı da açıktır.

2000'li yıllarda devletin üniversitelere mali katkıları giderek azalacak ve bu kurumlar mali yönden özerk ve kendi kaynağını yaratır duruma gelecektir. Ayrıca üniversiteler bilime katkı, yürüttükleri araştırmalar ve endüstri ile kapsamlı ilişkiler kurabilme gibi yönlerinden değer kazanacaklardır.

Ar-ge faaliyetlerinin iyileştirilmesinde, üniversite - sanayi işbirliğinin sağlanması kaçınılmazdır. Bunun için teknopark uygulaması faydalı olabilir.

Teknopark, girişimciye kendi işini kurmada gerekli yönetsel ve teknik yardımı yapacak bir merkez olarak tanımlanabilir. Bu merkezin üniversite veya araştırma kurumu içerisinde ve sanayi bölgesine yakın olması çok önemlidir (35). Bu amaçla seçilecek kurumun; otomasyona geçmiş olması, bilgisayar ağı ile dünyanın büyük veri tabanlarına ulaşılabilmesi (DIALOG gibi) ve araştırmacı sayısının yeterli olması gerekir. Teknoparklar aracılığıyla araştırma sonuçları uygulamaya ulaşarak, ticari değer taşıyan bir ürüne dönüşebilecek ve endüstrinin sorunları üniversitelere ulaşarak, araştırmacıların bu sorunlara yönelmeleri sağlanabilecektir.

Teknoparkların yeni iş olanakları yaratmaları ve ticari değer taşıyacak ürünleri geliştirmeleri beklenir. Nitekim Avrupa'da da yeni girişimcilerin desteklenmesi, üniversitelerden sanayiye teknolojik gelişmelerin ve teknik bilginin aktarılması amacıyla teknoparklar kurulmuştur.

Gelişmiş ülkelerde üniversiteler gittikçe özel sektörün araştırma, uygulama ve deneme laboratuvarları haline gelmektedir. Bu uygulama üniversitelerin yeni finans olanaklarına kavuşması ve araştırma kapasitesinin yükseltilmesine önemli katkı yapmaktadır. Böylece üniversite-sanayi işbirliği sağlanabilmekte ve bilim adamları ile iş adamları arasında güçlü bir ilişki de kurulabilmektedir. Bir taraftan da araştırma sonuçları sanayiye ulaşarak ticari bir değer kazanmaktadır.

Üniversite-sanayi işbirliği bütün dünyada giderek artmaktadır. İleri teknoloji alanındaki işbirliğinin sağlanması için teknoparklar kurulmaktadır. Teknoparklarda üniversite ve sanayi ortak çalışma ve araştırmaya gitmektedir. Ülkemizde İTÜ, ODTÜ, Anadolu Üniversitesi (Eskişehir), İzmir, Selçuk Üniversitesi (Konya,) Erciyes Üniversitesi (Kayseri), TÜBİTAK tarafından Gebze'de ve Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nca İstanbul'da (Pendik) teknopark kurma çalışmalarına başlanmıştır (20).

Teknoparklar büyük üniversitelerin çevresinde kurulmakta ve yüksek teknolojiyi kullanmak için parka gelen müteşebbis bunları inceleyebilmektedir. Bunların amacı; üniversitelerin mevcut altyapı ve bilgi birikiminden özel kesimin yeterince ya-

rarlanmasını sağlamak, sanayi ve üniversiteleri ticari değer taşıyan ortak araştırmalara yönlendirmektir. Teknoparkların fiziksel planlaması ve altyapı yatırımı devlet tarafından yapılmakta ve üniversite, devlet ve özel kesimi içinde bulunduran bir tür organize sanayi sitesi oluşturulmaktadır.

Gürol (1994) tarafından yapılan bir araştırmada, üniversitelerin danışmanlık, eğitim, seminer, kurs, problem çözme, proje yapımı gibi konularda sanayi ile işbirliği yaptıkları belirlenmiştir. Özellikle yeni teknoloji geliştirme konusunda işbirliği yok denecek kadar azdır. Bundan dolayı, teknopark uygulamasına ihtiyaç vardır. Endüstri işletmeleri sorunlarını öncelikle kendileri çözmeye çalışmakta ve daha sonra yabancı lisansörlerle çözmeye çalışmaktadır. İşletmelerin çok azı sorunlarını üniversite ile çözümlenmektedir. İşletmelerin sorun çözmede en son üniversiteleri tercih etmelerinin en önemli nedeni ise iletişim ve eşgüdüm eksikliği olarak belirlenmiştir.

Son yıllarda bilgi toplumu ve bilgi çağı gibi kavramlara bilgi ekonomisi (informational economy) veya bilgiye dayalı ekonomi (information based economy) gibi yeni terimler eklendi. Bilgi ekonomisi, bilgi yoğun ürünler üretiminin belirli bir hacme ulaştığı ekonomik sistemdir. Bilgi yoğun ürünler ise daha çok yeni araştırmalar sonucunda geliştirilen ürünler ve teknik buluşlardır. (Ülkelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerini geliştirmek için teknopark veya teknopol modelleri üzerinde durulması gerekir.

Teknopol veya teknopark; üniversiteler, araştırma laboratuvarları veya enstitüleri ile sanayi kuruluşlarının birarada çalıştığı ortam için kullanılan bir terimdir. Bu ortam küçük bir alan ise yani bir üniversitenin kampüsü ise teknopark, daha genişçe bir alanı hatta bütün bir yerleşme merkezini kapsıyor ise teknopol adı verilir. En ilginç örnekler Nice Cote d'Azur'da yer alan Sophia-Antipolis, İngiltere'de Cambridge, Taiwan'da Hsinchu ve İspanya'da Cartuja 93 teknoparklarıdır. Japonya, Kore ve Rusya gibi ülkeler ise teknopol yerine bilim şehri (Science city) kurmaktadır. Bilim şehirlerinde araştırma ön planda olup, üniversite ve araştırma enstitüleri ile yetinilmemekte, sanayi kuruluşlarının da ar-ge birimlerinin burada kurulmasına izin verilmektedir. Japonya'da Tsukuba ve Kansal, Güney Kore'de Taedok ve Rusya'da ise Akedemgorodok'tur. Bu şehirlerin en eskisi Akedemgorodok'tur. Bu uygulamalarda bilim şehri civarında oluşan sanayi kuruluşlarında araştırma bulgularının sanayiye aktarılması ve modern araştırma merkezlerinin yaratılması mümkün olmaktadır. Teknopark veya teknopollerin en önemli özelliği, araştırma gücü yanında araştırma sonuçlarını uygulamaya hatta ticari bir mala dönüştürecek özel sanayicileri de teknoparklara çekmek için özendirici önlemler alınabilmektedir.

Ülkemizde teknoparkların yönetim ve finansına üniversiteler, yerel yönetimler, sanayiciler ve sanayici örgütleri tarafından sağlanmalıdır. Teknoparkların şirket şeklinde örgütlenmesi oldukça faydalı olabilir. Ülkemizde bu faaliyetlerin TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kuruluşlarca yönlendirilmesi gerekir. Öncelikle gelişmiş üniversitelerde ve bölgelerde teknopark kurulmalı ve gelişmekte olan üniversiteler de ise üniversite - sanayi işbirliğini geliştirme merkezi kurulmalıdır.

Türkiye'nin bilim ve teknoloji seviyesindeki yetersizliğine çözüm bulmak amacıyla 1980'lerde bazı altyapı iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Ülkemizde bilim ve teknoloji faaliyetlerinin etkin bir eşgüdüm içinde yürütülmekte olduğu söylenemez. Uzun dönemli bilim ve teknoloji politikalarını geliştirmek, ar-ge hedeflerini belirlemek, kamu ve özel kesim ar-ge planlarının uygulanmasını sağlamak için 1983 yılında Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Başbakanın başkanlığında oluşan kurul, ilk kez 1989 yılında toplanmış ve çalışma programını belirlemiştir. Kurulun sekreteryası görevi TÜBİTAK tarafından yürütülmektedir.

Türkiye'de bilim ve teknolojinin kurumsal yapısı içinde üniversiteler, Başbakanlığa bağlı araştırma kurumları, ilgili bakanlıkların ar-ge birimleri ve özel sektör araştırma kuruluşları yer almaktadır.

Üniversitelerin faaliyetlerini planlamak, üniversiteler arasında eşgüdümü sağlamak ve yönetmek üzere 1982 yılında Yükseköğretim Kurumu (YÖK) kurulmuştur. Bugün 57 üniversite ve 2 adet yüksek teknoloji enstitüsü bu kuruma bağlı olarak faaliyette bulunmaktadır.

Başbakanlık Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) 1957 yılında kurulmuş olup, sağlık, veterinerlik, endüstri ve tarım alanlarında barışçıl amaçlı nükleer enerji araştırmaları yapmaktadır. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ise 1963 yılında uluslararası standartlarda ar-ge yapmak ve eşgüdümü sağlamak için kurulmuştur. TÜBİTAK; temel bilimler, mühendislik, tıp, deniz, inşaat, çevre, veterinerlik, tarım ve orman araştırma gruplarında faaliyette bulunmaktadır. Türkiye'de bilimsel gelişmeyi hızlandırmak ve kurumlar arasındaki eşgüdümü sağlayarak temel ve uygulamalı bilimlerde gelişmeyi hızlandırmak amacıyla Türkiye Bilimler Akademisi kurulmuş olup, henüz faaliyetleri başlangıç aşamasındadır.

3.2.1.2. Özel Kesim

Özel kesimin veya sanayinin yeni ürün veya yeni teknoloji geliştirme faaliyetlerinde başarılı olabilmesi için aşağıdaki koşulların sağlanması gerekir (35);

- a. Ülkede makro ve mikro düzeyde bilim ve teknolojiye gereken önem verilmeli,
- b. Dünyada ve ülkemizde araştırma kurumlarında üretilen bilimsel bilgileri ile diğer ülkelerde üretilen teknolojilerin yabancı sermaye, patent, lisans vb. yollarla sanayiye ulaştırılması,
- c. Sanayi işletmeleri, ar-ge faaliyetlerine yeterince önem vermeleri için teşvik edilmelidir.

1990 yılında özel kesim 239 milyar TL ve 1991 yılında da 702.6 milyar TL. ar-ge harcaması yapmıştır. Özel kesimin yaptığı bu harcamanın toplam içindeki oranları ise sırasıyla % 18.2 ve % 21.1'dir. Halbuki ar-ge faaliyetlerinin, A.B.D.'de % 50.6, Japonya'da % 73.1, Fransa'da % 43.5 ve Yunanistan'da ise % 19.4 'ü özel sektör tarafından yapılmaktadır veya finans edilmektedir. Sanayinin, araştırmalara yüksek oranlarda katılımı, teknoloji üretimi ve kullanımının yaygınlaştırılması için gereklidir.

Özel kesim, araştırma faaliyetlerinde 3203 kişi (2655 tam zamana eşdeğer) istihdam etmiş olup, bunun toplam araştırma personeli içindeki oranı ise % 8.5 kadardır.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından 1985 yılında belirlenen Türkiye'nin 500 Büyük Kuruluşu'ndan, isimleri belirli olan 482'sine TÜBİTAK Mühendislik Araştırma Grubu (MAG) tarafından bir anket uygulanmıştır. 482 kuruluşun 271'i (% 56.2) anketteki soruları yanıtlamıştır. Buna göre 271 kuruluşun sadece 125 adedinde ar-ge birimi bulunmakta ve 68 adedinde ise ar-ge faaliyetleri merkezi bir kuruluş tarafından yapılmaktadır. Bu kuruluşlarda toplama 1044 araştırmacı bulunmakta olup, toplam 11.5 milyar TL kaynak harcanmıştır (36).

Ülkemizde büyük sanayi kuruluşlarının araştırma ve teknoloji üretim faaliyetlerinin yetersizliğinin yanında, küçük ve orta ölçekli işletmelerde araştırma faaliyetleri hemen hemen önemsenmeyecek düzeydedir.

Bazı kuruluşların ise ar-ge alanında önemli faaliyetleri bulunmaktadır. Örneğin, NETAŞ yıllık cirosunun % 5'ini ar-ge harcaması için ayırmaktadır. Aynı şekilde büyük işletmeler dönem karlarının (vergi öncesi kar) veya cirolarının belirli bir oranını ar-ge için ayırabilmeli ve karın ar-ge için ayrılan kısmı, kurumlar vergisinden muaf tutulmalıdır.

Çizelge 3. Araştırma ve Geliştirme Harcamaları (6)

İlgili Kesimler	Yıllar			
	1990		1991	
	Değer (Milyar TL)	Oran (%)	Değer (Milyar TL)	Oran (%)
Yüksek Öğretim	912.0	69.3	2 364.3	71.0
Kamu Kuruluşları	165.0	12.5	263.1	7.9
Özel Sektör	239.0	18.2	702.6	21.1
Toplam	1 316.0	100.0	3 330.0	100.0

Ülkemizde özel kesimin ar-ge yatırımlarının teşviki DPT, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Türkiye Kalkınma Bankası ve diğer kuruluşlarca yürütülmektedir.

3.2.2. Teknoloji Transfer Olanakları

Teknolojiyi yurt içinde üretemeyen ülkeler, bunları çeşitli araçlardan faydalanarak diğer ülkelerden satın almak zorundadır. Çünkü ekonomik gelişme, ancak mevcut ve potansiyel iç ve dış talebi karşılayabilecek mal ve hizmet üretimi ile sağlanabilecektir. Kısaca hızlı ekonomik gelişme için teknoloji düzeyinin iyileştirilmesi gerekli olmaktadır.

Ülkemizde teknoloji transferi bakımından özellikle yabancı sermaye yatırımları, lisans anlaşmaları ve diğer teknoloji transfer yöntemleri üzerinde kısaca durulacaktır.

Bir ülkenin karşılığını değişik şekillerde ileride ödemek koşuluyla başka ülkelerden sağladığı mali ve teknolojik kaynakların tümüne yabancı sermaye denir (38). Ülkenin ekonomik kalkınma sürecinin hızlandırılabilmesi, yeterli sermaye ve teknoloji birikimine bağlıdır. Bilimsel ve teknolojik bilgi birikimi, ekonomik gelişmenin sağlanmasında önemli araçlardan birisidir.

Yabancı sermaye, ülke ekonomisine dışarıdan ilave edilen kaynaklardan, riskini kendi üstlenmesi koşuluyla en sağlıklı olanıdır. Kişi başına milli gelirin 2750 - 3000 \$ olduğu ülkemizde, yaratılan katma değer ile yılda % 2.2 oranında artan nüfusun temel gereksinimlerini karşıladıktan sonra kalan kısmın, yatırımlara ayrılması ile büyük ölçekli ve kaynak talebi çok yüksek yatırımların, sermaye gereksinimi karşılanamamaktadır (38). İç tasarruflar ile karşılanamayan yatırım finansman açıklarının giderilmesinde yabancı sermaye önemli bir araçtır. Yabancı sermaye hem ihracat kapasitesinin yükseltilmesi, hem de AB ile tam üyelikten sonra olası ithalat artışına karşı etkili bir araçtır. Teknolojinin lisans ile transfer edilmesi durumunda, ihracat kısıtları ile karşılaşılabilir. Eğer teknoloji transferi, yabancı sermaye yoluyla sağlanırsa hem teknoloji doğrudan üretime yöneltilmiş, hem de ihracat olanağı sağlanmış olur.

Türkiye'de yabancı sermayenin üretim teknolojisinin iyileştirilmesi ve teknoloji kullanım düzeyinin yükseltilmesi için gerekli olduğu, Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra kabul görmüştür. Bu amaçla 1954 tarih 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa oldukça liberal nitelikli olup, ülke kalkınmasına katkıda bulunması, tekel oluşturmaması, özel sektöre açık her alanda yatırım yapılması ve yerli sermaye ile aynı koşullarda değerlendirilmesi şartıyla ülke kaynaklarını yabancı sermayeye açmıştır. Ancak 1980 öncesi bürokratik engeller, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar, yabancı sermayenin ilgi göstereceği alanlarda faaliyette bulunan firmaların faaliyet sonuçları ve mali yapılarındaki olumsuzluklar vb. nedenlerle 1954-1980 döneminde toplam yabancı sermaye yatırımları 228 milyon \$ seviyesinde kalmıştır (31).

Türkiye'de 1980'den sonra izlenen ekonomi politikaları, organizasyon ve mevzuattaki değişiklikler, yabancı sermaye yatırımlarının önemli ölçüde artırılmasına olanak vermiştir. Ancak 1993 yılı itibariyle ulaşılan seviye yeterli değildir. 1993 yılında izin verilen yabancı sermaye tutarı 22270.90 milyon \$ olup, fiili yabancı sermaye girişi ise 682 milyon \$'dır. İzin verilen yabancı sermaye yatırımlarının ancak % 30.03'ü gerçekleşmiştir. 1993 yılında Türkiye'ye girmesine izin verilen yabancı sermayenin % 1.37 tarım, % 76.03 imalat, % 0.51 madencilik ve % 22.09 ise hizmet sektörüne yatırım izni alınmıştır (34). İzin verilen yabancı sermaye içinde ilk dört sırayı ABD, Hollanda, Fransa ve İtalya almıştır. OECD ülkelerinin izin verilen yabancı sermaye yatırım tutarı içindeki payı, 1990'da % 87 ve 1991'de % 89.5 olmuştur (34).

1993 yılı verilerine göre, izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının % 18.99 tevsii (geliştirme), % 36.36 sermaye artırımını, % 12.71 portföy ve % 31.94 yeni yatırımlara yönelik olmuştur (24).

Ekonomik kaynakların yabancı sermayeye açılması ile modern teknolojilerin transferi ve kullanımı mümkün olabilmektedir. Yabancı sermaye yatırımları ile sağlanacak teknoloji transferi; ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı, ülkelerin firmalara sağladığı avantajlar ve teşvikler, yasal durum, mevcut pazara yakınlık, yabancı müteşebbisin kullanmayı planladığı teknoloji düzeyi vb. faktörlere bağlıdır.

Üretim teknolojisi ve teknik bilgideki hızlı gelişmeleri zaman boyutu içinde sürekli olarak izleyebilmek için, orta ve büyük ölçekli firmaların yabancı müteşebbisler ile kapsamlı bir işbirliğine yani ortak yatırımlara yönelmeleri gereklidir. Türk firmalarının girişimleriyle oluşturulabilecek küçük ölçekli de olsa, çok uluslu firmalar hem üretimde verimliliği yükseltebilmekte, hem de ulusal ekonominin dünya ile entegre olabilmesini hızlandırabilmektedir. Kısa dönemde yabancı sermayeli firmaların sağlayacağı teknoloji ekonominin de kaynak talebini daraltır, ithal ikamesi etkisi yapar ve böylece de dış kaynaklara olan bağımlılık bir ölçüde de olsa azalabilir. Türk firmalarının gerek ülke içinde gerekse ülke dışında modern teknoloji ile çalışan büyük firmalarla ortak yatırımlara yeni firmalararası ticarete yönelmeleri gerekmektedir.

Çizelge 4. Türkiye'de İzin Verilen ve Gerçekleşen Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar) (14) (24)

Yıllar	Sektörler				Toplam İzin verilen Yabancı Sermaye	Gerçekleşen Yabancı Sermaye	Gerçekleşenin Verilen İzinlere Oranı (%)
	İmalat	Hizmetler	Tarım	Madencilik			
1954-79	-	-	-	-	228.10	-	-
1980	88.76	8.24	-	-	97.00	35.00	36.08
1981	246.51	89.13	0.86	0.99	337.51	141.00	41.78
1982	98.54	65.43	1.06	1.97	167.00	103.00	61.68
1983	88.93	13.76	0.03	0.02	102.74	87.00	84.68
1984	85.92	79.26	5.93	0.25	271.36	162.00	59.70
1985	142.89	80.97	6.37	4.26	234.49	158.00	67.38
1986	193.47	152.81	16.86	0.86	364.00	170.00	46.70
1987	273.75	249.18	6.69	6.86	536.48	171.00	31.87
1988	484.14	307.83	27.32	5.18	824.47	406.00	49.24
1989	900.99	549.04	9.80	10.63	1470.50	738.00	50.19
1990	1214.06	534.45	65.56	47.09	1861.16	1005.00	54.00
1991	1095.48	809.55	22.41	39.82	1967.26	1041.00	52.92
1992	1274.28	493.13	33.19	18.96	1819.73	1242.00	68.25
1993	1726.61	501.71	31.21	11.37	2270.90	682.00	30.03

Patent; tanımlanmış yeni bir buluş nedeniyle belli bir kişiye tanınmış yasal bir hak olup diğer kişileri belirli bir süre için bu hakkın tasarrufundan hariç tutmaktır. Bu hak bir devlet otoritesi tarafından belli niteliklere sahip kişilere verilmektedir (19). Ülkemizde bu ilişkileri düzenleyen patent yasası oldukça eski olup, yeni patent yasası çıkarılamamıştır.

Lisans; bir patent sahibinin tanımlanmış olan teknoloji alanına girilmesi, bununla ilgili know-how ve teknik bilgilerin açıklanması ve diğer bir kişiye ait tescilli markaların kullanılabilmesi için izin verilmesidir. Lisans anlaşması, lisansın verilmesi sonucunda 2 kişi arasında meydana gelen yasal ilişkiyi belirleyen belgedir. Lisans anlaşmalarının yasal, ekonomik ve teknik bakımdan değişik boyutları vardır. Lisans anlaşmaları çoğunlukla patent ve ticari marka kullanımını kapsamaktadır (19).

Know-how; Herhangi bir ürünün üretim süreci ile ilgili bilgilerden oluşan bir teknik bilgiler sistemidir.

1990-1992 döneminde çeşitli sektörlerle ilişkin olarak 174 adet lisans, teknik yardım ve yönetim anlaşması yapılmıştır (23). Lisans, patent ve know how yoluyla da teknoloji transfer edilebilse bile, bu tür araçlar ile teknolojinin transferinden sonra ihracat sorunu ile karşılaşılabilir. Çünkü lisans anlaşması sadece teknoloji ithalatına olanak vermekte, ihracat avantaj sağlamamaktadır.

Yap - İşlet - Devret projeleri ülkemizde 1985-1986 yıllarında başlatılmış olmasına karşın, bu yöntemin teknoloji transferine çok fazla olumlu katkıları olmadığı açıktır. Ancak bazı bireysel projeler başarılı olarak bu model ile yürütülmüştür.

Ülkemize transfer edilen teknolojilerin dağılımı incelendiğinde ABD'nin 38 adet anlaşma ile birinci sırada olduğu görülmektedir. Bunu 35 anlaşma ile Almanya, 21 anlaşma ile Fransa, 15'er anlaşma ile İtalya ve İngiltere izler. Bunların dışında Hollanda, İsviçre, Japonya, Danimarka, Singapur, Tayvan gibi ülkelerden de çeşitli kollarında teknoloji transfer edilmiştir.

Türkiye'ye çeşitli ülkelerden transfer edilen teknolojilerin ülke koşullarına paralel olarak uyarlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkemiz, gelişme sürecinde sanayileşmiş ülkelerin ürettikleri teknolojileri kullanarak, bu teknolojilerin üretimi sırasında yapılacak deneme ve yanılma maliyetlerinden tasarruf sağlamış olmaktadır. Ancak ülke içinde teknoloji geliştirme veya uyarlama işlemlerine gereken önem verilemediğinden, ileri tekniklerin seçiminde yetersiz kalınmaktadır.

II. Dünya Savaşından sonra Japonya'nın teknoloji transferi ve ithal ikameci politikalarla kısa sürede ekonomik kalkınmasını sağladığı bir gerçektir. Türkiye'de gerçekleştirilen teknoloji transferinden ise istenen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Bunun nedenlerinin ise ekonomik ve sosyal altyapının yetersizliği, işletmelerin yapısal özellikleri, yatırımların kapasitelerinin genel olarak düşük olması, ara ve temel malardan bazılarının yurt içinden sağlanamaması, yatırım teşviklerinin akılcı bir şekilde kullanılmaması olduğu bildirilmektedir (19). Ayrıca uygun üretim tekniklerini kullanacak nitelikli işgücünün yetersiz olmasına karşın, mevcut nitelikli işgücünün etkin olarak değerlendirilmesine olanak verecek çalışma koşullarının da yeterince sağlanmadığı söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen sorunların bir çoğu 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırmacı ve iş adamlarınca tartışılmış, ancak çözümler hep yetersiz kalmıştır. Ülkelerin bilim, araştırma, teknoloji üretim ve kullanım seviyeleri ile ekonomik gelişmişlikleri arasında yakın bir ilişki vardır. Teknolojinin üretilmesi veya transfer edilmesi için etkin bir bilim ve teknoloji sisteminin oluşturulması gerekir. Bunun için ulusal politikaları belirlemek, uygulama programları yapmak, değişik kurum ve sektörlerin çalışmalarını eşgüdümlemek, araştırma kurumları arasındaki işbirliği ile ülkelerarası ikili ve çokyönlü teknik işbirliği olanaklarının geliştirilmesi ve kurumların ortak çalışmalara yönlendirilmesi gerekir.

Dünyada yaşanan küreselleşme eğilimleri çerçevesinde teknolojik açıdan gelişmiş ülkelere bağımlılığın, gelişmekte olan ülkelere fazlaca önem taşımayacağı düşünülebilir. Ancak küreselleşmeden gelişmiş ülkeler çok daha fazla yararlanabilmektedir.

Ar-ge, teknoloji üretimi ve kullanımının amacı, insanların yaşam düzeylerinin yükseltilmesidir. Teknoloji üretimi ve kullanımı için ar-ge çalışmaları yapılmalıdır. Arge çalışmalarının başarılı olarak yapılabilmesi için yeterli kaynak ve araştırmacının bulunması ile teknik altyapının oluşturulması gereklidir. Türkiye'de ar-ge için yapılan kaynağın GSMH içindeki payı % 0.55'dir (1991). Gelişmiş ülkelerde GSMH'nın en az % 2'si ar-ge için ayrılmaktadır. Günümüzde Türkiye ar-ge için ayırdığı kaynak bakımından orta derecede teknolojiye sahip ülkeler arasında yer almaktadır.

Teknolojinin üretilmesi, değerlendirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılabilmesi için ar-ge faaliyetlerine GSMH'nın en az % 1'inin ayrılması gereklidir. Ar-ge fonu ülkenin bilimsel ve teknolojik gereksinimlerine göre yönlendirilmelidir. Çünkü teknolojik yenilikler ekonomik gelişmenin itici gücüdür. Ar-ge'ye yeterince önem vermeyen ve teknoloji geliştirmeyen ülkeler, üretim teknolojisinde büyük ölçüde dışa bağımlı olacaktır.

Türkiye'de 10.000 kişiye düşen araştırmacı sayısı 7'dir. Gelişmiş ülkelerde bu miktar Türkiye'nin 6-7 katı kadardır. ayrıca Türkiye'de yükseköğretimde okullaşma oranı gelişmiş ülkeler seviyesinin çok altındadır.

Türkiye, bilimsel çalışma, ar-ge etkinlikleri ve uluslararası bilime katkı bakımından yapılan sıralamalarda 1981 yılında 41. sırada iken 1989 yılında 46. sıraya gerilemiştir. Bu sonuç, bazı gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin Türkiye'ye oranla, bilimsel çalışma ve teknoloji üretiminin daha yoğun olarak yapılmasından kaynaklanmaktadır. Ülkede bilimsel çalışma ve ar-ge etkinlikleri geriledikçe, teknoloji üretimi de geriler ve teknoloji kullanımında büyük ölçüde dışa bağımlılık kökleşir.

Ülkemizde araştırma için ayrılan kaynağın çok önemli bir kısmı üniversiteler ve kamu kurumlarına aittir. Kamu kesimince ayrılan kaynağın toplam ar-ge harcamaları içindeki payı % 78.8 ile % 81.8 arasında değişmektedir. Özel kesimin ar-ge harcamalarının oranı ise % 18.2 ile % 21.2 arasında değişmekte olup, oldukça yetersizdir. Özellikle Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluş sıralamasında yer alan işletmelerin,

daha fazla ar-ge ve teknoloji üretimine yönelmeleri gereklidir. Bu işletmelerde ar-ge çalışmalarına yeterince önem verilmediği bilindiğine göre, küçük ve orta boy işletmelerde ar-ge faaliyetlerinden söz etmek fazla mantıklı olmayacaktır. Sanayinin araştırmalara yüksek oranda katılımı, teknoloji üretimi ve kullanımının yaygınlaştırılabilmesi için gereklidir.

Kamu kesiminde çalışan araştırmacılar toplam araştırmacıların % 91.5'ini oluşturmakta olup, bunun % 75.4'ü üniversitelerde çalışmaktadır. Sanayi kesiminin araştırmalara yüksek oranda katılımı, teknoloji üretimi ve kullanımının yaygınlaştırılabilmesi için gereklidir.

Yeni teknolojileri yakından izleyebilmek için Türkiye, üniversite ve araştırma kurumlarında reform yaparak işe başlamalıdır. Kurumların teknik alt yapısı iyileştirilmeli, araştırmacı ve araştırmaya saygınlık kazandırılmalı ve araştırmacılara yeni olanaklar ve teşvikler verilmelidir. Ülkenin araştırma ve bilime yönelik politikaları ne kadar tutarlı ve çağdaş olabilirse, uluslararası bilime katkı ve araştırmaların kalitesi de o oranda yükseltilebilir. Üniversiteler ile sanayi arasındaki işbirliğini ileri düzeye ulaştırabilmek için, teknoparkların geliştirilmesi gereklidir.

Özel kuruluşlar ar-ge bölümü kurmaya ve uygulamalı araştırmalar yapmaya teşvik edilmelidir. Ticari firmaların ar-ge faaliyetlerine önem vermeleri için teşvik edilmesinde çeşitli araçlardan yararlanılabilir. Örneğin, işletmeler dönem karlarının (vergi öncesi kar) belirli bir oranını ar-ge için harcamak veya ayırmak için teşvik edilmeli ve ar-ge için ayrılan karın kurumlar vergisinden muaf tutulması sağlanabilir. Bu işlemi yapan kuruluşlara ilave vergi kolaylıkları da sağlanabilir. Ayrıca firmalara yatırım kolaylıkları ve yatırımın niteliklerine göre çeşitli şekillerde teşvik (düşük faizli ve uygun ödeme planlı kredi, teknik donanım, üretim imtiyazı vb.) verilebilir. Ar-ge yatırımları kaynak kullanımını destekleme fonundan öncelikle kredilendirilebilir. Yatırım teşvikleri öncelikle ar-ge yatırımları alanına yönlendirilebilir veya bu yatırımlara teşvikin verilmesinde ilgili firmalara öncelik verilebilir. Bununla birlikte ar-ge'nin bütün sorunları çözümlense ve firmalar en uygun araçlarla doğrudan veya dolaylı olarak desteklense bile, firmaların finansman, eğitim, yönetim gibi sorunları çözülmeyen ve küçük işletmelere araştırma yapmanın gerekliliğini tam olarak kavratmadan bu sorunların çözülebileceğini ifade etmek de oldukça zordur. Ancak son yıllarda ar-ge'nin önemi, endüstri kesiminde daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.

Özellikle küçük ölçekli firmaların modern teknolojiyi görebilmeleri, tanımaları ve gerekliliğini kavrayabilmeleri için teknoparkların kurulması görülmektedir. Bu nedenle kurulması planlanan ve yatırımları süren teknoparkların en kısa sürede tamamlanması ile üniversite - sanayi işbirliği geliştirilmiş olacak ve teknoparklar görsel ve uygulamalı sanayi okulu görevi yapabilecektir. Doğal olarak firmaların modern teknolojiyi kullanabilmeleri için, önce bu teknolojinin varlığını bilmeleri ve işletmeler için faydalı olabileceğini kavramaları gereklidir. Teknoparkların kurulması ile üniversitelerin iş dünyasının güncel sorunlarına yönelik araştırmalara yönlendirilmesi, araştırma sonuçlarının uygulanabilmesi ve toplumsal değer taşıyabilmesi de olanaklı

olacaktır. Nitekim gelişmiş ülkelerde üniversiteler, iş dünyasının deneme ve uygulama laboratuvarı ve danışmanlık merkezi olarak görülmektedir.

Üretilen teknoloji ne kadar modern olursa olsun eğer ekonomik değilse, bunun kullanılabilmesi hemen hemen olanaksızdır. Dolayısıyla çeşitli olanaksızlıklar nedeniyle, teknoloji üretiminin transfere oranla görece olarak daha masraflı olduğu gelişmekte olan ülkelerin, teknoloji transferine yönelmeleri doğal bir olgudur.

Ülke içinde modern teknoloji üretimi yetersiz olduğundan yabancı sermaye, lisans, patent anlaşmaları ve diğer araçlarla teknolojinin transfer edilmesine çalışılmaktadır. Bu araçlardan Türkiye için en uygunu yabancı sermayedir denilebilir. 1993 yılı itibarıyla Türkiye'ye 2 270.90 milyon dolar yabancı sermaye girişi için izin verilmiş olup, bunun ancak % 30.03'ü gerçekleşmiştir. Yabancı sermaye yatırımları hem teknoloji transferi, hem de ihracat olanakları yarattığından avantajlı teknoloji transfer yöntemidir. Yabancı sermaye yatırımlarının geliştirilebilmesi için, Türk-yabancı ortak girişimlerinin artırılması gereklidir.

Türkiye'ye transfer edilen teknolojinin ülke koşullarına uyarlanması gerekir. Nitekim Japonya II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ithal ikameci ve teknoloji transfer politikaları ile teknoloji uyarlama işlemini birlikte yaparak basit ar-ge faaliyetleri ile daha ileri teknikler geliştirmiş ve ekonomik kalkınmayı kısa sürede sağlamıştır. Ülkemizde ithal edilen teknolojinin uyarlanması, basit işlemlerle yeni tekniklerin geliştirilmesi gerekir. Teknoloji, işletmelerin yoğun üretime geçmelerinde önemli bir aşamadır. Teknoloji üretimi ve kullanımına yönelik olarak özellikle 4., 5. ve 6. B.Y.K.P.'nda benimsenen hedeflere de ulaşamamıştır. Ancak tarıma dayalı sanayide teknoloji transferi, tarıma oranla görece olarak daha hızlı olmuş ve teknolojik altyapı bakımından belirli bir ilerleme sağlanmıştır.

2000'li yıllara yönelik olarak bilgi toplumunun yaratılması ve teknoloji kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik kamu politikaları yeterli ve etkin değildir. Bu alana yönelik makro politikaların yetersizliği ve özellikle ulusal politikalardan, çok, farklı hükümet politikaları başarı düzeyini olumsuz etkileyebilir. Türkiye'nin bu konuda uzun vadeli ve kapsamlı ulusal politikalar üretmesi gerekir.

Ülke içinde ar-ge ve teknoloji üretimi faaliyetlerine yer vermeyen ulusların, kendi koşullarına uygun teknolojiyi seçmede ve bunları transfer ederek kullanımını yaygınlaştırmada büyük sorunlar ile karşılaşabilecekleri açıktır. Türkiye'de tarım ve gıda endüstrisi başta olmak üzere bir çok alanda bu sorun yaşanmaktadır. Transfer edilen teknoloji, araştırma kurumları ve üniversitelerde deneme ve uyarlama işlemi yapılmadan doğrudan çiftçiye veya endüstri işletmesine dağıtılabilmekte ve böylece teknoloji kullanımından beklenen etkinlik artışı da sağlanamamaktadır.

Türkiye'nin teknoloji üretimi aşamasına geldiği veya bu sürece girdiği söylenebilir. Ancak ülkemizde teknoloji üretiminin altyapısına yeterince önem verilmemektedir. Temel ve uygulamalı araştırmalar ve eğitimin maliyeti yüksektir, ancak bunlar teknoloji üretiminin yapı taşlarıdır. Yetişmiş insan gücü ve bilimsel araştırma yapılmadan, teknoloji üretimi hemen hemen mümkün değildir. Devlet araştırmaya daha

fazla kaynak ayırmalı ve özel kesimi de bu konuda teşvik etmelidir. Özel kesime verilecek teşvikler; ar-ge masraflarının bir bölümünün karşılanması, nitelikli personel yetiştirme programlarının desteklenmesi ve uluslararası fuarlara katılımın desteklenmesi şekillerinde olabilir.

LİTERATÜR:

1. Akbay, C. 1993. Türkiye'de Gıda Sanayiinde Teknolojik Yenilikleri İzleyebilenin Maliyeti, MPM Yayınları; 484, Ankara
2. Barbiroli, G. 1994. The Dynamics of Technology, Measures Analyses, Models, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
3. Barutçugil, İ.S. 1993. Araştırma ve Geliştirmede Verimlilik, MPM Verimlilik, Sayı: 1983/4, Ankara
4. Büyükerşen, Y. 1994. Eğitimde Çağdaş İletişim Teknolojilerinden Yararlanmalıyız (Söyleri: S.. Fettahoğlu), MPM Anahtar Gazetesi Sayı: 69, Ankara.
5. Demirer, M.A. 1991. 2000 Yılına Doğru Teknoloji ve Çevre Sorunları, Çevre Üzerine..., TÇSV Yayını, Ankara.
6. DİE, 1992, 1990-1991 Yılları Araştırma ve Geliştirme Göstergeleri Çalışma Sonuçları, Ankara.
7. DPT, 1962. B.B.Y.K.P. (1963-1967) Bsm. Devlet Matbaası, Ankara
8. DPT, 1967, İ.B.Y.K.P. 51968-1972) TBMM Basımevi, Ankara.
9. DPT, 1972. Yeni Stratejiler ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), DPT Yayın No: 1272, Ankara
10. DPT, 1973. D.B.Y.K.P. (1979-1983). DPT Yayın No: 1664, Ankara.
11. DPT, 1984, B.B.Y.K.P. (1985-1988). DPT Yayın No: 1974, Ankara.
12. DPT, 1988. Bilim - Araştırma - Teknoloji Ana Planı, II. B.Y.K.P. Ö.İ.K.R. DPT Yayın No: 2133, Ankara
13. DPT, 1989, A.B.Y.K.P. (1989-1994), DPT Yayın No: 2174, Ankara.
14. DPT, 1990. Yabancı Sermaye Raporu (1987-1989), Yabancı Sermaye Daire Başkanlığı, Ankara.
15. DPT, VI. B.Y.K.P. (1990-1994) Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara.

16. Ersoy, U. 1990. Endüstriyel Gelişmede Bilimsel Araştırmanın Rolü, E.S.Y.A.Ş. Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı: 1990/2, İstanbul
17. Gönenli, A. 1994. Teknopark Teknopol., 24 Ağustos 1994 Sabah Gazetesi.
18. Gözen, A. 1993. Biyoteknoloji ve Türk Tarımı..., ATA 21. Yüzyıla Doğru Dizisi, 17, İstanbul
19. Gözlü, S. 1986. Teknoloji Transferinde Lisans Anlaşmaları ve Bir Değerlendirme, İ.T.Ü. Mak. Fak. Ofset Atölyesi, İstanbul.
20. Güleç, K. 1994. Türkiye'de ve Dünya'da Teknolojik Gelişmeler, DPT, Ankara.
21. Güneş, T. 1990. Tarımsal Pazarlama ve Standardizasyon, II. Baskı, A.Ü.Z.F. Yayınları, 1182, Ankara
22. Gürol, M. 1994. Üniversite Sanayi İşbirliğinin Çağdaş Uygulama Biçimi: Teknoparklar, II. Verimlilik Kongresi. MPM.
23. HDTM, 1990-1992. Yabancı Sermaye Raporu, Ankara.
24. HDTM, 1993. Yabancı Sermaye Raporu, Ankara.
25. Kocabağ, D. 1994. Sanayimizin Verimlilik Teknoloji ve İnsan Sorunları, MPM Anahtar Gazetesi, Sayı: 62, Ankara.
26. Kurdoğlu, Ç. 1989, Tasarım Teknolojisi ve Sanayileşme, TMMOB Sanayi Kongresi (I), MMO Yayın No: 134/1, Bursa.
27. Kültür, M.C. 1991. Verimliliğin Artmasında Teknoloji Transferinin Rolü ve Önemi, MPM Anahtar Gazetesi, Sayı: 36, Ankara.
28. Resmi Gazete, 2547 Sayılı YÖK Kanunu, 4.11.1981
29. Saxena, A.N. 1991. Productivity and Socio-Cultural Structure: Quality of Work-life-Role of Technology, I. Verimlilik Kongresi, MPM Yayınları: 455, Ankara.
30. Şimşek, S. 1988. Lisans Anlaşmaları Yoluyla Teknoloji Transferi, TOBB Yayınları No: 54, Ankara.
31. Tanrıvermiş, H. 1991. Türk Tarımında Yabancı Sermaye Yatırımları ve Genel Değerlendirilmesi, TZOB Çiftçi ve Köy Dünyası, Sayı: (7) 80, Ankara.
32. Tanrıvermiş, H. vd. 1993. Türkiye Hayvancılığının Genel Ekonomik Durumu ve Temel Sorunları, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir.
33. T.C. Devlet Bakanlığı, 1983. Türk Bilim Politikası (1983-2003), Ankara.

34. The Istanbul Chamber of Commerce, 1991. Economic Report, Pub. No: 1991/28, İstanbul.

35. Tomak, M. ve İşler, No: 1987. Küçük ve Orta Sanayi Teşebbüslerinde Araştırma Geliştirme Faaliyetlerinin Yetersizliği ve Çözüm Yolları Teknoparklar, K.O.B.S.T. Sorunları, Çözüm Yolları ve Geliştirilmesi Semineri, MPM Yayınları: 358, Ankara

36. TÜBİTAK, 1987. 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun A + G Birimleri, Rapor, TÜBİTAK MAG, Ankara.

37. Uçar, H. 1990. Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye'deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transfer Fonksiyonu İnceleme Yarışması, YASED , Yayın No: 37, İstanbul

38. Uras, T.G. 1981. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Kom. Tebliğleri, İzmir.

39. Yılmaz, F. 1994. Yükseköğretim Ar-Ge Faaliyetleri, Milliyet Gazetesi Türkiye'nin Forumu, 3 Temmuz 1994

40. YÖK, 1991. Türk Yükseköğretiminde On Yıl (1981-1991), 1981 Reformu ve Sonuçları, Meteksan, Ankara.

TARIMSAL KREDİLER VE UYGULAMASI

Dr. Rafet ÇEVİKBAŞ *

1. GİRİŞ

Kredi, Latince "Credere" kelimesinden gelmekte olup; inanmak, güven duymak, itimat etmek anlamını taşımaktadır. Bu yüzden kredinin ortaya çıkabilmesi için, borç veren (kredi veren) kimsenin karşısındakine itimat etmesi ve onun aldığı borcu zamanında ödeyeceğine veya ödeyebileceğine kanaat getirerek güven duyması gerekmektedir.

Buradan hareketle Kredi: "Başkasına ait sermayeyi (mal veya parayı) kararlaştırılan belirli bir müddet sonunda, kullanma bedeli ile birlikte geri verme vaadiyle kullanma faaliyeti" olarak tarif edilebilir. (1)

Genel olarak kredi ihtiyacı; işletmelerin kurulabilmesi, devamlılıklarının sağlanabilmesi ve iş hacimlerinin artırılabilmesi için öz sermayelerinin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle her sektörde; tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün hepsinde kredi ihtiyacı devamlı bir süreç içerisinde kendini göstermektedir.

Çağdaş toplumlarda, ister gelişmiş isterse az gelişmiş olsun hemen her ülkede, tarım kesiminde yaşayanların gelirlerinin artırılarak hayat şartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesi temel tarımsal politika ve hedef olmaktadır.

Bu tarım politikası amacının sağlanabilmesi için de; arazi, sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerinin iyi bir işletmecilik organizasyonu ile beraber üretimde kullanılmasının yayında, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine, daha fazla girdi kullanılmasına, mekanizasyon düzeyinin artırılmasına, hastalık ve zararlılarla etkin mücadeleye, kaliteli ve ıslah edilmiş bitki ve hayvan türlerinin kullanılmasına ve tüm bunların çiftçiye zamanında, yeterince aktarılmasına bağlı bulunmaktadır. (2). Bütün bu faktörlerin tarımsal kesim veya çiftçiye sağlanabilmesi ise, tarım sektöründeki kullanılabilir sermayenin yapısı ve miktarı ile ilgili olmaktadır. Çünkü tarımda kullanılan arazi, işgücü ve sermaye olarak üç temel üretim faktöründen; tarımsal işgücü gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi ülkemizde de yeterince bulunmakta, arazi ise günümüzün teknik ve ekonomik koşulları altında artırılması mümkün olmayan ancak entansif tarım yaparak yoğun girdi kullanımını dolayısıyla üretimin

(*) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

(1) İbrahim AKSÖZ, Zirai Kredi, (Atatürk Ün. Yayınları No: 227 ERZURUM-1972) S. 6.

(2) Mehmet BÜLBÜL, Füsün TATLIDİL, "Kredi Kullanımının Tarımsal Yapının İyileştirilmesindeki Etkinliği", (Tarım Haftası '94 Sempozyumu, T.Z.M.O.B., T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları No: 25, Ankara-1994), S. 263.

arttırılması sonucu daha fazla yararlanılabilecek bir üretim faktörü olmaktadır. Yoğun girdi kullanımı ise, yine bir üretim faktörü olan sermayeye bağlı bulunmaktadır. Hatta işgücü faktörü de temelde yine sermayeye bağlı bulunmaktadır. Çünkü entansif tarım yapıldığı ortamda ve işgücü eksikliğinin çekildiği gelişmiş ülke tarımında, işgücünde dışarıdan temin edildiği düşünülürse, işgücü temini de sermayeye bağlı bir temel üretim faktörü olmaktadır. Bu nedenle üretimde kullanılan diğer arazi ve işgücü faktörleri de dolaplı da olsa bir bakıma sermaye faktörünün bağımlı bir fonksiyonu olma durumunda kalmaktadırlar.

Bu bakımdan üretim faktörleri arasındaki önemi hızla gelişen ve diğer üretim faktörlerini gittikçe artan düzeyde ikame eden sermaye, genelde tarım sektöründe ve özde tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunda yetersiz olmaktadır. (3)

Çünkü yılda bir ürün satılan, buna karşılık bütün bir yıl masraf yapılan tarım kesiminde, sermayenin devir hızının yavaş ve kâr haddinin düşük olması dolayısıyla gelir düzeyinin çok düşük olması sonucu, tasarruf edilerek sermaye oluşturmak çok zor olduğundan, kullanılabilir sermaye miktarı ve buna bağlı olarak da öz sermaye miktarı çoğu zaman genellikle yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlik ise; üretimin arttırılması için gerekli olan faaliyetlerin gerçekleştirilememesi sonucu, tarımsal işletmelerin verimlilik ve rasyonelleştirme olanaklarını ve dolayısıyla üreticinin gelir düzeyinin yükselmesini büyük ölçüde engellediğinden, üreticinin tasarrufta bulunarak öz sermaye oluşturmasının zor ve yavaş olmasına neden olan kısır döngü içine girilmesine neden olmaktadır. (4)

Bu durumda öz sermayesi yetersiz olan üreticilerin, üretim faaliyetlerini zamanında ve rantabl bir şekilde yerine getirebilmeleri, bunun için satınalma ve yatırımlarını aksamadan yapabilmeleri için, yeterli ve uygun şartlarla tarımsal kredi ile desteklenmeleri gereği ortaya çıkmaktadır. bu nedenle tarımsal kredi, tarım sektörünün gelişmesinde temel etkenlerden birisi olmaktadır. (5).

II - TARIM İŞLETMELERİNDE KREDİ İHTİYAÇLARINI ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER (6)

1 - Tabii Olaylar: Tarımsal üretime zarar veren kuraklık, taşkın, don, dolu, rüzgar vb. meteorolojik olaylar; üretim miktarını menfi yönde etkileyerek, verimin ve dolayısıyla işletme gelirinin azalmasına sebep olur. Gelirdeki azalma sonucunda, çiftçi, gelecek yılki üretimi için gerekli işletme sermayesini tasarruf edemediği gibi, bazen elde edilen ürün veya gelir çiftçi ve ailesinin tüketimini dahi karşılamaktan uzak bulunması durumlarında, çiftçi sermaye ihtiyacını kredi kaynaklarından karşılamak zorunda kalır.

(3) BÜLBÜL ve TATLIDIL, a.g.m., S. 263.

(4) T.Z.O.B., Ziraî ve İktisadî Rapor (1992-1993), (Yayın No: 174, Ankara-1994), S. 146.

(5) T.Z.O.B., a.g.e., S. 146.

(6) AKSÖZ, a.g.e., S. 6-7. BÜLBÜL VE TATLIDIL, a.g.m., S. 265-266

2 - Hastalık, Haşere ve Hayvanların Verdiği Zararlar:

Bitki ve hayvanlarda görülen hastalık ve haşarelerle yabancı hayvanların yaptığı zararlar, verimi etkileyerek işletmenin gelirinde azalmaya ve dolayısıyla işletmenin sermaye durumunun bozulmasına sebep olurlar. Bu zararlar dolayısıyla sermaye miktarındaki düşmeyi karşılayacak tasarrufu bulunmayan işletmeler, bu eksikliği tamamlamak için kredi kaynaklarına başvururlar.

3 - Savaş ve Göçler:

Savaş durumlarında askerlik dolayısıyla tarımda işgücünün azalması, savaş ve hareket alanı içinde bulunan işletmelerde stokların zarar görmesi, savaş ve sosyo-ekonomik nedenlerle göç edilmesi tarım işletmelerinin yapı ve dengesini bozarak her hususta büyük bir ihtiyaç karşısında kalınır. Tarımsal işletmelerin öz sermayesi bu ihtiyaçları karşılamaya yeterli olmadığına kredi kaynaklarına başvurulur.

4 - Ekonomik ve Sosyal Nedenler:

Tarım kesiminde kredi ihtiyacını doğuran ve arttıran faktörlerin başında esas olarak ekonomik ve sosyal sebepler gelir. Bunlar:

a- Küçük Aile İşletmeleri ve Sermaye Bakımından Yetersizlik:

Tarımsal işletmelerin çoğunluğu, bir çiftçi ailesinin normal yaşamını sürdürebilmesi için gerekli geliri sağlayacak büyüklükte değildir. 1991 yılı verilerine göre; 1-20 dekar arasında arazi işleyen işletme sayısı oranı Tarım İşletmelerinin % 34,9'unu teşkil ettiği halde, bunların işlediği arazinin toplam işlenen arazi içindeki payı ancak % 5,6 olmaktadır. Yine 21-50 dekar arasında arazi işleyen tarım işletmelerinin oranı % 32,1 olduğu halde, bunların işlediği arazinin toplam işlenen arazi içindeki payı % 16,5 olmaktadır. 51 - 100 dekar arasında arazi işleyen işletme sayısının oranı 17,9 olduğu halde, bunların işlediği arazinin toplam işlenen arazi içindeki payı % 19,9 olmaktadır. Yani, 100 dekarın altında arazi işleyen tarımsal işletme sayısının oranı % 84,9 olduğu halde bunların işlediği arazi toplam işlenen arazi içerisinde ancak % 41,5 paya sahip olmaktadır. (7) Bu da ülkemizdeki tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun % 85 gibi küçük aile işletmesi niteliğinde, düşük gelirli ve dolayısıyla sermaye bakımından yetersiz olduğunu göstermektedir.

b- Pazar İçin Üretim ve Verimin Arttırılması:

Ekonomik gelişme ve makinalaşma ile beraber, üreticiler sadece kendi ihtiyaçları için değil, pazara yönelik üretim yapmaya başlamaları sonucu, üretimi arttırmak için ilave işletme ve yatırım sermayesine ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca tarım işletmelerinde gelir, mevsimler ve aylar itibarıyla düzenli bir dağılım göstermediğinden, çiftçiler gerek üretim gerekse tüketim için nakdi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kredi kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

(7) DİE, Tarım Sayımı, 1991.

c - Veraset ve İntikal İşlemlerinin Sağlanması:

Ülkemizde işletme sahibinin ölümü halinde, mirasın reel taksiminin uygulanması nedeniyle, işletmelerin bütünlüğünün bozularak küçülmesi sonucu, arazi parçası ve işletme sermayesi yeterli büyüklükte olmadığından, işletmenin genişletilmesi için diğer varislerin hisselerinin satın alınması için krediye ihtiyaç duyulmaktadır.

d - Tarımsal Ürün Fiyatlarındaki Düşmeler ve Enflasyonun Etkisi:

Tarımsal ürün fiyatlarındaki düşmeler, işletmelerin gelirlerini düşürdüğünden üretimden beklediği geliri bulamayan veya zarar eden üretici, gelecek dönem faaliyetleri için kredi kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadır.

Yılda bir kere ürün elde ederek gelir sağlayan üretici, gelirini enflasyona karşı koruyamadığı gibi, yüksek enflasyon karşısında tarımsal girdi fiyatlarının daha çok artması sonucu, gelecek dönemdeki üretimi için kullanacağı girdilerin temininden doğan sermaye açığını kapatmak için yine kredi kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadır.

III - TARIMSAL KREDİ KAYNAKLARI:

1 - Şahıslar - Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları:

Şahıslardan alınan kredi en eski ve en yaygın teşkilatlanmamış kredi kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu gün dahi teşkilatlanmış resmi kredi müesseseleri kurulmuş olmasına karşılık, şahıslar ya da özel kişiler tarım kredisinin en önemli kaynağını teşkil etmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde toplam tarımsal kredi içerisinde şahıslardan alınan kredi önemli bir yer tutmaktadır. (8)

Şahıslardan sağlanan kredi ve borçları 2 gruba ayırarak incelemek mümkün olmaktadır. (9).

A — Komşu, Arkadaş ve Akraba gibi Kimselerden Sağlanan Krediler:

Bu çeşit krediler ekseriya faizsiz olduğu gibi, borç verenle alan arasında herhangi bir yazılı metne dayanmayan, haur ve itimata dayanan bir borç alma şekli olmaktadır. Günümüzde bu tür kredi altın veya dövize dayalı olarak nakdi veya aynı olarak yapılmakta ve borcun vadesi ise karşılıklı anlaşma sonucu tayin edilmektedir.

B — Yörenin Zengin Kişilerinden, Arazi Sahiplerinden (Kıracılık ve Ortakçılıkta), Tüccarlardan ve Tefecilerden Sağlanan Krediler:

Bu tür krediler genellikle kısa vadeli (2-3 ay) ve yüksek faizli (% 200-300), ödeme şartları ağır, emin olmayan, fazla itimat edilmeyecek ve taraflar arasında anlaşmazlıklara sebep olan bir kredi kaynağı olmaktadır.

(8) AKSÖZ, a.g.e., S. 17-18 BÜLBÜL ve TATLIDİL, a.g.m., S. 272

(9) Ali Rıza KARACAN, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, (Ege Üniv. Ziraat Fak. Yayınları, No: 498, 1991-İZMİR), S. BÜLBÜL ve TATLIDİL, a.g.m., S. 272.

Daha çok tüccar ve satıcılardan oluşan bu kredi kaynağı, genellikle çiftçinin ihtiyacı olan ve üretim mallarını taksitle veya veresiye usulü ile satmaya çalışırlar. Bunlar çiftçinin ödeme gücünü düşünmeden fazla mal satma amacında olup, sermaye kaybı ihtimali ve tahsil masraflarını düşünerek genellikle çiftçiye fazla faiz ve masraf yüklerler. Bu krediler daha çok kısa vadeli olduklarından çiftçi bu kaynağa güvenerek işletmede islah faaliyetleri ve uzun vadeli yatırımlara geçemez. Ayrıca şartlar uygun gitmediğinde kredinin yenilenmesi ve ödeme süresinin uzatılması genellikle mümkün olmamaktadır. Ancak tüm bu olumsuzluklarına karşılık; borçlanmadaki kolaylık veya formalitelerin azlığı, borçlanmada üretim ve tüketim ayırımı yapılmadan tüketim için de borçlanabilme ve şahıslardan borçlanmayı alışkanlık haline getirme gibi nedenlerle şahıs kredilerine her zaman başvurulduğu görülmektedir. (10) Küçük tarım üreticilerinin bu tip tüccar ve tefecilerden ağır şartlar altında kredi almaları uygun olmamakla birlikte, teşkilatlanmış kredi kaynaklarının, kredi karşılığı olarak çiftçiden ipotek istemesi ve arazinin de küçük olması nedeniyle kredi alamaması ve üreticinin kredi talebinin yeterli düzeyde ve zamanında karşılanmaması dolayısıyla üreticinin bu tip kredi almaya zorlanması esas neden olarak gözükmektedir. bu yüzden şahıslardan yeni teşkilatlanmamış kredi kaynaklarından alınan krediler, teşkilatlanmış kredi kaynaklarından sağlanan krediler kadar önemli bir yer tutmaktadır. (11) Teşkilatlanmamış bu tip şahıs kredilerinin toplam tarımsal krediler içindeki payı % 5.56 - 49.51 arasında değişmektedir. (12)

Adana ovası tarım işletmelerinde 1973 yılında yapılan bir araştırmaya göre, küçük işletmeler kısa vadeli kredilerinin % 58.36'sını banka ve kooperatiflerden, % 41.64'ünü teşkilatlanmamış şahıslardan temin ederken, büyük işletmelerde kısa vadeli kredilerin % 81.98'i banka ve kooperatiflerden, % 18.02'sinin şahıslardan temin edildiği görülmüştür.(13) Bu da teşkilatlanmamış şahıs kredilerinin önemli ölçüde uygulamasının yanında bu tip krediye daha küçük üreticilerin başvurduğunu göstermektedir. (14).

2- Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları:

Tarım sektörüne kredi vermek üzere teşkilatlanmış kredi kaynakları; T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Panko Birlik, Şeker Şirketi, Şekerbank, Egebank, Milli Aydın Bankası (Tarişbank) ile Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'ndan oluşmaktadır.

(10) AKSÖZ, a.g.e., s. 18-19.

(11) BÜLBÜL ve TATLIDİL, a.g.m., S. 172, 274.

(12) T.Z.O.B., Zirai ve İktisadi Rapor, 1992-1993, S. 148.

(13) BÜLBÜL ve ARK, Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı, 1990

(14) T.Z.O.B., Zirai ve İktisadi Rapor, 1992-1993, S. 148.

A - T.C. Ziraat Bankası Kredileri: (15)

T.C. Ziraat Bankası "8.6.1964 tarih ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" hükümlerine tabi olarak tarım kesimine finansal destek sağlamak ve diğer her türlü bankacılık işlemlerini yapmak amacıyla teşkil olunmuştur.

T.C. Ziraat Bankasının açılan krediler, işletme kredileri ve yatırım kredileri olmak üzere iki çeşide ayrılmıştır.

İşletme Kredileri: Bir kısım konularda, Genel Müdürlükçe ürün bütçelerine göre her yıl yeniden belirlenen kredi limitlerine göre, bir kısım konularda ise toplam işletme sermayesi ihtiyacından gerekli özkaynak katkısı düşüldükten sonra kalan miktar esas alınarak tesbit edilmektedir. İşletme kredileri, verilmiş olan bir yıllık hesap dönemi sonunda sadece faizin geri ödenmesi koşulu ile cari hesap şeklinde kullanılmaktadır.

Yatırım Kredileri: Düzenlenen projede belirlenen yatırım sermayesi ihtiyacından gerekli özkaynak miktarı düşüldükten sonra, kalan miktar esas alınarak tesbit edilmektedir. Yatırım kredileri ile yatırımla birlikte açılan işletme kredilerinde projenin gelir-gider durumu ve nakit akım tablosu dikkate alınarak, gerekirse ödemesiz süre de verilmek suretiyle azami 20 yıla kadar vade verilerek kullanılmaktadır.

Ziraat Bankasının açılmış olan işletme ve yatırım kredilerinde, mutlaka müşerek borçluluk ve müteselsil kefalet, gayrimenkul ipoteği, menkul rehni, Devlet kefaleti, ticari işletme rehni, gemi ipoteği, kamu ilişkileri ve banka ilişkilerinden doğmuş alacakların temliki gibi bir teminat aranmaktadır. Ayrıca kredi konuları ve yatırım tutarlarına göre değişen miktarlarda faiz alınmaktadır.

Ziraat Bankası tarafından verilen Tarımsal Kredilemeye ilişkin görevler aşağıda açıklanan o birimce yürütülmektedir.

a- Zirai Krediler Müdürlüğü'nce Açılan Krediler:

1*- Bitkisel Üretim Kredileri: Ürün bütçeleri esas alınarak genelde maliyetin % 60'ından az olmamak kaydıyla belirlenen kredi limitlerine göre; tohum, zirai ilaç ve kimyasal gübre girdileri ile meyvecilik, bağcılık, zeytuncilik, mantar üretimi, kavakçılık, tohumculuk gibi konulara yönelik yatırımları kapsamaktadır.

2- Hayvansal Üretim Kredileri:*

İrat Hayvancılığı Kredileri: Damızlık inekçilik, süt sığırcılığı, koyun ve keçi yetiştiriciliği konularında yatırım ve işletme kredisi olarak verilmektedir. İşletme kredileri kredi limitleri üzerinden, yatırım kredileri ise maliyetin % 60'ı esas alınarak damızlık inekçilikte asgari 10 baş, süt sığırcılığında asgari 1 baş, koyun ve keçi yetiştiriciliğinde asgari 15 başlık kapasite üzerinden açılmaktadır.

Besicilik Kredileri: Büyük ve küçükbaş hayvanların belirli dönemler se-mirtilmesi ve et verimlerinin yükseltilmesi amacıyla sığır besiciliğinde asgari 10 baş, koyun besiciliğinde asgari 50 başlık kapasite üzerinden verilmektedir.

İşletme kredileri kredi limiti üzerinden yatırım kredileri ise maliyetin % 60'ı esas alınarak belirlenmektedir.

Tavukçuluk Kredileri: Yumurta tavukçuluğu, kasaplık piliç yetiştiriciliği, damızlık olarak kasaplık piliç ve yumurta tavukçuluğu konularında yatırım ve işletme kredisi olarak Maliyetin % 60'ı kadar kredi açılmaktadır. Yerde yumurta tavukçuluğunda asgari 1000, kafeste yumurta tavukçuluğunda asgari 2000, kasaplık piliç yetiştiriciliğinde asgari 10.000 tavuk veya piliçlik kapasite aranmaktadır.

Arıcılık Kredileri: İşletme kredisi olarak, İl Merkez Şubelerince hazırlanan kredi limitlerine göre belirlenen ihtiyacın % 75'ine kadar, yatırım kredileri ise proje ma-liyetinin % 75'i esas alınarak açılmaktadır.

Coban Köpeği Yetiştiriciliği: Hayvancılık işletmeleri için girdi kabul edi-lebilecek, orjini ülkemizde bulunan, zamanla nesli azalan, ülkemize mahsus bazı hay-yanların nesillerinin korunması ve ihracı için yetiştirilmesi amacıyla açılmaktadır.

Hindicilik ve Tavşancılık Kredileri: Üretim maliyetinin % 60'ı üzerinden açılmaktadır.

3* - Tarımsal Araç-Gereç Kredileri:

Yerli imalat araç ve gereçler, traktör ve biçer döğer konularında peşin satış be-delinin % 75'ine kadar kredi açılmaktadır. Araçların Banka ile anlaşma yapan firmalara ait olması gerekmektedir.

18 Beygir gücünden küçük traktörler için en az 5 dekarlık meyve-sebze bahçesi,

18-30 beygir gücündeki küçük traktörler için en az 50 dekarlık sanayi bitkisi,

Orta ve büyük tip traktörler için 300 dekarlık hububat veya 100 dekarlık sanayi bitkisi,

Biçer Döğer için 750 dekarlık ekim sahası aranmaktadır.

4* - Arazi Edinme Kredileri:

Gerçek kişi üreticileri bir tarımsal işletmeye sahip kılmak veya işletmeyi genişletecek arazi edinmek amacıyla, toprak barem değeri aşılmamak kaydıyla, satış değerinin azami % 75'ine kadar azami 10 yıl vade ile kredi açılmaktadır.

Satın Alınacak Arazi = $\frac{\text{Asgari Ücretin Dört Katı - İşlet. Bit. Üretim. G.}}{\text{Satın Alınacak Ara. Yetiştir. Ürün. Net Gelir}}$

Satın Alınacak Ara. Yetiştir. Ürün. Net Gelir

b- Özel Tarımsal Krediler Müdürlüğü'nce Açılan Kredileri:

- 1*- Sera sebzeçiliği
- 2*- Çiçekçilik
- 3*- Tarımsal sulama (Toprak ve Su Kredileri)
- 4*- Koruma ve Depolama
- 5*- İpek böcekçiliği
- 6*- Genetik Esaslara Dayalı İslah

konularında, işletme kredilerinde maliyetin % 75'i, yatırım kredilerinde ise; küçük ve orta tarım işletmeleri ile tarımsal amaçlı kooperatif ve üst kuruluşlarında maliyetin % 75'i, büyük ve diğer işletmelerde % 60'ı, tarım araç ve gereçlerinde % 75'i oranında kredi açılmaktadır.

c- Su Ürünleri Kredileri Müdürlüğü'nce Açılan Krediler:

- 1*- Su Ürünleri Avcılık kredileri
- 2*- Su ürünleri yetiştiricilik kredileri
- 3*- Su ürünleri sanayi kredileri

olarak her türlü araç ve gereçler için işletme ve yatırım kredisi açılmaktadır.

d- Güneydoğu Anadolu Krediler Müdürlüğü'nce Açılan Krediler:

Zirai Krediler ve Su Ürünleri Kredileri Müdürlüklerince açılan kredilerin; Gaziantep, Adıyaman, Ş. Urfa, Mardin, Batman, Şırnak, Diyarbakır ve Siirt illerindeki uygulamalarını, Zirai Krediler ve Su Ürünleri Kredileri tarafından uygulanan esaslar doğrultusunda kredilemesini yapmaktadır.

e- Kooperatifler Müdürlüğü'nce Açılan Krediler:

1* - Tarım Kredi Kooperatiflerine Açılan Krediler:

Ortakların finansman ihtiyaçları için açılan kredilerdir.

- Kısa Vadeli İhtisas Kredileri: Ortakların tohumluk, fide, gübre, ilaç, yemlik, ekme, biçme, toplama, kurutma, işçilik ücreti ödenmesi ihtiyaçları için azami 1 yıl vade ile açılırlar.

- Orta Vadeli İhtisas Kredileri: Ortakların araç-gereç, traktör, su motoru, mibzer, patos, römork ve bunların lastikleri ile iş-çift ve irat hayvanları ihtiyacı için en az 5 yıla kadar açılan aynı kredilerdir.

Ortakların el sanatları, tarımsal ürünlerin pazarlaması, desteklenmesi için Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Bölge Birliklerine açılan krediler.

2* - Tarım Satış Kooperatiflerine Açılan Krediler:

Ortakların tarımsal ürünlerinin alınması için açılan kredilerdir.

- Rehinli ortak kredisi
- İşletme kredisi
- Kimyevi gübre ve zirai mücadele ilacı kredisi
- Tesis kredisi
- İştirak kredisi
- Destekleme kredisi,
- Diğer krediler

f - Risk Değerlendirme Müdürlüğü'nce Açılan Krediler:

- Tarımsal ve tarıma dayalı kuruluşlar ile kalkınma programlarında teşviki öngörülen sektörlerin,
- Kamu Kuruluşları, İktisadi Devlet Teşekkülleri ve bağlı ortaklıkları ile yerel yönetimlerin,
- İmalatçı ve ihracatçıların,
- Sanayicilerin, halka açık Anonim Şirketlerin,
- Tarımsal Amaçlı Köy Kalkınma Kooperatiflerinin, taleplerinin karşılanmasına çalışılmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası'na yukarıda açıklanan kredi çeşitlerine göre uygulanan faiz oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

T.C. ZİRAAT BANKASI TARIMSAL KREDİLERİNDE FAİZ ORANLARI

KREDİ KONUSU	FAİZ ORANLARI (%)				DESTEKLEME (%) PRİM FAİZ FARKI	
	1988		1989 - 1993			
	Alt Limit	Üst Limit	Alt Limit	Üst Limit		
A - İŞLETME KREDİLERİ						
Bitkisel Üretim	39	43	43	50	3	-
	45	50				
Kimyevi Gübre	29	34	34	43	3	12
Hayvansal Üretim	29	34	34	43	11	-
Su Ürünleri	29	34	34	43	11	-
Özel Tarımsal Kredi	29	34		34	-	-
Toprak-Su Kredileri	39	43	43	50	3	-
	45	50				
B - YATIRIM KREDİLERİ						
Bitkisel Yatırım Kredi	39	43	43	50	3	-
	45	50				
Hayvansal Yatırım Kredi	29	34	34	43	11	-
Su Ürünleri Kredi	39	43	34	43	11	-
	45	50				
Toprak Su Kredileri	39	43	43	50	3	-
Traktör Kredileri	45	50		55	3	-
Bıçer Döğer Kredileri	45	50		55	3	-
Diğer Araç ve Gereç	39	43	43	50	3	-
	45	50				
C - TARIMSAL SANAYİ KREDİLERİ						
1 - İHRACAT GARANTİLİ						
a) Yatırım Kredileri	45	50	50	2	-	-
b) Tohumculuk Kredileri	45	50	50	2	-	-
2 - İHRACAT GARANTİSİ OLMAYAN						
a) Yatırım Kredisi	55	60	60	7	-	-
b) Tohumculuk Kredisi	45	50	50	7	-	-
3- TEŞVİK BELGESİ YATIRIM KREDİLERİ						
a) İşletme Kredileri	55	60	60	-	-	-
b) Yatırım Kredileri	45	50	50	-	-	-
c) Tarım Kredi Kooperatifi						
NORMAL	38.5	42.5	42.5	3	-	-
KİMYEVİ GÜBRE	28.5	33.5	33.5-42.5	3	12	-
HAYVANSAL ÜRETİM	28.5	33.5	33.5-42.5	11	-	-
T.T.K.CARİ HESAP	60	70	70	-	-	-
D- TARIM SATIŞ KOOPERATİFİ						
Normal Destekleme	60	70	70	62(*)	-	-
Kimyevi Gübre	29	34	43	3	12	-
Zirai İlaç	39	43	43	3	-	-

(*) 1990 yılında Faiz Oranı % 62'ye indirilmiştir.

1991 yılında % 70'e çıkarılmıştır.

NOT: İşletme Kredilerinde 5.000.000.-TL.ye kadar ve 5.000.000 TL.'den fazlası için, yatırım kredilerinde ise yatırım tutarı 20.000.000 TL.den az ve 20.000.000 TL.den fazla olanlar için alt ve üst limit faiz oranları uygulanmaktadır.

Kaynak: T.Z.O.M. Zirai ve İktisadi Rapor (1992-1993), S. 407)

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, 1988 yılına göre, 1993 yılında Ziraat Bankası kredi faiz oranlarının genellikle % 5-9 puan arttırıldığı ve bu faiz oranlarının da % 43-50 düzeyiyle tarım kesimi için epeyce yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü tarımda sermaye devir hızının ve kâr haddinin düşük olduğu göz önüne alınırsa % 43-50 ler düzeyindeki faiz oranları çiftçilere çok yüksek gelmektedir. Tarımsal kredilerde % 25-40'lar arasında değişen özkaynak veya çiftçi katkı payı koşулunun aranması ile beraber % 43-50'ler düzeyindeki yüksek faiz oranları, çiftçilerin kredi almalarını caydırıcı yönde etkileyerek, kredi talebinin düşmesine neden olmaktadır.

Bu yüzden tarım kesiminde kredinin yaygınlaşması için; özkaynak (veya çiftçi katkı payı oranı) ile beraber faiz oranlarının, tarım kesiminin kaldırabileceği uygun düzeye düşürülmesi gerekmektedir.

peçya

Türkiye'de Ziraat Bankası'na verilen toplam krediler içinde tarımsal kredilerin miktar ve oranları yıllar itibariyle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

T.C. ZİRAAT BANKASI TARAFINDAN VERİLEN KREDİLER

(Milyon TL)

Krediler	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994 (1)
Tarımsal Krd.(1)	372 767	553 876	586 727	1 047 520	2 219 475	4 212 845	6 050 201	9 692 857	16 023 736	24 096 830	49 364 089	61 976 422	103 421 000
Ticari Krd.(2)	102 267	164 461	214 816	299 248	388 679	717 564	840 285	1 783 547	2 479 703	4 956 294	7 174 689	9 937 659	24 458 516
Toplam Krediler(3)	475 054	718 337	801 543	1 347 468	2 688 154	4 990 409	6 890 486	11 476 404	18 503 439	29 063 124	58 526 623	71 914 081	127 879 516
1/3 (%)	78.5	77.1	73.2	77.7	85.4	85.6	87.8	84.5	86.6	82.9	87.3	86.2	81.0
2/3 (%)	21.5	22.9	26.8	22.3	14.6	14.4	12.2	15.5	13.4	17.1	12.7	13.8	19.0

*Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü
(1) Program.*

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi, Ziraat Bankası toplam kredileri içerisinde tarımsal kredilerin oranı % 80'ler civarında seyrederek önemli bir yer tutmaktadır. Buradan tarımsal kredilerin büyük kısmının finansmanının Ziraat Bankasınca sağlandığı ve Ziraat Bankasının tarımı destekleyen, kredi veren tek Banka olduğu görülmektedir.

Yine Ziraat Bankasının finansmanını sağladığı tarımsal kredi çeşitleri yıllar itibariyle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

T.C. ZİRAAT BANKASI TARIMSAL KREDİLERİ

(Milyon TL)

Krediler	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Zirai Kredileri	1.650.546	2.408.934	3.548.495	5.080.380	7.117.769	10.785.085	18.911.000
Zirai Kalkınma Krd.	117.025	143.595	-	-	-	-	-
Özel Tarımsal Krd.	-	-	135.826	303.770	437.462	613.655	1.700.000
GAP Kredileri	-	-	-	-	35.017	736.715	1.500.000
Su Ürünleri Krd.	26.700	35.945	51.779	68.951	890.786	80.119	200.000
Tarım Kredi Koop.	769.234	1.291.550	2.131.839	3.953.613	5.215.160	10.488.157	18.000.000
Destekleme AlımÖd.Prim.	-	-	-	-	-	4.228.171	-
Tarım Sat.Koop.(Normal)	799.768	2.270.127	4.362.961	5.307.992	27.624.676	29.328.819	58.800.000
Tarım Sat.Koop.(Destek)	1.547.822	1.636.008	3.533.632	4.992.465			
Tar.İçerikli Diğer Krd.	1.139.106	1.906.698	2.259.184	4.389.659	8.033.219	5717.701	4.310.000
TOPLAM	6.050.201	9.692.857	16.023.736	24.096.830	49.354.080	61.976.422	103.421.000

Kaynak: (1) 1987-1991) T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Program Bütçe Müdürlüğü Program.

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, Ziraat Bankasının 1994 yılı içerisinde 103.421 trilyon TL. tarımsal kredi açması planlanmıştır. Bu 103 Trilyon TL. kredinin ise, önemli bir kısmı 58 Trilyon TL. (% 56) sı Tarım Satış Kooperatiflerini destekleme kredisi olarak ayrılmıştır. Bunu 18'er Trilyon TL. (% 17)'lik paylarla Tarım Kredi Kooperatifleri ve Zirai Krediler'in kredileri izlemektedir. Yani Ziraat Bankasınca verilen tarımsal kredilerin yarısından fazlası, çiftçiye direkt kredi yerine, bazı tarımsal ürünlerin satışını desteklemek üzere taban fiyatı destekleme politikası çerçevesinde Tarım-Satış Kooperatiflerine verilmektedir.

Ayrıca 1994 yılında Ziraat Bankasınca verilmesi planlanan 103 Trilyon TL.lık toplam Zirai Krediyi 4.200.000 olarak kabul edilen tarımsal işletme sayısına bölecek olursak işletme başına 24.523.809.TL. düşmektedir. Bu kredi miktarının da günümüz şartlarında yetersiz olduğu söylenebilir.

B - TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ KREDİLERİ:

Tarım Kredi Kooperatifleri, 18.4.1972 tarih ve 1581 sayılı kanunun değişik 15.6.1985 tarih ve 3223 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu"na göre görevini sürdürmektedir. 1993 yılı itibariyle 16 Bölge ve bir Merkez Birliği ile 2483 Kooperatiften oluşmakta ve 1992 yılı itibariyle de 1.567.582 adet ortağı bulunmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin amacı; ortaklarına ucuz, (maliyet fiyatına) yeterli ve zamanında kredi sağlamaktır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortakları genellikle küçük çiftçiler olduğundan, yalnız başlarına bankalardan kredi almaları çok güç ve hatta bir çok hallerde imkansız olmaktadır. Çünkü küçük çiftçilerin bankalardan kredi almak için ipotek yaptırabilecekleri toprakları pek olmayıp, olsa bile tapusuz ya da tapusu itirazlı ve genellikle Ziraat Bankası kıymet baremine göre de çok düşük bir kıymete sahiptirler. Bu bakımdan küçük çiftçiler tek başlarına bankalara güven vermemektedirler. Bankalardan kredi alamayan bu gibi küçük çiftçiler şahıslardan veya tefecilerden borç alma yoluna gitmektedirler. Ancak bu durumda da çiftçiler, yüksek faizli şartları ağır bir kredi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bankaların ve şahısların bu olumsuz tutumları nedeniyle, tarım kredi kooperatifleri küçük çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek tek örgüt olarak ortaya çıkmaktadır. Esas itibariyle Tarım Kredi Kooperatifleri, kooperatif ortakları ile tasarruf sahipleri veya kredi kuruluşları (özellikle bankalar) arasında aracılık yaparak küçük çiftçilerin tek başlarına alamayacakları krediyi maliyet fiyatına, yeterince ve zamanında sağlamaya çalışmaktadır. (16)

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına verdiği kredilerin kaynağı, büyük ölçüde T.C. Ziraat Bankası'ndan sağlanan plasmanlar ile kooperatifin özkaynaklarından meydana gelmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına verdiği kredinin 1992 yılında % 69.28'i Ziraat Bankasından sağlanan plasmanlar, % 30.72'si ise Tarım kredi kooperatiflerinin öz kaynağından oluşmaktadır. (17)

Tarım Kredi Kooperatifleri;

a- İşletme Kredilerinde (kısa vadeli);

- Hayvancılık ve girdi (gübre, ilaç, tohumluk) kredilerinde;

5 milyona kadar % 36

5 milyonun üstü için % 45

- Diğer işletme kredilerinde: % 45

b- Yatırım (Donatım) kredilerinde:

20 milyona kadar % 36

20 milyonun üstü için % 35

faiz oranı uygulamaktadır. Kredi borcu veya taksidinin zamanında ödenmemesi durumunda faiz oranlarına yıllık % 13 ceza faizi eklenmektedir.

(16) Ziya Gökalp MÜLAYİM, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik, (Bilgi Yayınevi, No: 18, Cihan Matbaası, Mart-1975 Ankara), S. 186-187

(17) BÜLBÜL ve TATLIDİL, a.g.m., S. 269

İşletme Kredilerinde en fazla; 1 yıla

Donatım Kredilerinde en fazla; 3 yıla kadar kredi verilmektedir. Ancak açılan kredinin 1/10 oranında çifçiden sermaye payı alınmaktadır.

1993 yılı itibariyle Tarım Kredi Kooperatifleri 16 Birlik, 2502 Kooperatiften oluşmakta ve 1.5 milyon çiftçiye hizmet vermektedir. (18)

Tarım kredi kooperatiflerinin çeşitlerine göre yıllar itibariyle ortaklarına açtığı kredi miktarı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

T.K.K.'ce YILLAR İTİBARIYLA ORTAKLARA KULLANDIRILAN KREDİLER VE ÇEŞİTLERİ

1 - İŞLETME KREDİLERİ	Milyon TL.					
	1989	1990	1991	1992	1993	%
a) Kısa Vadeli Krediler						
Gen.İht.Kredileri	609.506	1.369.228	2.470.400	3.474.557	5.847.136	49
Tohumluk Kredileri	20.513	62.616	119.102	147.406	344.707	3
Kimyevi Gübre Kredileri	297.538	347.492	647.448	685.268	1.747.142	15
Hayvancılık Kredileri	208.478	416.724	696.027	1.363.777	1.863.510	16
Zirai Müc.İlaç Kredileri	16.496	24.517	53.263	77.703	148.041	1
TOPLAM	1.152.531	2.220.577	3.986.240	5.748.711	9.950.536	84
2- YATIRIM KREDİLERİ						
a) Orta Vadeli Krediler						
Donatma Kredileri	417.469	487.795	924.173	1.217.471	1.874.451	16
TOPLAM	417.469	487.795	924.173	1.217.471	1.874.451	16
GENEL TOPLAM (1+2)	1.570.000	2.708.372	4.910.413	6.996.182	11.824.987	100
% Artış	-	72.5	81	42.5	69	
T.K.K.Öz Kaynağı	376.800 (% 24)	622.926 (% 23)	982.083 (% 20)	1.049.427 (% 15)	1.300.749 (% 11)	
T.C. Ziraat Bankası Kredisi	1.194.000 (% 76)	2.085.446 (% 77)	3.928.330 (% 80)	5.946.755 (% 85)	10.524.238 (% 89)	

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği 1993 yılı Genel Kurul Faaliyet Raporu, s. 16

Tablonun incelenmesinden görüleceği gibi Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına açtığı krediler 1989-1993 yılları itibariyle oransal olarak dalgalanma ve azalma göstermektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına toplam krediler içinde daha çok % 84 oranında işletme kredisi, işletme kredileri içinde de % 49 oranıyla genel ihtiyaç kredisi vermektedir. Bunu % 16 ile hayvancılık, % 15 ile gübre kredileri izlemektedir. Tohumluk ve ilaç kredisi ise daha düşük olmaktadır.

(18) Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği kayıtları, 1994

Orta vadeli donatım kredileri ise ancak % 16 oranını bulmaktadır. 1993 yılı sonu itibariyle Tarım Kredi Kooperatiflerince verilen toplam 11.824.987 milyon TL. kredinin 1.5 milyon ortak çiftçiye bölünmesi halinde, ortak başına 7.9 milyon kredi düşmektedir. Ortak başına düşen bu kredi miktarının da çok düşük olduğu görülmektedir. Gelir düzeyi çok düşük ve dolayısıyla tasarruf edilerek sağlanacak sermaye birikimi tarımsal üretimini gerçekleştirmekten çok uzak olan Türk çiftçisinin kredi imkanlarının artırılması kaçınılmaz olmaktadır.

Yine yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi Tarım Kredi Kooperatiflerince verilen kredilerin artış oranı 1991'e kadar artarken, 1991'de % 81 olan kredi artış oranı 1992 'de % 42.5, 1991'de % 69'a gerilemiştir.

Aynı zamanda Tarım Kredi Kooperatiflerinin çiftçilere verdiği krediler içindeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin öz kaynağı, yıllar itibariyle gittikçe azalarak % 24'den % 11 e düştüğü ve kredi kaynağının % 89 gibi büyük kısmının yine T.C. Ziraat Bankasından temin edildiği görülmektedir.

Tarım kredi kooperatiflerinin tarımsal krediyi yaygınlaştırabilmesi amacıyla çiftçilere verdiği kredi miktarı ve kredi faizini düşürebilmesi ancak, T.C. Ziraat Bankasından yüksek faizle temin ettiği kredi kaynağı yerine, kendi öz sermaye kaynağının artırılması ile mümkün olabilecek ve böylece çiftçilere daha uygun koşullarda kredi verme yeteneğine kavuşmuş olacaktır.

C - TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ KREDİLERİ:

Tarım satış kooperatifleri 321.10.1935 tarih ve 2824 sayılı kanunla değişik 1985 tarih ve 3186 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri" Kanunu'na göre hizmet vermektedir. Bunlar Antbirlik, Çukobirlik, Tarış, Fiskobirlik, Gülbirlik, Trakyabirlik, Marmarabirlik, Kozabirlik, G.Doğubirlik gibi 1993 yılı sonunda 16 birlik ve 416 kooperatiften oluşmaktadır.

Küçük çiftçi için en zor sorunlardan birisi de, ürünlerini değer fiyatına satarak, aracı tüccar ve komisyoncuların düşük fiyatlı ürün alımlarından, kendilerini korumaktır. Bu nedenle tarım satış kooperatifleri, ortakları olan çiftçilerin ürünlerini en iyi şekilde kıymetlendirmek, bunun için de iç ve dış pazarda değer fiyatına satışını sağlayarak tüketicilerin ödediği paranın mümkün olduğu kadar fazla kısmının ortakları olan çiftçilerin eline geçmesini sağlamak için görev yaparlar. (19)

Tarım satış kooperatiflerinin bu görevini yerine getirebilmek için, yani ürün bedellerini ödeyebilmek için mali kaynağa ihtiyaç vardır. Bu mali kaynak ise Ziraat Bankasından kredi alınarak temin edilmektedir. Bu bakımdan tarım satış kooperatiflerinin kredi kaynakları Ziraat Bankasından sağlanan plasmanlardan oluşmaktadır. Alınan kredi ile bu kooperatiflerin esas görevi Devlet adına destekleme alımı yapmaktır. Ancak tarım satış kooperatifleri destekleme alımları yapmalarının dışında ortaklarına

(19) MÜLAYİM, a.g.e., S. 251-252

genellikle aynı kredi (gübre, ilaç, tohumluk vb. girdi kredisi) ve bunun yanında da çok az miktarda nakdi kredi vermektedirler. Aynı kredilerin oranı 1992 yılı itibariyle % 78 isen, nakdi kredilerin miktarı % 22 olmaktadır. (20)

1994 yılı itibariyle tarım satış kooperatifleri 16 Birlik, 416 kooperatiften oluşmakta ve 725.550 ortak çiftçiye hizmet vermektedir. (21)

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin ortak çiftçilerine verdiği kredi miktarı yıllara göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ KREDİLERİ

Miktar: Ton
Değer: 1.000.TL.

DÖNEMİ	GÜBRE		İLAÇ		TOHMLUK		DİĞER	TOPLAM	%
	MİKTAR	DEĞER	MİKTAR	DEĞER	MİKTAR	DEĞER	DEĞER	DEĞER	ARTI
1979/80	79.032	835.275	1.970	508.146	10.762	325.853	1.556.236	3.225.510	-
1980/81	186.624	2.079.043	4.023	1.447.796	16.795	622.462	2.157.745	6.307.046	96
1981/82	208.117	3.541.972	3.595	1.032.868	20.151	906.836	1.876.473	7.358.149	17
1982/83	185.738	3.375.511	5.837	1.897.968	14.551	916.013	367.559	6.557.051	12
1983/84	131.112	3.185.458	5.568	3.111.058	16.629	1.672.434	564.254	8.533.204	16
1984/85	167.114	6.368.213	4.198	5.050.322	20.718	3.978.694	4.715.333	20.112.562	136
1985/86	219.772	13.634.206	3.337	12.361.299	19.172	6.218.791	10.311.084	42.525.380	111
1986/87	206.157	21.341.212	3.168	10.875.532	16.058	6.141.729	8.607.809	46.966.282	10
1987/88	223.421	31.032.721	4.084	20.946.848	17.546	11.909.086	12.214.865	76.103.520	62
1988/89	249.483	61.046.970	4.796	60.395.186	23.860	25.786.723	33.749.175	180.978.054	138
1989/90	229.327	66.363.628	3.865	56.311.970	17.692	25.194.273	46.116.604	193.986.475	7
1990/91	153.749	74.575.220	1.908	26.379.089	15.126	22.086.410	41.370.306	164.411.025	18
1991/92	170.794	84.828.882	3.276	50.813.234	18.338	29.011.123	136.145.028	300.798.267	55
1992/93	226.941	143.011.942	3.828	73.755.028	18.324	54.537.806	258.580.193	529.884.969	76
1993/94	256.093	478.063.560	2.505	105.642.430	19.208	90.665.000	154.360.759	828.731.749	56
	2.893.474	993.283.813	55.958	430.528.774	264.930	279.973.233	712.693.423	2.416.479.243	

Kaynak: Ticaret ve Sanayi Bakanlığı Kayıtları

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi; Tarım Satış Kooperatifleri genellikle gübre, zirai ilaç, tohumluk gibi girdileri aynı kredi olarak ortaklarına vermektedir. 1994 yılı itibariyle Tarım Satış Kooperatiflerinin ortaklarına toplam 828.731 milyon TL. aynı girdi kredisi verdiği görülmektedir. 827.731 milyon TL.lık aynı kredinin 725.550 adet ortak çiftçiye bölünmesi durumunda ortak başına 1.142 milyon gibi çok az düzeyde kredi miktarı düşmektedir. Bu da ortak çiftçilerin aynı kredi ihtiyacını karşılamaktan çok uzak bulunmaktadır.

D - PANCAR EKİCİLERİ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (PANKOBİRLİK) ve ŞEKER FABRİKALARI A.Ş. KREDİLERİ:

Pancar ekicilerinin kooperatifler halinde teşkilatlanması; Türkiye şeker sanayinin genişletilmesi konusunda alınan kararların uygulama başlangıcı olan 1951 yılında başlamıştır. Böylece şeker fabrikalarının kurulması için gerekli sermayenin oluşumu yanında, şeker endüstrisinin üretim faaliyetlerini meydana getirmek amacıyla, çiftçi kitlesinin potansiyelinden de yararlanılması fikri doğmuştur. Ancak çiftçilerin münferiden fabrikaya ortak olmalarından daha çok toplu halde meydana getirdikleri bir kuruluşun sermayeye katılması, güçlenme yönünden daha uygun görülerek 200-300 kişilik gruplar halinde bir araya gelme imkanı bulunan pancar ekicileri, ilk önce Kocaeli Pancar Ekicileri Kooperatifi adı altında toplanmışlardır. Daha sonra;

1951 yılında : Eskişehir, Amasya, Turhal,

1952 yılında : Kütahya, Akşehir, Iğın, Uşak, Alpullu, Konya,

1953 yılında : Kayseri, Burdur, Isparta, Balıkesir, Bursa, Erzurum, Erzincan,

1954 yılında : Elazığ, Malatya

1962 yılında : Ankara

1963 yılında : Kastamonu

1969 yılında : Dinar

Pancar Ekicileri Kooperatifleri kurularak 1972 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre üst birliği olan PANKOBİRLİK kurulmuştur. Daha sonra;

1980 yılında : Afyon

1983 yılında : Muş

1984 yılında : Bor

1985 yılında : Ağrı

1986 yılında : Elbistan

1990 yılında : Samsun, Çorum, Ereğli

1991 yılında : Erciş

Pancar Ekicileri Kooperatifi kurularak 31.7.1993 itibariyle ortak sayısı 1.488.900 kişiye ulaşmıştır. (22)

Pankobirlik'in amaç ve görevleri arasında olan; pancar ekicileri ortaklarına tarımsal faaliyetleri ile ilgili her türlü ziraat alet ve makinaları ile ekipmanları ve yedek parçaları, suni gübre, mücadele ilacı ve makinaları, tohumluk damızlık et ve süt hayvanları ve diğer ihtiyaçların ülke içinden ve dışından temin ederek ortaklarına uygun şartlarla peşin veya uygun vadeli taksitlerle kredi olarak verme faaliyetini yürütmektedirler. Bu şekilde malzeme ve girdi temin edilerek ortaklarına verilen aynı kredi miktarı aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

(22) Pankobirlik 1992 yılı Faaliyet Raporu, S. 18, 19, 20.

YILLAR	31.7.1989	31.7.1990	31.7.1991	31.7.1992	31.7.1993
Aynı kredi miktarı (1.000.-TL)	29.053.332	50.323.371	60.036.718	200.437.361	401.210.904
% Artış		% 73	% 19	% 234	% 100

Kaynak: Pankobirlik, 1993 yılı Faaliyet Raporu, S. 49.

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, Pankobirlik tarafından ortak çiftçilere verilen aynı kredi miktarları 1990 yılında % 70 artış gösterirken, 1991 yılında % 19, 1992 yılında % 234 ve 31.7.1993 tarihinde % 100'lük artışla 401 milyar TL.sına ulaşmıştır.

Pankobirlikçe verilen ve kendi öz kaynağı olan bu aynı kredi ise, 1.488.900 kişi olan ortak sayısına bölüldüğünde ortak başına 269.467 TL. gibi küçük bir kredi miktarı çıkmaktadır.

Aynı şekilde pancar ekicisi olan üreticilere Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından 1993 ve 1994 yıllarında verilen aynı ve nakdi kredi miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TÜRKİYE ŞEKER FABRİKALARI TARAFINDAN PANCAR ÜRETİCİSİNE VERİLEN AYNI VE NAKDİ KREDİLER

Yıllar	Aynı Kredi (Milyon TL)	Nakdi Kredi (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)	% Artış
1993	1.512.606 (% 57)	1.642.555 (% 43)	2.642.555	
1994	1.987.331 (% 58)	1.794.655 (% 42)	3.409.531	% 29
% Artış	% 31	% 9		

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Tarım Raporları (1993-1994)

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ortak çiftçilere hem aynı (% 58), hem de nakdi (% 42) kredi verdiği görülmektedir. Ancak bunlar içinde aynı kredinin ağırlık ve önemi daha fazla olmakla beraber, her iki (aynı ve nakdi) kredide yıllara göre verilen kredi artış oranı % 31 ve % 9 gibi çok düşük düzeyde seyretmektedir.

Şeker fabrikaları A.Ş.'nin ortak çiftçilerine verdiği toplam kredi miktarı 1994 yılı sonu itibarıyla 3.5 trilyon olarak tarımsal krediler içinde çok önemli bir yer tutmakta ve önemli bir işlevi bulunmaktadır.

1993 yılında verilen 2.642.555 milyon TL. toplam kredinin, çiftçilerce pancar ekimi için taahhüt edilen 3.695.503 dekar bölünmesi halinde dekar başına 715.073.-TL. ve taahhüt eden 395.898 adet çiftçiye bölüldüğünde ise çiftçi başına 6.674.838 TL. kredi düşmektedir.

E - TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI KREDİLERİ

1 - TEŞKİLATLANMA VE DESTEKLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜNCE VERİLEN TARIMSAL KOOPERATİFLER YATIRIM PROJELERİ KREDİLERİ:

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünce 30.4.1990 tarih ve 20504 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "Tarımsal Kooperatiflerin Yatırım Faaliyetlerine Yapılacak Devlet Yardımı Yönetmeliği'ne göre; tarımsal kooperatif ve üst birlikleri, kalkınma planları ilkelerine ve politikalarına uygun olarak tarımsal üretimi ve istihdamı artırıcı, ortaklarına uygun şartlarla girdi sağlayıcı, ortaklarının tarımsal üretim faaliyetlerini artırıcı YATIRIM PROJELERİ, aynı ve nakdi KREDİLER'le desteklenmektedir.

Bu kredinin kaynağı Devlet transfer ödeneklerinden sağlanmaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kurulan tarımsal kooperatif ve üst birliklerinin sabit yatırım projeleri ile bu projelerin işletme sermayesi için, kalkınmada öncelikli yörelerde % 80'ine, diğer yörelerde % 75'ine kadar kredi verilmektedir. Sabit yatırım için işletmeye açıldığı tarihten itibaren ilk 2 yılı ödemesiz olmak üzere projenin özelliğine göre 12 yıla kadar, işletme sermayesi içinse, ödemesiz süre olan ilk 2 yıl hariç olmak üzere 2 yıla kadar vade ile kredi açılmaktadır. Ancak bu vadeler, yatırım projelerinin kooperatif ortaklarının kendi öz mülkiyetinde olması halinde ilk 2 yıl ödemesiz 7 yıla kadar, ortakların mülkiyetinde olmayıp kooperatif mülkiyetinde olması halinde ilk 2 yılı ödemesiz 12 yıla kadar olmaktadır.

Tarımsal amaçlı bu gibi kooperatif yatırım ve işletme projelerine, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Hayvancılık kredilerine uyguladığı en düşük faiz oranının yarısı kadar faiz oranı uygulanmaktadır. 1994 ve 1995 yılları için bu kredinin faiz oranı % 17 olarak uygulanmaktadır. Yalnızca kredinin geri ödeme faizi tesisin işletmeye açıldığı yıldan itibaren, kredinin geri ödemesi ise ilk 2 yıllık ödemesiz süreden sonra eşit taksitlerle tahsil edilmektedir. Tahsil edilen geri ödemeler, bu kredi için kurulan bir fonda toplanarak tekrar kooperatif yatırım ve işletme projeleri için kredi olarak kullanılmaktadır.

Yıllar itibariyle tarımsal kooperatif yatırım ve işletme projelerine verilen, kredi miktarları ile kooperatif sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**TARIMSAL DEVLET YARDIMI YÖNETMELİĞİNE GÖRE KOOPERATİFLERİN
PROJELİ YATIRIMLARINA TAHSİS EDİLEN DEVLET YARDIMLARI (31.12.1994 TARİHİ İTİBARIYLA)**

(1000) TL.

Yılı	Transfer			Fona Dönen Ödenek		Yatırım			Toplam			GENEL TOPLAM
	Koop. Sayı	Kredi (TL)	Hibe (TL)	Koop. Sayı	Kredi (TL)	Koop. Sayı	Kredi (TL)	Hibe (TL)	Koop. Sayı	Kredi (TL)	Hibe (TL)	
1967-1979	1023	431.523	178.147	11	35.419	792	627.500	430.691	1826	1.094.442	608.838	1.703.280
1980	44	77.659	8.820	42	81.285	41	104.854	9.741	127	263.798	18.561	282.359
1981	77	235.248	-	54	151.340	71	561.936	5.678	202	948.524	5.678	954.202
1982	130	249.760	-	43	114.934	32	448.068	-	205	812.762	-	812.762
1983	125	271.194	-	47	148.923	44	768.530	-	216	1.188.647	-	1.188.647
1984	103	293.300	-	54	249.412	24	661.569	-	181	1.204.281	-	1.204.281
1985	82	370.202	-	24	145.752	22	650.640	-	128	1.166.594	-	1.166.594
1986	55	412.335	-	50	442.098	32	779.954	-	137	1.634.387	-	1.634.387
1987	43	436.400	-	57	539.000	25	765.216	-	125	1.740.616	-	1.740.616
1988	36	475.600	-	66	1.057.500	19	975.124	-	121	2.508.224	-	2.908.224
1989	57	990.576	-	24	749.000	16	1.058.543	-	97	2.798.119	-	2.798.119
1990	62	1.750.000	-	43	1.937.000	7	1.624.140	-	112	5.311.140	-	5.311.140
1991	46	1.957.674	-	27	1.878.600	14	7.845.873	-	87	11.712.147	-	11.712.147
1992	63	5.882.500	-	22	5.587.000	22	18.796.773	-	107	30.266.273	-	30.266.273
1993	61	8.685.000	-	22	4.296.500	44	109.238.199	-	127	122.219.699	-	122.219.699
1994	48	48.986.752	-	27	12.820.276	23	66.869.770	-	98	128.676.798	-	128.676.798
TOPLAM	2055	71.737.723	186.967	613	30.234.039	1228	211.776.689	446.110	3896	313.546.451	633.077	314.179.528

Kaynak: Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü kayıtları, 1994

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, tarımsal kooperatif yatırım projelerine 1994 yılı sonuna kadar 314.179.528.000.-TL. kredi ve 633.077.000 TL. hibe olmak üzere toplam 314.812.605.000.TL.

Ayrıca kooperatif başına 513 milyon TL. gibi düşük düzeyde bir kredi miktarı düşmektedir.

Bu da tarımsal kooperatif yatırım projeleri kredilerine, Devlet tarafından tahsis edilen transfer ödeneklerinin çok düşük olduğunu göstermektedir.

Halbuki çok düşük faiz oranı, uygun vade koşulları ile tarımsal kooperatiflerin gelişip yaygınlaşarak, ortak çiftçilerin gelir ve dolayısı ile hayat standartlarının yükselmesinde tarımsal kooperatif yatırım projelerinin kredilendirilmesi çok stratejik bir önem göstermektedir. Bu yüzden bu kredilere devlet transfer ödenek miktarlarının artırılması gerekmektedir.

2 - PROJE VE UYGULAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ - KAYNAK KULANIMI DESTEKLEME FONU UYGULAMASI

Kaynak kullanımı Destekleme Fonu, 15.6.1984 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 84/8860 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Yine 7.6.1986 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 86/10716 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile ilk kararnamenin kapsamı genişletilerek, Hayvancılık ve Su Ürünleri konularında öz sermayeye dayalı projeli yatırım yapanların da faydalanması sağlanarak 1986 yılında uygulamaya konmuştur.

Hayvancılık, Su Ürünleri, Aşılı asma çubuğu ve meyve fidanı üretimi, seracılık, meyvecilik, bağcılık, kavakçılık, konularında öz sermayeye dayalı projeli tarımsal yatırım yapanlara, yapacakları sabit yatırım tutarının;

- Kalkınmada öncelikli yörelerde % 30'u
- Diğer yörelerde % 25'i oranında

kaynak kullanımı Destekleme Fonu'ndan "hibe niteliğinde karşılıksız" prim ödemesi yapılmaktadır.

Fon kapsamına giren konularda yatırım yapmak isteyen özel ve tüzel kişiler (Devlet Memurları hariç) bu uygulamadan faydalanabilirler. Ancak, söz konusu yatırımlar için T.C. Ziraat Bankası'ndan ihtisas kredisi (İşletme Kredisi hariç) olanlar bu uygulamadan yararlanamamaktadırlar.

Hayvancılık ve plantasyon yatırımları için bir üst sınır bulunmamaktadır. Ancak su ürünleri ve seracılık alanındaki projelerin Fon'dan yararlanabilmesi için teşvik belgesine bağlanamayacak büyüklükte olması gerekmektedir.

Bu Fon'dan yararlanmak isteyen yatırımcılar hazırlatacakları proje ve diğer istenilen belgelerle beraber Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Müdürlüklerine müracaat etmektedirler. Projenin yetkili birimlerce onaylanmasından sonra, yatırımcı projesinde belirtildiği şekilde öz kaynağa dayalı olarak yatırıma başlayıp, yatırım belli seviyeye

geldikten sonra, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Mahalli teşkilatına müracaat ederek gerekli şartların yerine getirildiğinin anlaşılmasından sonra, azami 4 talepte mevcut fondan istihkak raporuna dayalı olarak prim tahsil edilmektedir.

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kapsamında yıllar itibariyle işletmelere verilen prim miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

KAYNAK KULLANIMI DESTEKLEME FONU'NCA PLANLANAN YATIRIMLAR VE ÖDENEN PRİMLER

YIL	PROJE SAYISI	PLANLANAN YATIRIM (1000 TL)	PLANLANAN PRİM (1000 TL)	ÖDENEN PRİM (1000 TL)
1986	26	237.115	64.688	10.589
1987	4.171	78.920.422	20.620.970	6.613.841
1988	2.602	78.077.610	21.382.589	12.046.231
1989	3.816	161.912.692	44.023.758	18.626.596
1990	5.963	435.294.039	118.689.893	56.664.743
1991	7.958	714.570.491	192.612.402	99.966.000
1992	7.612	1.339.469.095	353.480.260	154.629.306
1993	9.148	3.280.198.903	858.635.855	120.922.514
1994	<u>3.420</u>	<u>1.833.498.928</u>	<u>481.304.114</u>	<u>588.444.940</u>
TOPLAM	44.316	7.922.179.295	2.090.814.529	1.057.924.760

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü Kayıtları - 1994

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, kaynak kullanımı Destekleme Fonu kapsamında 1994 yılı sonu itibariyle planlanan 44.316 adet projeye 1.057.924.760 bin TL. prim ödemesi yapılmıştır. Bununla da, proje ya da işletme başına 23.872.298 TL. düşmektedir.

Ancak bu uygulama 13.1.1995 tarih ve 22170 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilen 26.12.1994 tarih ve 94/6411 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 43. maddesi ile kaldırılmış bulunmaktadır.

3 - SÖZLEŞMELİ BESİCİLİK İŞLETME KREDİSİ

Sözleşmeli Besicilik İşletme kredisi, faizsiz olarak sadece koyun ve sığır besiciliğinde uygulanmıştır. Krediden faydalanmak için;

- Koyunda azami 5 ay vadeli ve en az 70-120 gün,
- Sığırdada azami 7 ay vadeli ve en az 100-180 gün,
vade ile vade sonunda kredinin tamamının tahsil edilmesi koşulu ile kredi açılmıştır.

Kredi miktarı olarak;

- Sığırdada: Yem için azami 1 milyon TL. kadar,
Hayvan alımı için azami 4 milyon TL. kadar.
- Koyunda: Yem için azami 250 bin TL. kadar,
Hayvan alımı için azami 500 bin TL. kadar.

kredi açılmıştır. Sadece Hayvan alımında en az % 30 çiftçi katkısı koşulu aranmıştır. Kredi almak isteyenler doğrudan buldukları yerlerdeki E.B.K. Kombina Müdürlüklerine veya Özel Et Kombina Müesseselerine projeleri ile beraber başvurumaktadırlar.

Sözleşmeli Besicilik işletme kredi uygulaması 1993-1994 yılları itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir.

SÖZLEŞMELİ BESİCİLİK İŞLETME KREDİSİ: (1993-1994)

	Çiftçi Sayısı	Kapasite (Adet)		Kredi Miktarı (Milyon TL.)		Toplam (Milyon TL)
		Sığır	Koyun	Sığır	Koyun	
Projesi Onaylanan	2 933	165 712	28 130	828 356.4	21 097.5	849 453.9
Kullanılan Kredi	1 342	74 392	4 669	375 756.77		375 756.77
Gerçekleşme (%)	46	45	17	-	-	44

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü kayıtları-1994

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, bu kredinin iki yıllık uygulaması ile 1.342 çiftçiye 74.392 baş sığır ve 4.669 baş koyun için toplam 375.756.770.000.-TL. kredi kullanılarak çiftçi başına 280 Milyon TL. civarında kredi verilmiştir. Kredi için hazırlanan ve onaylanan projelerin gerçekleşme oranı ise % 46 olmuştur.

Ancak sözleşmeli besicilik işletme kredisi uygulaması da, 13.1.1995 tarihli ve 22170 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 26.11.1994 gün ve 94/6411 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 43. maddesi ile kaldırılmış bulunmaktadır.

SONUÇ

Tarım kesiminde yaşayanların gelirlerinin arttırılarak hayat standartlarının yükseltilmesi için; çiftçilerce arazi, sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerinin zamanında ve yeterli şekilde kullanılması gerekmektedir. Ancak bu üretim faktörleri içinde önemi hızla artan ve diğer üretim faktörlerini de gittikçe artan düzeyde ikame eden sermaye faktörü tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunda yetersiz olmaktadır. Öz sermayesi yetersiz olan çiftçinin yeterli ve uygun şartlarla tarımsal kredi ile desteklenmesi gerekmektedir.

Tarım üreticisi olan çiftçi ihtiyaç duyduğu kredi sermayesini; Teşkilatlanmamış kredi kaynağı olan şahıslardan tüccar ve tefecilerden yüksek faiz ve kısa vadeli uygun olmayan koşullarda temin etmek zorunda kalmaktadır. İşte üreticinin uygun olmayan koşullarda kredi olarak olumsuz yönde etkilenmesini önlemek için, Devlet tarafından Teşkilatlanmış kredi kaynağı olarak banka ve kooperatifler, yatırım ve işletme kredisi vermek üzere görevlendirilmiştir.

Bu kredi kaynakları içinde de, tarımsal kredilerin büyük kısmının finansmanını sağlayan T.C. Ziraat Bankasının çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak T.C. Ziraat Bankasınca verilen krediler; genellikle yetersiz olmakta, çiftçi katkı payı (% 25-40) ve faiz oranları (% 43-50) Türkiye çiftçisi için çok düşük bulunmaktadır. Çünkü Türkiye tarımında verimlilik düzeyinin düşük oluşu, uygun koşullarda düşük kredi faizleriyle kredi sağlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca Türkiye'de T.C. Ziraat Bankası dışında tarım kesimine kredi veren çok çeşitli ve değişik kuruluşlara rastlanmaktadır. Bu ise kredide dağınıklık, karmaşıklık ve etkin olmayan bir durum yaratarak, değişik kuruluşlarca verilen kredilerin yeterli olmamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle tarım kesimine kredi veren kuruluşların bir disiplin altına alınacak şekilde, aynı çatı altında tek elden ve etkin bir şekilde hizmet verecek bir organizasyona kavuşturulması gerekmektedir. Böylece tarımsal kredi politikasının, değişik kuruluşlar yerine tek kuruluş tarafından yürütülmesi sonucu, amacına uygun şekilde uygun koşullarda ve yeterli düzeyde kredi sağlanması imkanları doğabilecektir.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA TOPLULUĞUNA TAM ÜYELİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (KRONOLOJİ ÇALIŞMASI - ANKET UYGULAMASI)

Demet AYPEK() Yrd.Doç.Dr.Nevzat AYPEK(**)*

I. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle de son yıllarda dünyada sosyo-politik ve ekonomik pek çok değişimler olmuş ve belirgin eğilimler ortaya çıkmıştır. Bir yandan iletişim araçlarının gelişmesiyle ülkeler birbirine daha çok yaklaşmışlar ve dünya küçülmüştür. Diğer yandan artan demokratikleşme hareketleri sonucu dünyada piyasa ekonomisi ağırlık kazanmıştır. Hem ülkelerin birbirlerine daha çok yaklaşımlarıyla dünyanın küçülmesi hem de artan demokratikleşme sonucu ortaya çıkan piyasalarda rekabet çok keskinleşmiştir. Keskinleşen rekabet karşısında birçok işletme özellikle uluslararası işletmeler ve hatta ülkeler bile ekonomik birlikler kurmaya ya da mevcut birliklere üye olmaya yönelmişlerdir. Piyasa ekonomisinin uygulanmakta olduğu Türk ekonomisi de bir ekonomik birliğe girme ihtiyacı duymuş ve dış ticaretin büyük bir kısmını yapmakta olduğu ülkelerinde üyesi olduğu Avrupa Topluluklarına üye olmak için talepte bulunmuştur.

Türkiye, Avrupa Topluluğuna ilk müracaatını 1959 yılında yapmıştır. Ancak bu güne kadar geçen 35 yıllık süreç dahilinde tam üyelik hakkını elde edememiştir. Fakat sözkonusu süreç içinde, Türkiye'den daha sonra müracaat etmelerine rağmen bazı ülkeler tam üyelik hakkını elde etmişlerdir. İşte konunun önemi burada kendisini göstermektedir. Bazı ülkeler daha az sürede tam üyeliği almışken, Türkiye 35 yıla rağmen hala beklemektedir. Bu beklemenin veya bekletilmenin nedenleri neler olabilir? Bu nedenlerin bulunması da çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle 35 yıllık Türkiye - AT ilişkileri kronolojisi çıkarılmış olup, ilişkilerin zaman içindeki seyirinden hareketle yorumu yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir de özellikle Topluluğa üye ülkeler nezninde yine aynı amaç doğrultusunda anket çalışması yapılmıştır.

(*) G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğt. Fak. Mezunu, Meslek Dersleri Öğretmeni
(**) G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğt. Fak. Öğretim üyesi

II. TÜRKİYE AVRUPA TOPLULUĞU KRONOLOJİSİ

1951

18 Nisan AKÇT Antlaşması: Fransa, F.Almanya, Belçika, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg arasında Paris'te imzalandı

1957

25 Mart AET ve EURATOM Antlaşmaları: Belçika, Fransa, F.Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından Roma'da imzalandı.

1958

1 Ocak AET ve EURATOM Antlaşmaları yürürlüğe girdi.

1959

8 Haziran Yunanistan, AET'ye ortaklık için başvurdu.

31 Temmuz Türkiye, AET'ye ortaklık için başvurdu.

11 Eylül AET Bakanlar Konseyi Ankara ve Atina'nın Ortaklık başvurularını kabul etti.

28-30 Eylül Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasında ilk hazırlık görüşmesi yapıldı (I. müzakere).

2-4 Aralık Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasında ikinci görüşme yapıldı (II. Müzakere).

1960

1-2 Mart AET, Yunanistanla resmî ortaklık görüşmelerine başlanmasını kabul etti.

14-21 Ekim Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasında üçüncü görüşme yapıldı (III. müzakere).

1961

10-22 Nisan Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasında dördüncü görüşme yapıldı (IV. müzakere).

9 Temmuz Yunanistan, AET ile Ortaklık Antlaşmasını Atina'da imzaladı.

9 Ağustos İngiltere, AET'ye üyelik için başvurdu.

24 Ağustos Üye devletlere ortaklığımız konusunda verilen memorandum.

1962

18-22 Haziran Türkiye ile Ortak Pazar arasında V. müzakere'nin yapılması.

1 Temmuz Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında bazı tarım maddeleri için ortak politikanın tespiti.

24 Temmuz Konseyin, Türkiye müzakerelerine gümrük birliği esasından devamı hususunda Komisyona yetki vermesi.

30 Temmuz Ortak Tarım politikasının yürürlüğe girişi

8-12 Ekim Türkiye ile Ortak Pazar arasında VI. müzakerenin yapılması

1 Kasım Yunanistan - AET arasındaki anlaşma yürürlüğe girdi.

1963

14-24 Ocak Türkiye ile Ortak Pazar arasında VII. müzakerenin yapılması.

12-15 Mart Türkiye ile Ortak Pazar arasında VIII. müzakerenin yapılması.

23-24 Nisan Türkiye ile Ortak Pazar arasında IX. müzakerenin yapılması.

16 May.-20 Haz. Türkiye ile Ortak Pazar arasında X. müzakerenin yapılması.

25 Haziran Türkiye Ortaklık Antlaşmasının Heyetler arasında parafe edilmesi

12 Eylül Türkiye ile AET'yi bir gümrük birliğine götürecektir ve ileride de tam üyeliği sağlayacak olan ortaklık antlaşması (ANKARA Antlaşması) imzalandı.

12 Eylül 1. Mali Protokol imzalandı (5 yıl) 1975 milyon H.B (1). Bu protokol, geçiş döneminin programını ve temposunu düzenlemektedir. 64 maddeden oluşan protokolün hukuki temeli Roma Antlaşması'nın 238. maddesidir.

1964

20 Şubat Ankara Antlaşması'nın GATT'a takdimi

3-25 Mart Akit tarafların 22. Dönem Toplantısı: Ankara Antlaşmasının ticarî ve malî hükümlerinin yürürlüğe konulmasını hazırlamak ve GATT'a takdimi için gerekli hazırlıkları yapmak. Antlaşma organlarının kurulmasını temin ve ilk uygulama yılı için kısmi kontenjanların tespit edilmesi.

1 Aralık Ortaklık Antlaşmasının yürürlüğe girmesi. I. Ortaklık Konseyi Toplantısı. Konseyin iç tüzüğü'nün kabulü. Ortaklık Komitesinin kuruluşu

1965

8 Nisan Füzyon Antlaşması imzalandı.

27 Temmuz I. Ortaklık Konseyi Toplantısı: Türk elemeği konusunda Komitenin bir rapor hazırlamasına karar verilmesi. Türkiye - AET Karma Parlamento Komisyonunun kurulması.

2 Aralık I. Ortaklık Komitesi Toplantısı.

1966

(1) Avrupa Hesap Birimi = 1.329 ABD Doları (18.11.1980)

- 1 Ocak I. Kontenjan arttırmalarının yürürlüğe girmesi.
- 23 Mart III. Ortaklık Konseyi toplantısı.
- 16-17 Mayıs I. Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Brükselde toplandı.
- 23 Kasım IV. Ortaklık Konseyi Toplantısı
- 1967**
- 6-8 Ocak II. AET - Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Ankara'da toplandı.
- 21 Nisan Yunanistan'da Albaylar Cuntası yönetime el koyup, parlamento feshedilince AET, Yunanistanla yapılan Atina Antlaşmasının dondurulduğunu açıkladı.
- 2 Mayıs Ortaklık Komitesinin V. Dönem Toplantısı (Geçici Protokolün VI. maddesi ile ilgili Türk talebi).
- 16 Mayıs Ortaklık Konseyinin V. Dönem Toplantısı (Türkiye-AET ortaklık Antlaşmasının Uygulanması ile ilgili görüş teatisi).
- 23-24 Mayıs Karma Parlamento Komisyonunun III. Dönem Toplantısı
- 1 Temmuz Füzyon Antlaşması yürürlüğe girdi.
- 9-13 Eylül Karma Parlamento Komisyonunun IV. Dönem Toplantısı Ortaklık Antlaşmasının ve Mali Protokolün uygulanması ile Topluluk-Türkiye Ticari ilişkileri, işçi sorunları ve topluluğun İzmir Fuarına katılması konularında birer tavsiye kararı kabul edilmiştir.
- 9 Ekim Ortaklık Konseyinin VI. Dönem Toplantısı (Ankara). Geçiş Dönemi Hazırlık çalışmalarının başlaması konusunda bir tavsiye kararı kabul edilmiştir.
- 1 Aralık Ortaklık Konseyinin VII. Dönem Toplantısı (Büyükelçiler nezrinde) Geçici Protokolün VI. maddesi uyarınca Türkiye'ye bazı ihraç maddeleri için yeni sürüm kolaylıkları tanıyan bir karar kabul edilmiştir.
- 1968**
- 24 Mart 619750 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının kabulü; AET konusunda Teşkilatlanma ve Çalışma Esasları
- 1-4 Nisan Karma Parlamento Komisyonunun V. Dönem Toplantısı (Venedik) Ortaklığın gelişmesi, ticari ilişkiler ve Geçiş Dönemi Hazırlık çalışmaları ile ilgili tavsiye kararı kabul edildi.
- 5 Nisan Ortaklık Konseyinin VIII. Dönem Toplantısı (Lüksemburg) Tercihli alışveriş rejiminin işlemesi için gerekli tedavül belgesi konusunda bir tavsiye kararı alınmıştır.
- 21-25 Eylül Karma Parlamento Komisyonunun VI. Dönem Toplantısı

(İstanbul): Ortaklık Antlaşmasının uygulanması ve geçiş dönemi hazırlık çalışmaları ile ilgili birer tavsiye kararı kabul edildi.

9 Aralık Ortaklık Konseyinin IV. Dönem Toplantısı (Brüksel): Ortaklığın ikinci dönemine geçiş müzakerelerinin başlamasına ilişkin bir karar kabul edilmiştir.

1969

6 Şubat Ortaklık Komitesi 17. Dönem Toplantısı: Ortaklığın ikinci dönemine geçiş müzakerelerinin başlaması.

13 Mayıs Ortaklık Konseyinin X. Dönem Toplantısı: Ortaklık Komitesince hazırlanan raporun kabulü ve müzakerelerin bir an evvel bitirilmesini öngören bir karar alınması.

15-17 Mayıs Karma Parlamento Komisyonunun VII. Dönem Toplantısı (Paris) Ortaklığın ikinci dönemine geçiş çalışmalarının hızlandırılması konusunda bir tavsiye kararı kabul edildi.

10 Kasım Ortaklık Konseyi XI. Dönem Toplantısı: Tarafların görüşlerinin yakınlaştırılması amacıyla çalışmalara devam edilmesi ve Katma Protokol ile II. Mali Protokol metinlerinin hazırlanması kararlaştırılmıştır.

9 Aralık Ortaklık Konseyi XII. Dönem Toplantısı: Ortaklığın Geçiş dönemine ilişkin müzakerelerde varılan sonuçlar üzerinde tarafların görüşlerinde bir yakınlaşma sağlanmamış ve çalışmalar komite seviyesinde bırakılmıştır.

1970

27-30 Ocak Karma Parlamento Komisyonu VIII. Dönem Toplantısı (Münih) Toplulukça Türkiye'ye dokuma maddelerinde daha elverişli gümrük kolaylığı tanınması, II. Mali Protokol çerçevesinde öngörülen yardımın artırılması ve işçilerin serbest dolaşımının süratle sağlanması yolunda bir tavsiye kararı kabul edilmiştir.

20-24 Nisan Karma Parlamento Komisyonu IX. Dönem Toplantısı (Antalya): Geçiş dönemi ile ilgili müzakerelerin sonuçlandırılması için gerekli tedbirlerin alınması

13 Mayıs Türkiye Hükümeti, nihai taleplerini bildiren bir muhturayı Topluluğa tevdi etmiştir.

22 Temmuz Ortaklık Konseyi XIII. Dönem Toplantısı: Konseyin bu toplantısında tarafların görüşleri arasında esaslar yönünden anlaşma olmuş ve metinlere kesin şekilleri verilmesi kararlaştırılmıştır.

28-30 Eylül Karma Parlamento Komisyonu X. Dönem Toplantısı (Leyda): Bu toplantıda, ortaklığın geçiş dönemine intikali konusunda yürütülmüş bulunan müzakerelerin sonuçları, Topluluğun

- Türkiye'deki tanıtma faaliyetleri ve Toplulukta çalışan Türk işçilerinin sorunlarına eğilinmesi ile ilgili birer tavsiye kararı alınmıştır.
- 26 Ekim İlk gümrük işbirliği Komitesi Toplantısı yapıldı.
- 19 Kasım Ortaklık Konseyi XIV. Dönem Toplantısı: Konseyin bu toplantısında Anlaşmaların metinleri kabul edilmiştir.
- 23 Kasım Türkiye - AET Ortaklığının II. döneminde uygulanacak olan Katma Protokol, Mali Protokol, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun yetki alanına giren maddelerle ilgili anlaşma ve son senedin Brüksel'de Vol-Duchesse Şatosunda Altılar ve Türkiye Dış İşleri Bakanları tarafından imzalanması (2)
- 28 Kasım Anlaşma metinlerinin Dışişleri Bakanlığı tarafından TBMM'ye sunulmak üzere Başbakanlığa gönderilmesi.
- 16 Aralık Belgelerin Başbakanlık tarafından TBMM'ye sunulduğu.
- 1971
- 8 Ocak TBMM'de ivedilik kararı alınarak, Geçici Komisyon kurulmasının kabulü.
- 16 Ocak 7/1801 sayılı Bakanlar Kurulu kararı: AET Koordinasyon komitesinin çalışma esasları.
- 28 Şubat TBMM Geçici Komisyonunun ilk toplantısı.
- 15-18 Mart Karma Parlamento Komisyonu XI. Dönem Toplantısı (Bursa): Ortaklık Konseyinin, Katma Protokolde Türkiye çıkışlı tarım ürünleri için ön görülmüş tercihli rejimin iyileştirilmesi için çalışmalara başlanması, Türkiye'nin tercihli rejimin iyileştirilmesi için çalışmalara başlaması, Türkiye'nin genel preferanslardan faydalanması ve topluluğun genişlemesinde Türkiye'nin çıkarlarının gözönüne alınması ve kaçak işçiler probleminin ele alınması ile ilgili iki tavsiye kararı kabul edilmiştir.
- 2 Nisan Ortaklık Konseyi XV. Dönem Toplantısı (Ankara): Katma Protokol uygulaması ve Geçici Anlaşma Konusunda çalışmalar yapılmış, genel preferanslar konusunda Türk Hükümetinin görüşleri belirtilmiş ve genişleme ile ilgili olarak Türkiye'nin çıkarlarının gözetilmesi kararı alınmıştır.
- 17 Mayıs Geçici Komisyonun Katma Protokol ile diğer belgelerin Hükümetçe uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısının kabulü
- 11 Haziran Ortaklık Komitesi 42. Dönem toplantısı: Şaraf ve genel preferanslar konusunda Türkiye'nin görüşü açıklanmıştır.
- 1-2 Temmuz Geçiş dönemini kapsayan belgelerin TBMM Genel Kurulunca

(2) II. Mali Protokol ile sağlanan uygun koşullu kredinin tutarı 220 Milyon H.B.

- görüşülmesi
- 5 Temmuz Katma Protokol, TBMM'de 69'a karşı 149 oyla kabul edildi.
- 6 Temmuz Katma Protokol ve diğer belgelerin Cumhuriyet Senatosuna sunulduğu ve Geçici Komisyonun kurulması.
- 8 Temmuz Senato geçici Komisyonunun toplantısı ve Kanun Tasarısının kabulü
- 20 Temmuz Geçiş Dönemini saptayan metinlerin GATT'a takdimi.
- 20-21 Temmuz Katma Protokol ve diğer belgelerin Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca görüşülmesi
- 22 Temmuz Cumhuriyet senatosunda oylama ve kabul.
- 27 Temmuz Ortaklık Konseyi XVI. Dönem Toplantısı: Topluluk Türkiye'ye Genel Preferansların tanınması konusunda kararının 1 Temmuz 1972 tarihine kadar verileceğini teyid etmiş ve topluluğun genişlemesi konusunda Türkiye'nin görüşünün ana hatları açıklanmıştır. Bu toplantı sonunda, Geçici Anlaşma imzalanmıştır.
- 3 Ağustos Geçiş Dönemi Anlaşmalarının Resmi Gazete'de yayınlanması (Kanun No: 1448).
- 1 Eylül Katma Protokolün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe kondu.
- 16-18 Eylül Karma Parlamento Komisyonunun XII. Dönem Toplantısı (Brüksel) Genel Preferansların 1 Ocak 1972 tarihinden itibaren Türkiye'ye uygulanması ve Ortaklık ilişkilerinin genişlemiş Topluluğa adaptasyonu Toplulukta çalışan Türk işçilerinin sorunları ve Ortaklık Konseyinin VI. Yıllık Faaliyet Raporu ile ilgili birer tavsiye kararı alınmıştır.
- 30 Eylül Geçici Antlaşmanın GATT'a takdimi,
- 10 Aralık Ortaklık Konseyinin XVII. Dönem toplantısı.
- 1972
- 13 Ocak Ortaklık Antlaşması'nın Topluluğa katılarak yeni ülkelerce de kabulünü sağlayacak Türkiye-AET müzakereleri başladı.
- 22 Ocak Danimarka, İrlanda ve İngiltere'nin Topluluğa katılma akti imzalandı.
- 5-7 Haziran Karma Parlamento Komitesinin XIII. Toplantısı (Marmaris)
- 20 Temmuz Ortaklık Konseyinin XVIII. Toplantısı: Topluluğun genişletilmesi ile ilgili olarak Türkiye'nin çıkarları sorunu üzerinde genel bir görüş teatisinde bulunulmuştur. Ayrıca Ortaklık konseyi, 1.9.1972 tarihinde sona erecek olan "Geçici Anlaşma" süresini yıl sonuna

kadar uzattı.

- 2-6 Ekim Karma Parlamento Komitesinin XIV. toplantısı (Catania)
25 Ekim GATT Konseyi Ek Protokol üzerinde bir raporu kabul etti. Tarafları, her iki yılda bir Ortaklığın gelişmesi üzerinde bir rapor sunmaya davet etti.

1973

- 1 Ocak Ek Protokolün, II. Mali Protokolün ve Nihai Anlaşmanın (Final Act) yürürlüğe girmesi (I. Gümrük indirim ve konsolide liberasyon listesi uyumu yapıldı.)

Ortaklık Geçiş Dönemine girdi.

İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın AET'na üye olmaları.

- 10-14 Mayıs Karma Parlamento Komitesinin XV. Dönem Toplantısı (Strasburg ve Lüksemburg).

- 21 Mayıs Türkiye - AET genişleme görüşmeleri mutabakat ile sonuçlandı.

- 30 Haziran Ortaklık Konseyinin XIX toplantısı: Ek Protokolün ve Ortaklığın üç yeni üye Devlete teşmil eden diğer belgelerin imzalanması.

I. Genişleme Antlaşması (Tamamlayıcı Protokol) Ankara'da imzalandı (3).

- 6-10 Eylül Karma Parlamento Komitesinin XVI. Dönem Toplantısı (İzmir).

1974

- 1 Ocak Tamamlayıcı Protokolle ilgili geçici anlaşma yürürlüğe girdi.

- 24-28 Mart Karma Parlamento Komitesinin XVII. Toplantısı (Berlin).

- 6-11 Ekim Ortaklık Konseyinin XX. toplantısı Konsey, Ek Protokolün 39. maddesinin (Sosyal Güvenlik) bir an önce uygulanmasına verdiği önemi belirtmeye oybirliğiyle karar verdi.

- Aralık AET Komisyonu Basın ve Enformasyon Bürosunun Ankara'da açılması.

1975

- 21-25 Nisan Karma Parlamento Komitesinin XIX. toplantısı (Kopenhagen)

- 12 Haziran Yunanistan, AET'ye tam üyelik için başvurdu.

- 16 Eylül Ortaklık Konseyinin XXI. Toplantısı: Bu toplantıda Konseyi Ortaklık Komitesine, Türkiye'nin Dokuzlara karşı gittikçe büyüyen ödemeler dengesi açığının doğurduğu sorunlar konusunda bir rapor hazırlanması ve bu sorunların çözüm yolları hakkında önerilerde bulunması için talimat verdi. Türk tarafı, Ortaklık Konseyinin Ha-

(3) Tamamlayıcı Protokolle sağlanan normal koşullu kredinin tutarı 47 milyon H.B.

ziran 1973'te yapılan XIX. toplantısında öngörülmüş olduğu üzere tarım sorunlarının yeniden gözden geçirilmesine bir an önce başlanılması yolundaki isteğini tekrarladı.

- 16-19 Eylül Karma Parlamento Komitesinin XX. Toplantısı (Ankara)
- 5 Aralık Ortaklık Komitesinin 69. Toplantısı: Topluluk tarafı tarım sorunlarının yeniden gözden geçirilmesi ile ilgili tekliflerini sundu.
- 1976**
- 1 Ocak Türkiye Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirerek II. Gümrük İndirimi ve Konsolide liberasyon listesi uyunu gerçekleştirdi.
- 1-2 Mart Ortaklık Konseyinin XXII. Toplantısı: Topluluk "Türkiye için özel bir ihracat değeri taşıyan tarımsal ürünlerin Topluluk pazarına girmesini kolaylaştırmaya, bu pazardan başka ihracatçı ülkeler tarafından karşılaşmak durumunda kalacakları rekabetin gereği gibi dikkate alınması şartıyla hazır olduğunu ifade etti.
- 25-26 Nisan Karma Parlamento Komitesinin XXI. toplantısı: Komite, Türkiye'nin sanayileşme sürecini desteklemek için esnek tedbirler tavsiye etti. Ayrıca her alanda Türkiye ile Topluluk arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için bir çağrıda bulundu.
- 23 Mayıs II. Mali Protokolün kapsadığı dönemin sona ermesi.
- 20 Temmuz Ortaklık Komitesinin 72. Toplantısı: Topluluk tarafı aşağıdaki konulara ilişkin global bir teklifte bulundu. Tarım sorunlarının yeniden gözden geçirilmesi, işgücünün serbest dolaşımı, III. Mali Protokol, mümkün olabilecek yeni işbirliği alanları ve Türkiye'nin sanayileşmesine ve Ödemeler Dengesine yardımcı bulunacak tedbirler.
- 27 Temmuz Yunanistan ile tam üyelik görüşmeleri başladı.
- 5-6 Eylül Hollanda Dışişleri Bakanı ve Avrupa Toplulukları Konseyinin Dönem Başkanı Max Vander Stoep ile Avrupa Komisyonunun Dış ilişkilerle sorumlu Başkan Yardımcısı Sir Christopher Soames'un global önerileri sunmak üzere Ankara'yı ziyaretleri.
- 6-9 Kasım Ortak Parlamento Komitesinin Ankara'da XXII. Toplantısı: Ortak Parlamento Komisyonu üyelerinin, ilgili hükümetlere başvurmak Ortaklık Konseyinde hala çözüm bekleyen sorunların vakit geçirilmeden derhal ele alınmasını talep etmeleri kararlaştırıldı. Ortaklık Konseyi, özellikle işçilerin serbest dolaşımı ile ilgili olarak, serbest dolaşımın sürekli olacağı gerekçesiyle işçilerin serbest dolaşımının ilk safhasının nasıl gerçekleştirileceği kurallarının tespit edilmesini önerdi. Ortaklık Komitesi aynı zamanda serbest dolaşımın ön koşulu olarak Türk işçilerine ikinci derece öncelik verilmesi düşüncesinde olduğunu açıkladı.

- 25 Aralık Türkiye, tek taraflı aldığı kararla Katma Protokolün "ulusal ekonominin korunması'na ilişkin 60. maddesini işleterek tüm yükümlülüklerini dondurdu.
- 1977**
- 28 Mart Portekiz tam üyelik için müracaatını yaptı.
- 12 Mart III. Mali Protokol Brüksel'de imzalandı (4).
- 1 Temmuz Topluluk tarafından tanınan yeni tarım tavizleri yürürlüğe kondu.
- 28 Temmuz İspanya Topluluğa katılmak için adaylığını açıkladı.
- 1978**
- 4-11 Ekim Türkiye 4. Beş Yıllık Plan üzerinde yükümlülüklerinin dondurulmasını, sanayi ve tarım ürünlerinden yeni tavizlerin tanınmasını ve aynı dönem için yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım yapılması talebinde bulundu.
- 30 Ekim III. Mali Protokolün onay işlemleri tamamlandı.
- 1979**
- 21 Mayıs AT Konseyi, Türkiye'ye verdiği cevapta yükümlülüklerin dondurulmasına ilişkin bağımsızlık dönemini kabul etmiş, yardım talebi başta olmak üzere diğer isteklerin büyük bir bölümünü reddetmiştir.
- 28 Mayıs AET Yunanistan ile tam üyelik anlaşmasını imzaladı.
- 29 Ekim Türkiye'de yeni iş başına gelen hükümet, ilişkilerin düzelmesini istediğini açıkladı.
- 1980**
- 5 Şubat Ortaklık Konseyi Toplantısı: Bu toplantıda Türk Heyetindekiler, 24 Ocak kararları üzerinde durarak bundan sonraki bütün çalışmaların temelini "Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak" olması gerektiğini ifade etmiştir. nitekim, toplantı sonucunda yayınlanan ortak bildiride "AA çerçevesinde Türkiye'nin AT'ye katılmasından bahsedilmekte ve böylece bu husus ilk kez bir Ortaklık Konseyi bildirisine girmektedir.
- 30 Haziran Türkiye AET Ortaklık Konseyi yaklaşık 4 yıllık aradan sonra toplandı. Ortaklık Konseyi tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı (1/80 sayılı karar).
- 15 Eylül 12 Eylül Hadisesine karşı AET'den ilk tepki önce AT komisyonlarından sonra AT konseyinden geldi. Bu tepki ile Konsey;

(4) III. Mali Protokolün tutarı 310 milyon H.B. Bunun 220 milyonu uygun koşullu kredi, 90 milyonu da Yatırım Bankasının kendi fonlarından sağlanmıştır.

Türk askeri yöneticilerine belirli bir süre için "zaman kredisi" veriyor ve bu süre içinde ortaklık ilişkisinin "dondurulmayacağı" belirtiliyordu.

17 Eylül

Avrupa Parlamentosu Toplantısı: Bu toplantıda 12 Eylül Hadesine çok sert tepki gösterildi. Bu toplantıda, siyasi ve sendikal hürriyetler ile insan hakları konusunda Türkiye'nin dikkati çekiliyor, Türkiye'den demokrasiye dönüş konusunda bir takvim vermesi isteniyor ve nihayet 20 Ekimde toplanması kararlaştırılmış olan Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu toplantısı iptal ediliyordu.

1981

1 Ocak

Yunanistan tam üye olarak Topluluğa katıldı.

25 Mart

Milli Güvenlik Konseyi demokrasiye geçer geçmez AET'ye tam üyelik başvurusunun yapılmasını ve hazırlıklara başlanmasını kararlaştırdı.

19 Haziran

IV. Mali Protokol Parafe edildi (5).

1984

8 Nisan

İlk kez bir Türk gazeteci T.Özal'a "AET'ye tam üyelik için müracaat edeceğimiz?" diye bir soru yöneltiyor ve Başbakan T.Özal'da "AET konusunu çok yakında biz kendi aramızda müzakere edeceğiz. Belki bakarsınız biz tam üyeliğe almaları için müracaat ederiz. Biz Türkiye olarak tam üyeliğe hazırız" cevabını veriyordu.

Mayıs

Türk Parlamenterler Heyeti, Avrupa Konseyi Danışma meclisine tam üye olarak kabul edildi ve yetki belgelerinin onaylanması gerçekleştirildi.

Aralık

AET ile ilişkilerdeki tıkanıklığa bir çözüm getirmek üzere görevlendirilen Adnan Kahveci, Dışişleri yetkilileriyle hazırladığı raporda, AET ile ilişkilerin canlanmasında bir çözüm yolu olarak "AT'na tam üyelik başvurusu"nu öngörüyordu.

1985

2 Nisan

Başbakan T.Özal Chicago'da yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin dışa açılma konusunda yaptığı çalışmalarından birisinin de AET'ye tam üyelik olduğunu belirtiyor ve AET ile ilişkilerin İspanya ve Portekiz'in Topluluğa girişinden sonra şekilleneceğini ifade ediyordu. Özal, böylece AET tarafına Türkiye ile ilişkilerin ayrıca değerlendirilebilmesi için yaklaşık bir yıllık bir düşünme ve hazırlanma süresi tanımış oluyordu.

(5) IV. Mali protokolün tutarı 600 milyon H.B. Bunun 225 milyonu Avrupa Yatırım Bankasından, 375 milyonluk kısmı da Topluluk Bütçesinden sağlanacaktır.

- 2 Haziran İspanya ve Portekiz Katılma antlaşmaları imzaladı.
- 14 Haziran Beyaz Kitap (White Paper) yayımlandı.
- 23 Ekim Avpura Parlamentosunun kabul ettiği Galfe Raporu ve kararında, Türkiye'de Demokrasi ve insan hakları alanlarında yeterli gelişme sağlanan ve özellikle hür seçimler sonucunda TBMM'nin yeniden kurulmasına kadar Türkiye-AET ilişkilerinin normalleştirilmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.
- 1986**
- 1 Ocak İspanya ve Portekiz tam olarak AET"ye katıldı. Bu katılmalarla birlikte Topluluk "onikiler" haline geldi.
- 17 Şubat Ortaklık Konseyi Toplantısı: Bu toplantıda, Komisyon yetkilileri, siyasi gerekçelerle 1981'den bu yana askıya alınmış olan Türkiye ile ilişkilerin kademeli olarak normalleştirilmesini teklif ettiler ve bu teklif Yunanistan'ın Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları konusunda yeterli gelişmelerin olmadığı yolundaki itirazlarına rağmen geniş bir kabul görmüştür.
- Ayrıca bu toplantıda Türkiye ile AET arasında imzalanan Tamamlayıcı Protokolün onay belgelerinin teati işlemleri tamamlandı.
- 17-18 Şubat Tek Avrupa Senedi Lüksemburg'da imzalandı.
- 1 Mart Tamamlayıcı Protokol yürürlüğe girdi.
- Haziran Türkiye-AET ilişkileri açısından önemli bir ziyaret gerçekleşti. Topluluğun Akdeniz işleri sorumlusu Clavde Cheysson Ankara'yı ziyaret etti. Ortaklık ilişkisinin yeniden canlanması için gerekli adımlar atılıyor ve ortaklık Konseyi'nin 16 Eylül 1986'da toplanması kararlaştırılıyordu.
- 16 Eylül Ortaklık Konseyi, toplantısı Brüksel'de Bakanlar seviyesinde yapıldı. Ancak, Yunanistan'ın bilinen siyaseti sebeplere dayalı itirazları neticesinde, Topluluk tarafı olarak görüş tesbit edemedi. 1980 sonrası yapılan bu ilk Ortaklık Konseyi toplantısından bir sonuç elde edilemedi.
- 17 Ekim Türkiye-AT ilişkilerinden sorumlu Devlet Bakanlığı kuruldu
- 1987**
- 1 Ocak Başbakan T.Özal bir gazeteciye 1987 yılı içinde AT'na tam üyelik başvurusu yapılacağını açıkladı.
- 20 Ocak Avrupa Parlamentosunun Genel Kurul toplantısında Türkiye'nin İspanya ve Portekiz'le imzalayacağı uyum protokolleri 64 red oya

karşılık 258 kabul oyuyla onaylandı.

- 14 Nisan Türkiye, AT'ye Roma Antlaşmasının 287 nci AKÇT Antlaşmasının 98 inci ve EURETOM Andlaşmasının 206 ncı maddeleri istinaden tam üye olmak üzere müracaat etti.
- 22 Nisan AT Daimi Temsilciler Komitesi Türkiye'nin başvurusunun Bakanlar Konseyi gündemine alınmasına karar verdi.
- 27 Nisan Türkiye'nin tam üyelik talebi Topluluk Bakanlar Konseyince incelenmek üzere Komisyona havale edildi.
- 1 Temmuz Tek Avrupa Senedi gündeme girdi.
- 23 Temmuz Topluluğa yeni katılan İspanya ve Portekiz ile Uyum Protokolleri imzalandı.
- 1 Eylül * İspanya ve Portekiz ile imzalanan uyum protokollerinin ticari hükümleri yürürlüğe girdi.
- 1988**
- 22 Şubat Türkiye - AT Tekstil Antlaşması onaylandı
- 27 Şubat İspanya ve Portekiz ile imzalanan uyum Protokolünün ticari hükümleri 27.2.1988 tarih ve 88/12687 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye tarafından onaylanmış ve geçerlilik kazanmıştır.
- 12 Nisan 25 Nisan 1988'de yapılacak Ortaklık Komitesi Toplantısının gündemini hazırlamak amacıyla Brüksel'de toplandı. Bu toplantıda, yine Yunanistan'ın bilinen itirazlarını sürdürmesi üzerine Topluluk ortak bir görüş tespit edememiştir.
- 20 Nisan Yunanistan ile gecikmeli olarak Uyum Protokolü imzalandı.
- 25 Nisan Türkiye'nin çağrısı üzerine dönem başkanı F.Almanya ile yapılan temaslardan sonucunda Ortaklık Konseyinin Brüksel'de Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanması kararlaştırıldı. Bu toplantının gündeminde ağırlıklı olarak, Türk işçilerinin serbest dolaşımı, IV. Mali Protokol, Türkiye'nin henüz yerine getirmediği gümrük tarifelerindeki indirim yükümlülükleri, Topluluğun bazı Türk Sanayi ürünlerine uyguladığı kısıtlamalar yer alıyordu. Türkiye ile AT arasında yapılması planlanan ortaklık konseyi toplantısı gerçekleştirilemedi. Bu durum ilişkilerde bir gerginliğe yol açıyorsa da diğer taraftan devam eden tam üyelik başvurusuna ilişkin gelişmeler sebebiyle bu gerginlik çok fazla sürmedi
- 28 Mayıs Yunanistan ile imzalanan uyum protokolü 28.5.1988 tarih ve 88/12988 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye tarafından onaylanmıştır.
- 12 Haziran AT Komisyonu, Türk Tekstil ürünlerine anti-damping vergisi koydu.

- 4 Temmuz Türk Tekstil ürünlerine konan kotalar kabul edildi.
- 12-14 Eylül İstanbul'da Türk hükümeti ile AT komisyonu arasında imzalanan anlaşma uyarınca "İş Haftası" (Business Week) toplantısı düzenlenmiştir. Asıl amacın AT'nun Türkiye'nin tanınmayan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerinin katılımının sağlanması olan toplantıya 216 Türk firması ile 173 AT firması katıldı.
- 15 Eylül Avrupa Parlamentosu Walter Raporunu onayladı. Bu raporda KPK ile ilgili olarak şu maddeye yer veriliyordu. "F.Alman Parlamentosu artık ortaklığın canlandırılmasını ve AT-Türkiye Parlamentosu Komisyonu kurulmasını temenni eder."
- 30 Eylül Türkiye-AT Tekstil Andlaşmasını imzaladı.
- 7 Kasım Türkiye-AET arasındaki ticari ve iktisadi sorunların ele alınması amacıyla oluşturulan Ad-Hac Komite, ilk toplantısını gerçekleştirdi.
- 17 Kasım Avrupa Parlamentosu ile Türkiye arasında Walter Raporu ile ilgili görüşmelere başlandı ve taraflar hem KPK üyelerini belirlediler hem de KPK'nun toplantı tarih ve yerlerini belirlediler.
- 14 Aralık Türkiye-AT Tekstil müzakereleri yapıldı.
- 16 Aralık Türkiye-AT Tekstil ihracatına ilişkin kota andlaşması imzalandı
- 20-21 Aralık Ad-Hac komite ikinci kez toplandı.
- 1989**
- 1 Ocak Yunanistan ile imzalanan Uyum Protokolünün ticari hükümleri yürürlüğe girdi.
- 17-19 Ocak Karma Parlamento Komisyonu I. Toplantısı (Strazburg)
- 26 Ocak IV. Mali Protokol ikinci defa parafe edildi.
- 24-26 Nisan Karma Parlamento Komisyonu II. Toplantısı (Ankara)
- 17 Temmuz Avusturya tam üyelik müracaatında bulundu.
- 27-29 Kasım Karma Parlamento Komisyonu III. Toplantısı (Brüksel)
- 18 Aralık AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş"ünde (Avis), topluluğun kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992) yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini ve Türkiye'nin katılmadan önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyduğu hususlarına yer verdi.
- 1990**
- 5 Şubat Türkiye'nin AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusu hakkında AT Komisyonunun hazırladığı görüş (Avis) Konsey'de görüşülmüş ve benimsenmiştir.
- 22-23 Mart Karma Parlamento Komisyonu IV. Toplantısı (Antalya)

6 Haziran Toplulukları Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliği başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren bir "İşbirliği Programı"nı (Natutes Paketi) kabul ederek bir bildiri şeklinde Konsey'e sunmuştur.

4 Temmuz Kıbrıs Rum Kesimi tam üyelik müracaatında bulundu.

14-18 Temmuz Karma Parlamento Komisyonu V. Toplantısı (Strazburg)

16 Temmuz Malta tam üyelik müracaatında bulundu.

22 Ekim Komisyonun işbirliği programı önerileri, Bakanlar Konseyi tarafından görüşülmek üzere, Daimi Temsilciler Komitesi (CO-REPER) ne havale edildi.

14 Aralık Roma'da Ekonomik ve Parasal Birlik ile Siyasi Birliğe ilişkin Hükümetlerarası konferanslar süreci başladı.

1991

1 Temmuz İsveç tam üyelik müracaatında bulundu.

30 Eylül 1986 yılından beri ilk defa toplanan (32 nci) ortaklık Konseyi'nde karşılıklı görüş teatisinin yanı sıra diğer ortaklık organlarının işlemeye başlaması ve bu çerçevede Ocak 1992'de Hükümetimiz ile AT Komisyonu arasında 1992 yılında yapılacak işbirliği ile ilgili olarak Ankara'da bir çalışma programı imzalanmıştır.

6 Aralık Ortaklık konseyi gibi 1986'dan beri ilk defa toplanan Ortaklık Komitesi'nde mevcut ticari sorunlara teknik düzeyde çözümler arandı.

9-10 Aralık Hollanda'da gerçekleştirilen Maastricht Zirvesi'nde Topluluğa üye ülkeler arasında Kurucu Antlaşmalara bazı değişiklikler getiren "Avrupa Birliği"ne ilişkin Antlaşma paraflandı. Böylece Avrupa Toplulukları iç bütünleşme veya derinleşme yolunda tarihi bir aşama kaydettiler.

1992

21 Ocak Türk Hükümeti Türkiye-Avrupa Toplulukları işbirliğinin siyasi karar gerektirmeyen konularda geliştirilmesi amacıyla topluluk komisyonu nezdinde teşebbüste bulunmuş, bu teşebbüs sonucu, 1992 yılında Türkiye-AT komisyonu arasında öncelikli işbirliği konularını tesbit edip, yürütülecek faaliyetleri belirleyen bir program imzalanması hususunda mutabık kalınmıştır. Türkiye-AT arasındaki bu teknik işbirliği programı Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof.Dr. Erdal İnönü ve AT Komisyonu Başkan Yardımcısı Martin Bangemann tarafından Ankara'da imzalanmıştır.

7 Şubat Maastricht Andlaşması imzalandı.

18 Mart Finlandiya tam üyelik müracaatında bulundu.

- 26 Mayıs İsviçre tam üyelik müracaatında bulundu.
- 24 Haziran AT Daimi Temsilciler Komitesi (COEPER) toplantısında ülkemizin yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP) çerçevesinde yatay işbirliği için öngörülen Topluluk fonlarından yararlandırılması hususunda Yunanistan'ın koyduğu rezerv kaldırıldı (6)
- 25-27 Haziran Portekiz'in başkenti Lizbon'da Avrupa Toplulukları Konseyi Zirvesi gerçekleştirildi. Zirve sonunda kabul edilen "Başkanlık Sonuçları" belgesine de metni eklenen bu raporda AT'ye tam üye olma hazırlıkları ilerlemiş bulunan ve Topluluğa katılımları büyük sorunlar yaratmayacak olan ülkelerle katılma müzakerelerinin süratle açılması görüşüne yer verilmiştir. Bunlar EFTA üyesi olan ülkelerdir.
- Haziran İngiltere'nin Türkiye hakkında hazırladığı raporda AT ve Üye ülkelerin, Türkiye'nin durumunu özel bir ilişkiye hak kazandıran bölgesel bir güç olarak yansıtan bir stratejiyi geliştirmelerinde açık bir yarar bulunduğu hususu vurgulanmıştır.
- 10 Temmuz Avrupa Toplulukları tarafından küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında işbirliğini teşvik amacıyla kurulmuş olan "Business Co-operatifon Newyork" (BC-Net) bilgisayarlı haberleşme ağına ülkemizin katılmasını sağlayan Andlaşma Roma'da imzalandı.
- 20 Temmuz AT Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında AT Konseyi Dönem Başkanı İngiltere tarafından hazırlanan "çalışma kağıdı" üzerinde gayriresmi olarak görüş alışverişinde bulunulmuştur. Bu görüşler sırasında "çalışma kağıdı" üye ülkeler tarafından olumlu karşılanırken, bazı üye ülkelerin "çalışma kağıdı"nın uygulamaya geçirilmesinin "Türkiye'de insan hakları" konusunda kaybedilecek ilerlemelerle bağlantılı olduğu yönünde görüş bildirdikleri öğrenilmiştir.
- 12-13 Eylül AT Dışişleri Bakanları gayriresmi toplantısında Türkiye-AT siyasi diyalogunun gereken hallerde Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde zirve toplantılarında kapsayacak şekilde kurnsallaştırılması suretiyle geliştirilmesi kararlaştırıldı.
- 5 Ekim AT Dışişleri Bakanları toplantısında, Türkiye ile ilişkilerin bil-hassa en üst düzeyde siyasi diyalog tesisiyle, Ortaklık Andlaşmamız perspektifinde uygun olarak yoğunlaştırılması ve geliştirilmesinin gerekli hale geldiği belirtilmiştir.
- 16 Ekim Türkiye-AT ortaklık Komitesinin 99. Dönem toplantısı yapıldı. Bu toplantıda, ortaklık andlaşmasının normal işleyişine giren Gümrük Birliği, Kişilerin Serbest Dolaşımı, Hizmetler Sektörü, Rekabet

(6) Toplam 4 milyar 405 milyon ECU'luk bir mali paketi içeren YAP projesinden 2 milyar 30 milyon ECU'luk bölümü Akdeniz ülkeleri arasında yatay işbirliği projeleri için ayrılmıştır.

Hukuku ve Ekonomik ve sosyal konseyle ilişkiler gibi alanlarda öntümüzdeki dönemde yapılacak teknik düzeydeki çalışmalar belirlenmiştir.

- 9 Kasım Türkiye ile AT Ortaklık Konseyi'nin 33. Dönem Toplantısı yapıldı (Brüksel). Bu toplantıda, Ortaklık Anlaşmasının hedeflerine uygun olarak ve Türkiye ile AT arasında giderek güçlenen bir ilişki kurma konusundaki ortak irade vurgulanmış ve tarafların gerektiği halde en üst seviye de dahil olmak üzere siyasi diyalog toplantıları düzenlenmesini kararlaştırdıkları açıklanmıştır.
- 23 Kasım Başbakan S.Demirel, AT Dönem Başkanı İngiltere Başbakanı Major ile Londra'da Türkiye-AT ilişkilerinin geleceğine yönelik görüşmelerde bulundu.
- 24 Kasım Başbakan S.Demirel, AT Komisyonu Başkanı Delors ile Brüksel'de Türkiye-AT ilişkilerinin geleceğine yönelik görüşmeler yaptı.
- 25 Kasım Norveç tam üyelik müracaatında bulundu.
- 3 Aralık Türkiye-AT ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulmuş olan ve 12 Kasım 1982'den beri toplanamayan Gümrük İşbirliği Komitesi, 10. Dönem Toplantısını gerçekleştirdi.
- 11-12 Aralık Avrupa Toplulukları Devlet / Hükümet Başkanları Edinburg'da yaptıkları Zirve toplantısında, Topluluk Dışişleri Bakanlarını, "Türkiye, Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle Lizbon Zirvesinde kararlaştırılan çizgilere uygun olarak spesifik bağlar geliştirmeye devam etmeleri hususunda çağrıda bulundular.
- 1993**
- 25 Ocak Türkiye - AT ortaklık konseyi kararları çerçevesinde ilk adım olarak sosyal konularda Avrupa Topluluğuna üye ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın çalışma ve sosyal güvenlik koşullarını serbest dolaşım perspektifinde iyileştirmeye yönelik olarak AT komisyonu yetkilileri ile teknik düzeyde olumlu ve yapıcı görüşmeler gerçekleştirildi.
- 24-25 Şubat Türkiye-AT Komisyonu Toplantısı (Brüksel): Bu toplantıda, Türkiye'nin AT ile 1995 yılında gerçekleştireceği Gümrük Birliği ile ilgili konularda teknik düzeyde ele alınmış, Türkiye ile AT arasında Gümrük Birliğinin gerçekleşmesi çalışmaları çerçevesinde, Türkiye ile AT arasında bir yönlendirme (Steering) Komitesi kurulması hususunda mutabık kalınmıştır.
- 11-12 Mart Türkiye ile AT Komisyonu arasında hizmet ticareti alanında

- görüşmeler yapıldı (Brüksel)
- 16 Mart Türkiye AT Toplantısı (Brüksel): Bu toplantıda, Yönlendirme Komitesinin görev ve çalışma usulleri tesbit edildi.
- 15-16 Nisan Türkiye ile AT Komisyonu arasında sosyal konularda görüşmeler yapıldı. (Ankara).
- 16 Nisan Türkiye-AT Ortaklık Komitesi Toplantısı yapıldı (Brüksel): Bu toplantıda, 9 Kasım 1992 tarihinden itibaren vukubulan gelişmeler ele alındı.
- 25-26 Mayıs Türkiye AT arasında kurulan ve Topluluk Komisyonunun ilgili servisleriyle ülkemizdeki ilgili Bakanlık ve Kuruluşların üst düzey yetkililerinden oluşan "Yönlendirme Komitesi"nin ilk toplantısı Ankara'da yapıldı. Toplantıda, Türkiye-AT ilişkilerinin mevcut durumu, Katma Protokol'ün bütün maddeleri itibariyle gözden geçirilmiş, Gümrük Birliğinin antlaşmalarda öngörüldüğü şekilde 1995'te gerçekleştirilmesi amacıyla önümüzdeki dönemin etkin bir şekilde değerlendirilmesi hususunda mutabık kalındı.
- 15-16 Temmuz Türkiye-Avrupa Topluluğu yönlendirme komitesi ikinci toplantısı Brüksel'de yapıldı. Bu toplantıda, Türkiye-AT ilişkilerinin mali işbirliği boyutunun çok eksik kaldığı ve bu alanda neler yapılabileceği belirtilmiş, ticaret politikalarının adaptasyonu, tarım konusu ve işlenmiş tarım ürünlerine uygulanacak rejil ile Toplu konut fonu üzerinde durulmuştur.
- 17-18 Eylül Türkiye-Avrup Topluluğu Yönlendirme Komitesi üçüncü toplantısı Ankara'da yapıldı. Bu toplantıda, Türkiye ile AT arasında malların serbest dolaşımı, tarım ürünleri, ortak ticaret politikası, gümrük işbirliği, rekabet politikası, anti-damping fikri ve sımai mülkiyet, kurumsal hükümler, mali işbirliği ve sosyal konular yer almaktadır.
- 8 Kasım Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplantısı Brüksel'de yapıldı. Bu toplantıda 12 yıldan beri ilk defa siyasi bir karar alınarak Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bütünleşme yolunda yeni ve önemli bir adım atılmıştır. Taraflar Gümrük Birliğinin 1995 yılı içinde tamamlanması amacıyla bu yöndeki iradelerini ortaya koyan bir "karar" metnini kabul etmişler ve ortak olarak hazırlanan bir "çalışma programı" da Konsey tarafından onaylanmıştır. Bu toplantı Türkiye-AT ilişkilerinin geleceği yönünde gerçek bir ilerleme olmuş, bazı siyasi belirsizlikleri ortadan kaldırmıştır.
- 10 Aralık Türkiye-Avrupa Topluluğu Yönlendirme Komitesi dördüncü toplantısı yapıldı. Bu toplantıda, 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren yeni dış ticaret rejimimiz hakkında bilgi verilmiştir.

1994

- 1 Ocak Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) Anlaşması yürürlüğe girdi. Avusturya, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç'in katılımıyla gerçekleştirilen AEA, 370 milyon nüfusuyla dünyanın en büyük birleşik ekonomik alanını oluşturmaktadır. Katılan ülkelerin birlik üyesi olmamasına rağmen mallarını, bireylerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleşecek olması nedeniyle AEA, daha önce benzeri görülmemiş bir uygulama olma özelliğini taşımaktadır.
- 10-11 Ocak Brüksel'de yapılan NATO doruk Toplantısında, Türkiye Başbakanı Tansu Çiller ile Komisyon Başkanı Jacques Delors yaklaşık 30 dakika süreyle başbaşa bir görüşme yaptılar. Bu görüşme sırasında Türkiye'ye mali yardım ve Kıbrıs konuları ele alındı. Daha sonra Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile komisyon tarafından Sir Leon Britton ve Dış Siyasi ilişkilerden sorumlu Komisyon üyesi Hans Van den Broek katıldı. Toplantıda Türk ekonomisi, gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi yolunda kaydedilen ilerleme, eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Rusya ile Orta-Doğu dahil Türkiye'nin çevresindeki bölge ve Türkiye'deki güvenlik, demokrasi ve insan hakları sorunları ele alındı. Bu toplantıda esasa ilişkin konularda bir karar alınmadı.
- 11 Ocak Başbakan Tansu Çiller, Brüksel'deki AT merkezini ziyaret etti. Bu ziyarette, Türkiye'nin 1993'te gümrük birliği doğrultusunda kaydetmiş olduğu ilerlemeden söz edildi.
- Ocak Avrupa Birliği üzerine araştırmalar yapan Brüksel merkezli bir kuruluş olan Avrupa Politika Etüdleri Merkezi (CEPS) İstanbul şubesini açtı.
- 26-29 Ocak Türkiye-Avrupa Topluluğu Yönlendirme Komitesi 5. Toplantısı Brüksel'de yapıldı. Toplantıda, otomotiv ve tekstil sektörlerinin temsilcileri görüşlerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, yeni ithalat rejimimiz hakkında açıklamalarda bulunulmuş, anti-damping, tercihli ticaret sistemi, tarım standartlar ve sınai mevzuat konuları ele alınmıştır.
- 1 Şubat Avrupa Birliği'nin Polonya ve Macaristan'la imzaladığı Avrupa Anlaşmaları yürürlüğe girdi.
- 8 Şubat Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları binlerce ulusal ithalat kotasının kaldırılmasını kararlaştırdılar. AB. esas olarak dış ticareti devlet eliyle gerçekleştiren ülkelere en az 30 yıldır yürürlükte olan 6.147 kotayı tek taraflı olarak kaldırdı. Böylece Birlik içindeki ve dışındaki girişimciler günün koşullarına daha uygun ve daha saydam kurallardan yararlanacak ve AB'nin, adil olmayan ticari uygulamalara karşı etkili önlemler alması mümkün olacaktır.

- 9-13 Şubat Komisyon görevlisi Sir Leon Bnoekk, Türkiye'yi ziyaret ederek hükümeti parlamento ve özel sektör dahil olmak üzere, Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi süresinde karar verme mekanizmasında yer alan kilit kişilerin tümüyle görüşme yaptı.
- 10-11 Mart Türkiye-AT Yönlendirme Komitesi 6. toplantısı Ankara'da yapıldı. Toplantıda, beyaz eşya sektörü temsilcileri görüşlerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, demir-çelik, tekstil, kurumsal işbirliği, tarım, fikri ve sınai mülkiyet hakları ile hizmet konuları ele alınarak karşılıklı görüş alışverişinde bulunuldu.
- 19-20 Nisan Türkiye-AT Yönlendirme Komitesi son toplantısını Brüksel'de yaptı. Sonunda Gümrük Birliğini gerçekleştirmeyi planlayan ülkemizin konumu ve özellikleri önem kazanmaktadır.

Araştırmamız Nisan-1994 ayı sonunda tamamlanmış olduğundan; daha sonraki gelişmeleri içermemektedir. Ancak daha sonraki çalışmalar Gümrük Birliği konusunda yoğunlaşmıştır. Hala da devam etmektedir.

III. ANKET UYGULAMASI

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'da AT'na yaptığı ortaklık başvurusundan günümüze kadar geçen yaklaşık 35 yıllık süre içinde katettiği mesafeyi görmek ve Türkiye'nin AT içindeki yerini belirleyebilmek amacıyla Avrupa Topluluğuna üye ülkelerin büyükelçileriyle anket yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üye olabileceğine inanma

	EVET	HAYIR	CEVAPSIZ
1. sıra	% 50		
2. sıra			% 40
3. sıra		% 10	
TOPLAM	% 50	% 10	% 40

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üye olabileceğine % 50 oranında inanılırken, % 10'u inanmadığını ve % 40'ı da soruya cevap vermek istemediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2: Türkiye kaç yıl sonra Avrupa Topluluğuna üye olabilecek?

	2000 yılına kadar	2000 yılından sonra	Cevapsız
1. sıra		% 50	% 50
2. sıra			
3. sıra	-		
TOPLAM		% 50	% 50

Tablo 2'de görüldüğü üzere, ankete katılan 10 büyükelçiden % 50'si Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna ancak 2000 yılından sonra katılabileceğini belirtmiş, ankete cevap vermeyenler ile Türkiye'nin AT'na üye olabileceğine inanmayanlar ise yani diğer % 50'lik kısım soruya cevap vermemişlerdir.

Tablo 3 : Türkiye'nin AT'na üye olarak kabul edilmemesinin nedenleri

	Türkiye'nin kalkınmışlık Düzeyi	Demokrasi, insan hakları, etnik sorunlar	Din, kültür, kimlik	Kalabalık oluşu ve hızlı nüfus artışı	İşsizlik	Topluluk içi muhalefet	Cevapsız
1. sıra	% 70						
2. sıra						% 40	
3. sıra							
4. sıra					% 30		
5. sıra		% 30					% 30
6. sıra				% 10			
Toplam	% 70	% 30		% 10	% 30	% 40	% 30

Tablo 3'den de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna üye olarak kabul edilmemesinin en önemli nedeni % 70 oranında Türkiye'nin kalkınmışlık düzeyi oluşturmaktadır. Dernekler diğer bir seçenek olarak ise % 40 topluluk içindeki muhalefet, % 30 oranında demokrasi, insan hakları, etnik sorunları yine % 30 oranında ise işsizlik seçeneğini işaretlemişler, % 10 oranında ise Türkiye'nin kalabalık oluşu ve nüfusunun hızlı arttığı seçeneği işaretlenmiştir.

Tablo 4: Türkiye'nin AT'na Tam Üye olmasının getireceği avantajlar

	Ekonomik	Siyasi	Prestij artışı	İç Politikadan Yararlanma	Cevapsız
1. sıra	% 70				
2. sıra		% 50			
3. sıra					% 30
4. sıra			% 10		
5. sıra				% 10	
Toplam	% 70	% 50	% 10	% 10	% 30

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin AT'na üye olmasının sağlayacağı avantajların % 70 oranında ekonomik ve % 50 oranında siyasi alanda olacağı işaretlenmiştir. Deneklerin % 10'u Türkiye'nin tam üyeliğinin prestij artışı sağlayacağı, % 10'u ise iç politikada bu durumdan yararlanılacağını savunmuşlardır. % 30'u ise anketi cevapsız bırakmıştır.

Tablo 5 : Türkiye'nin AT'na tam üye olmasının getireceği sakıncalar

	Yerli Sanayi Ölür	İç Fiyatlar Yükselir	Kültürel Kimlik Kaybolur	Aşırı Turizmle Çevre Kirliliği	Dış Politika Tavizleri	Cevapsız
1. sıra						% 50
2. sıra						
3. sıra	% 30				% 40	
4. sıra						
5. sıra						
6. sıra						
Toplam	% 30				% 40	% 50

Tablo 5'te Türkiye'nin üyeliğinin sakıncaları üzerinde durulmuş, deneklerin % 50'si soruyu cevapsız bırakırken, % 40'ı Türkiye'nin dış politikada tavizlerinin artabileceğini, % 30'u ise Türkiye'de yerli sanayinin zarar göreceğini vurgulamışlardır.

Tablo 6 : Türkiye'nin AT'na tam üye olması topluluğu ne yönde etkiler?

	Olumlu	Olumsuz	Etkilemez	Cevapsız
1. sıra	% 60			
2. sıra				% 40
3. sıra				
4. sıra				
Toplam	% 60			% 40

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, deneklerin % 40'ı bu soruyu yanıtlamamış, % 60'ı ise Türkiye'nin üyeliğin Topluluğu olumlu yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir.

Tablo 7 : Türkiye'nin Topluluğa uyum sürecinde yaptığı çalışmalar yeterli mi?

	Evet	Hayır	Cevapsız
1. sıra		% 60	
2. sıra			% 30
3. sıra	% 10		
Toplam	% 10	% 60	% 30

Türkiye'nin Topluluğa uyum çalışmaları, Topluluk üyelerinin % 60'ı tarafından yetersiz bulunmuş, % 10'u ise yapılan çalışmaların yeterli olduğunu savunmuştur. % 30'undan konuya ilişkin bilgi alınamamıştır.

Tablo 8. Türkiye'nin uyum süreci içinde yaptığı çalışmalarda yetersiz kaldığı alanlar

	Teşkilatlanma Konusunda Çalışmalar	Eğitim ve Ulaşım Konusunda Çalışmalar	İç Pazar Uyum Çalışmaları	Ekonomik ve Sosyal Alanda Çalışmalar	Cevapsız
1. sıra				% 40	
2. sıra					% 30
3. sıra	% 20				
4. sıra		% 20			
5. sıra			% 10		
Toplam	% 20	% 20	% 10	% 40	% 30

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin AT'na uyum sürecinde yaptığı çalışmalar yetersiz görülmüştür. Bu yetersizliğin % 40'ı ekonomik ve sosyal alanda görülürken, % 20'si teşkilatlanma, yine % 20'lik kısmı eğitim ve ulaşım, % 10'u ise iç pazara uyum çalışmalarında görmüştür.

SONUÇ

Kronoloji çalışması sonucunda; Türkiye'deki siyasi değişimler ve her siyasi grubun konu ile ilgili farklı politikalar izlemesi ve demokrasiye kesintiye uğratan hareketlerin Türkiye'nin tam üyeliğini geciktirdiği tesbit edilmiştir. Anket çalışması sonucunda sırasıyla Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı dolayısıyla tam üyeliğinin geciktirildiği sonucuna varılmıştır.

Bu gün Türkiye, AT'na tam üyeliğinin imkansız hale geldiği görülmektedir. Her ne kadar resmi beyanatlarda tam üyelikten vazgeçilmediği söylene de bu realite doğrultusunda, uzun vadede mevcut anlaşmalar işletilerek gümrük birliğinin kurulması, çok güçlü bir ihtimalle kabul edilecektir. Buna karşılık Türkiye, tam üyelik talebinden vazgeçmesi ya da bu talebi askıya alması karşılığında, Topluluktan mümkün olduğunca fazla ekonomik ve mali avantajlar elde etmeye çalışacaktır. Aksi takdirde AT, yıllık enflasyon oranı % 100'ü geçen, yıllık nüfus artış hızı % 2.3 olan, kişi başına düşen milli geliri 1500 \$ dahi geçmeyen, nüfusunun % 7.2'si işsiz olan ve yaklaşık 60 milyar dolar dış borca sahip olan bir ülkeyi üyeliğe kabul edip, onun bu sorunlarını paylaşmayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Anonim, 1988, İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi, Cilt:3, Kadınca Matbaacılık, 452. sok. No: 11 Konak/İzmir.
- Anonim, 1990. Tobacco. International-November 1990. 130 West 42nd Street, N.Y. 10036, Newyork.
- Anonim, 1992a. Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı: 75, Tekel Yayınları No Tekel: 419, YTİTM-AGM-23, İstanbul.
- Anonim, 1992b. Tütün Yılığ, Sayı: 35. Ege İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Yayınları, Alsancak-İzmir.
- Collins, W.K., S.N. Hawks. 1993. Principles of Flue-Cured Tobacco Production. First Edit. N.C. State Üniv. Box 7620. Raleigh. NC. 27695-7620, USA.
- Er, C. 1994. Tütün, İlaç ve Baharat Bitkileri Ders Kitabı, (Basımda), Ankara.
- Gürbüz, B. 1994. Tütün Tarımından Fideliklerin Hazırlanması ve Fide Yetiştiriciliği. Karınca Dergisi, Sayı 689, S. 37-37, Ankara
- İncekara, F. 1979. Endüstri Bitkileri ve Islahı, Keyf Bitkileri ve Islahı, EÜZF. Yay. No: 84, S. 180 Bornova/İzmir.
- Sekin, S. 1990. Tütüncülüğümüz ve Yabancı Sigaralar. EÜ Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın Bülteni-4, Bornova/İzmir

TÜRDAY

TÜRK DÜNYASI DAYANIŞMA GRUBU

**ÇEÇENİSTAN, BOSNA-HERSEK ve
AZERBAJCAN'a BAŞLATMIŞ OLDUĞU
YARDIM KAMPANYASI
BANKA HESAP NUMARALARI;**

**T.C. ZİRAAT BANKASI
ANKARA G.O.Paşa Şb.**

**ŞEKERBANK T.A.Ş.
ANKARA Maltepe Şb.**

(TL) HESAP NO : 304420/98-1

(TL) HESAP NO : 304400 - 320 1391-4

(DOLAR) HESAP NO : 30103-4634-1

(DOLAR) HESAP NO : 3010000031006795

(MARK) HESAP NO : 30103-4633-2

(MARK) HESAP NO : 3010000331006760

ADRES: Necatibey Caddesi No: 33/2 06430 Sıhhiye - ANKARA

Tel: (090) 312 - 232 27 50

Fax: (090) 312 - 231 42 57

Türk Kooperatifçilik Kurumu Organları YÖNETİM KURULU

- Başkan :** Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Başkan Yardımcısı :** Doç.Dr. Burhan AYKAÇ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye :** Kaplan YILDIZ
T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürü
- Üye :** Doç.Dr. Kadir ARICI
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye :** Yrd. Doç.Dr. Nevzat AYPEK
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Mete BAŞÇI
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdür Yardımcısı
- Üye :** Erol DOK
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye :** Prof.Dr. Celal ER
A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Başkanı
- Üye :** Dr. Şenol ERDOĞAN
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müşaviri
- Üye :** Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Kâmil ÖZDEMİR
Pankobirlik Genel Müdürü
- Üye :** Yrd.Doç.Dr. Ahmet TURAN
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Nevzat USLUCAN
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı TÜGEM Değerlendirme ve Koordinasyon Dairesi Başkanı
- Üye :** Dr. Selim YÜCEL
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Şeker Enstitüsü Deneme ve İstatistik Şubesi Şef Uzmanı
- Üye :** Hayri YÜRÜR
D.P.T. Uzmanı

DENETLEME KURULU

- Başkan :** Nail TAN
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosu Uzmanı
- Üye :** Nail ÇELEBİ
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Başmüfettişi
- Üye :** Dr. Mustafa DOYUK
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müşaviri

HAYSİYET DİVANI

- Başkan :** Nurettin HAZAR
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye :** Prof.Dr. Orhan ARSLAN
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
G.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Hüsnü POYRAZ
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMUNUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI
(1995 Yılı için)

1-	1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri)	40.000
2-	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	20.000
3-	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	40.000
4-	Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No. 36)	40.000
5-	Kooperatifçilik ve İkokul (Yayın No. 38)	20.000
6-	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	30.000
7-	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	40.000
8-	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	50.000
9-	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	40.000
10-	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 44)	45.000
11-	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	30.000
12-	The Co-operative Movement In Turkey And Its Expocted Development (Yayın No. 46)	30.000
13-	Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No. 47)	40.000
14-	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	60.000
15-	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	60.000
16-	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	40.000
17-	Çortlu İçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	40.000
18-	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	20.000
19-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	40.000
20-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 57)	60.000
21-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	60.000
22-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60)	60.000
23-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	40.000
24-	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No. 63)	60.000
25-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri-Seminer-Tebliğleri (Yayın No. 64)	40.000
26-	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	40.000
27-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 66)	40.000
28-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 67)	60.000
29-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 68)	60.000
30-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma (Yayın No. 70)	60.000
31-	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	40.000
32-	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	50.000
33-	Türkiye'deki Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları - Araştırma (Yayın no. 73)	60.000
34-	Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yapısı ve İske Ekonomisindeki Yeni Seminer Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	50.000
35-	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topuluğu Bünyesinde Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	40.000
36-	"Kooperatifler ve Özelleştirme" Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	40.000
37-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	60.000
38-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-İngilizce/Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	70.000
39-	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukukî Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	80.000
40-	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 80)	90.000
41-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	90.000
42-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce/Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	90.000
43-	Millî Hakimiyetin İktisadî, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğler (Yayın No. 83)	60.000
44-	1993 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 84)	200.000

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	50.000	Karınca'nın Eki	50.000	250.000
Adet \$	2	olup parasızdır.	3	6
Adet (DM)	3		3	10
Yıllık (TL)	600.000		200.000	500.000
	(12 sayı ve Karınca Kardeş)		(4 sayı)	(2 sayı)

Yayın İsteme Adresi - Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mihatpaşa Cad. No. 38/A

06420 Kızılay/Ankara

Tel (312) 431 61 25 - 431 61 26

Faks (312) 434 06 46

Yayın Bedelî yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şb. 30440/4.5 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayın istenilenlerin; PTT masraflı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri gereklidir. (Behar kitap için PTT gideri: 5.000 TL.)